

ΕΝΑΛΙΑ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΤΟΜΟΣ V, ΤΕΥΧΗ 3/4, 1993, εκδ. 1999

Το φορτίο του πλοίου
του Ακρωτηρίου Ιρίων

ΕΝΑΛΙΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΕΝΑΛΙΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Διανέμεται δωρεάν στα μέλη

ΕΚΔΟΤΗΣ
ΝΙΚΟΣ ΤΣΟΥΧΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΗΧΟΣ

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

ΓΙΑΝΝΟΣ ΛΩΛΟΣ
ΗΛΙΑΣ ΣΠΟΝΔΥΛΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΑΓΟΥΡΙΔΗΣ

ΦΙΛΜΣ: ΚΕΡΑΜΑΣ, τηλ: 72 92 316-7
ΜΟΝΤΑΖ: ΡΑΝΙΑ ΑΜΟΛΟΧΙΤΟΥ, τηλ: 64 47 981
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Σ. ΒΟΥΓΙΟΥΚΑ, τηλ: 90 21 867
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΝΔΡΟΒΙΚ, τηλ: 92 43 154

Το τεύχος αυτό τυπώθηκε σε 1.200 αντίτυπα.

Σχεδιασμένο σε Power Macintosh G3

© I.EN.A.E. 1999

ISSN: 1106-5842

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΝΑΛΙΑ
ΑΛ. ΣΟΥΤΣΟΥ 4 ΑΘΗΝΑ 106 71
Τηλ: 36 036 62 - Fax: 36 40 096

ADDRESS: ENALIA
4 Al. Soutsou str. Athens 106 71 GREECE
Tel: (30 1) 36 03 662- Fax: (30 1) 36 40 096

e-mail: hima@greeklink.com

1/4 ΑΙΩΝΑ

“Ημουνα νιος και γέρασα”

Τα πρώτα είκοσι πέντε χρόνια της ζωής του Ινστιτούτου πέρασαν. Γεννήθηκε σαν ιδέα στη διάρκεια της ανασκαφής του βυζαντινού ναυαγίου, το 1970 στο Πελαγονήσι.

Διυτισχώς, το ναυάγιο εξακολουθεί να παραμένει ναυάγιο, εγκαταλελειμένο στην τύχη του στο βυθό, στη μεγάλη αγκάλη της Κυρά-Παναγιάς. Αντίθετα, το Ινστιτούτο μετά από μια δύσκολη γέννα, σε μια δύσκολη εποχή, πέρασε στον χώρο της πραγματικότητας τον Αύγουστο του 1973.

Τον πρώτο καιρό, αναζητώντας το δρόμο μας, προσπαθούσαμε να ισορροπήσουμε ανάμεσα στον ενθουσιασμό του νεοφύτιστου και τη σκληρή γραφειοκρατική πρακτική που είχαμε να αντιμετωπίσουμε, ανάμεσα στη φειδωλή αναγνώριση και συχνότερα στην απόρριψη και την αδιαφορία. Τα χρόνια περνούσαν, οι συνθήκες άλλαζαν και οι συγκυρίες διαμόρφωναν συνεχώς ένα διαφορετικό τοπίο. Μέσα από αυτές τις εναλλαγές, αποκτήσαμε σημαντικές εμπειρίες που μας βοήθησαν να φθάσουμε στη σημερινή μας ωραϊότητα.

Όσοι ξεκινήσαμε μαζί τότε είμασταν νέοι και γεράσαμε. Μερικοί δυστυχώς, που βοήθησαν σημαντικά με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, δεν υπάρχουν πια. Όμως νέοι άνθρωποι με το ίδιο πάθος και τα ίδια ενδιαφέροντα συνεχώς πλαισιώνουν το εδραιωμένο πα το Ινστιτούτο για να αποκτήσουν και αυτοί τις απαραίτητες εμπειρίες και να του προσφέρουν τις δικές τους γνώσεις και το νεανικό τους δυναμισμό.

Εικοσι πέντε χρόνια, ένα τέταρτο του αιώνα, είναι για τους ανθρώπους ένα μεγάλο διάστημα. Για έναν νέο φορέα όμως, είναι οι πρώτες ανάσες της ζωής του, η περίοδος που διαμορφώνει την εικόνα του και βάζει τις βάσεις που θα διασφαλίσουν το μέλλον και την προοπτική του.

Στην διάρκεια αυτής της πορείας, δοσμένοι στην προσπάθεια να πετύχουμε τις επιδιώξεις μας, εργαστήκαμε σκληρά και με μεγάλο πάθος κάποιες φορές. Τα αποτελέσματα ήρθαν δύσκολα. Όμως σιγά-σιγά, χωρίς ίσως να το συνειδητοποιήσουμε καλά-καλά κι εμείς οι ίδιοι, ανεπαισθήτως, οι προσδοκίες μας άρχισαν να παίρνουν σάρκα και οστά, η εικόνα να ξεκαθαρίζει. Ο ενθουσιασμός άρχισε να συνοδεύεται από εμπειρία και γνώση, οι μικρές αναγνωριστικές εξορμήσεις μετατράπηκαν σε συστηματικές ανασκαφές (Δοκός, Ίρια, Κύθηρα), οι φιλικές συνεισφορές έγιναν σοβαρές χορηγίες από ελληνικούς και ξένους φορείς, η στοιχειώδης υποδομή αντικαταστάθηκε από ένα σημαντικό και εξειδικευμένο εξοπλισμό και ένα σοβαρό αρχειακό υλικό. Η ανάγκη να επικοινωνήσουμε με την επιστημονική κοινότητα και να παρουσιάσουμε τις έρευνές μας και τα αποτελέσματά τους, οδήγησαν στην ελληνική έκδοση του περιοδικού

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ. 2-3: 1/4 αιώνα: Είμουνα νιος και γέρασα του Νίκου Τσούχλου

Σελ. 4-5: ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΜΕΛΩΝ

- Η ετήσια γενική Συνέλευση του 1998
- Παπαστράτος Α.Β.Ε.Σ.: Ο μεγάλος χορηγός

Σελ. 6-7: ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΜΕΛΩΝ

- Δημήτρης Χανιώτης (1957-1999). Ένας άξιος άνθρωπος της θάλασσας έφυγε. του Ήλια Σπονδύλη
- Έκδοση πρακτικών V Συμποσίου Ναυπηγικής στην Αρχαιότητα.

Σελ. 8-9: ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΜΕΛΩΝ

- Πρόγραμμα ναυαγίου Ακρωτηρίου Ιρίων: Η τελική φάση

Σελ. 10-25: ΙΡΙΑ 1994

- Ναυάγιο Ακρωτηρίου Ιρίων (1994):
I. Η ολοκλήρωση της έρευνας των Χαράλαμπου Πέννα, Γιάννη Βήχου, Χρήστου Αγουρίδη.
II. Τα κεραμεικά ευρήματα του Γιάννου Γ. Λώλου

Σελ. 26-29: ΕΚΘΕΣΗ ΙΡΙΩΝ

- Η έκθεση των ευρημάτων του ναυαγίου ακρωτηρίου Ιρίων στο Μουσείο Σπετσών: Οργάνωση και εκτέλεση, της Φωτεινής Βλαχάκη

Σελ. 30-37: ΚΥΘΗΡΑ 1996

- Υποβρύχια αρχαιολογική Έρευνα στη Νησίδα Αντιδραγονέρα Κυθήρων (1996) του Δημήτρη Κουρκουμέλη

Σελ. 38-45: ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

- Η προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο: Εναλλακτικά σενάρια και νεότερες εξελίξεις, της Αναστασίας Στρατή

Σελ. 46-47: ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

- Έρευνα ιστορικού σπηλαίου στη Νότια Σαλαμίνα (ανασκαφικές περίοδοι 1996-1997) του Γιάννου Γ. Λώλου-

ΕΞΩΦΥΛΛΟ (φωτ. Κώστας Ξενικάκης)

Ολόκληρο το φορτίο κεραμεικής και η λιθινή άγκυρα που ανελκύσθηκαν από τον χώρο του ναυαγίου Ακρωτηρίου Ιρίων

ΕΝΑΛΙΑ και στις αγγλικές **ENALIA Annual**, και **ENALIA Supplements**. Παράλληλα η παρουσία μας σε διεθνή συνέδρια έγινε πιο τακτική, αυξήθηκαν οι δημοσιεύσεις μας σε ξένα επιστημονικά έντυπα και άρχισε η συμμετοχή μας, αυτόνομα ή σε συνεργασία, με ελληνικούς ή ξένους φορείς σε κοινοτικά προγράμματα. Έτσι, βαθμιαία οι απαιτήσεις έγιναν μεγαλύτερες και οι προσανατολισμοί του Ινστιτούτου ευρύτεροι.

Με τη συμπλήρωση των είκοσι πέντε χρόνων μας έκλεισε ένας κύκλος. Τον γιορτάσαμε τον περασμένο Σεπτέμβριο στο φιλόξενο Αρχαιολογικό Μουσείο των Σπετσών με την έκθεση του φορτίου του ναυαγίου του Ακρωτηρίου Ιρίων». Είναι η πρώτη έκθεση στην Ελλάδα, ενός συγκροτημένου υποβρυχίου ευρήματος, προϊόντος συστηματικής ανασκαφής. Τα εγκαίνια της εκθέσεως συνδυάστηκαν με διεθνή επιστημονική ημερίδα με τίτλο «Το Κυπρομυκηναϊκό ναυάγιο του Ακρωτηρίου Ιρίων: διασυνδέσεις στη Μεσόγειο περί το 1200 π.Χ.». Μέσα στους επόμενους μήνες θα ακολουθήσει δημοσίευση των πρακτικών της ημερίδας, καθώς και των πορισμάτων της έρευνας.

Ένας νέος κύκλος ξεκινά τώρα με πιο ευοίωνες προοπτικές και κάτω από ευνοϊκότερες συνθήκες. Οι γνώσεις και η εμπειρία που αποκτήσαμε είναι στις αποσκευές της νέας μας γενιάς, μιας γενιάς πιο έτοιμης, πλουσιώτερης σε εξειδίκευση και γνώση. Προσδοκούμε η νέα πορεία, στον καινούριο αιώνα, να είναι πιο γόνιμη και το Ινστιτούτο να εκπληρώσει όλα του τα οράματα και να γίνει οριστικά θεσμός στον χώρο που δραστηριοποιείται. Ευχόμαστε, πάνω από όλα, η νέα αυτή πορεία να μας επιφύλάξει, με τη σειρά της, το δημιουργικό στοιχείο της φυσικής και πνευματικής περιπέτειας, που όλοι μας βιώσαμε πλουσιοπάροχα τα πρώτα αυτά χρόνια.

Νίκος Ν. Τσούχλος
Ιούνιος 1999

Υ.Γ.

Είναι δυσάρεστο που μετά από είκοσι πέντε χρόνια είμαστε αναγκασμένοι να ομολογήσουμε την αδυναμία μας να εξασφαλίσουμε μια μόνιμη και κατάλληλη στέγη για το Ινστιτούτο, αλλά και να επισημάνουμε ξανά (βλέπε **ΕΝΑΛΙΑ III**, 3/4) την αντιφατική στάση του ΥΠ.ΠΟ, που ανάμεσα στο 1982 και το 1994, τρεις φορές μας παραχώρησε και τρεις φορές μας αφαίρεσε τη χρήση του κτηρίου της οδού Αγίων Ασωμάτων 11.

Η ΕΤΗΣΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ 1998

Κατά τη Γενική Συνέλευση των τακτικών μελών του Ινστιτούτου, που έγινε την Δευτέρα 13 Απριλίου 1998 στην Πολιτιστική Εταιρεία Πανόραμα, συζητήθηκαν τα εξής θέματα που ήταν στην ημερησία διάταξη:

Απολογισμός Δ.Σ. για το 1997, προγραμματισμός και προϋπολογισμός για το 1998, υποβολή συμμετοχών στο επιχορηγούμενο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρόγραμμα που αφορά στην έκθεση του φορτίου του ναυαγίου Ακρωτηρίου Ιρίων στο Μουσείο Σπετσών και ανακοινώσεις του Δ.Σ.

Ο ταμίας του Δ.Σ. Χ. Αγουρίδης διάβασε τον οικονομικό απολογισμό του 1997 και το Πρακτικό της Εξελεγκτικής Επιτροπής. Ακολούθησε ψηφοφορία και το σώμα απάλλαξε ομόφωνα το Δ.Σ. για τη χρήση του έτους 1997.

Στη συνέχεια έγινε ο απολογισμός του έργου του Ι.ΕΝ.Α.Ε. από τον Πρόεδρο του Δ.Σ. Ν. Τσούχλο, ο οποίος αναφέρθηκε λεπτομερώς στο πρόγραμμα της έκθεσης των ευρημάτων του ναυαγίου Ακρωτηρίου Ιρίων καθώς στην πρόοδο των εργασιών για την έκθεση των ευρημάτων στο Μουσείο Σπετσών.

Ο διευθυντής της έρευνας στην Αντιδραγονέρα Κυθήρων Δ. Κουρκουμέλης αναφέρθηκε στην ερευνητική περίοδο του 1997, η οποία έγινε με τη συμμετοχή 18 μελών του Ινστιτούτου. Κατά την ανασκαφή εντοπίσθηκαν αρκετά νέα κεραμικά και μεταλλικά ευρήματα. Επίσης ανελκύσθηκαν δύο ακόμα λίθινες άγκυρες οι οποίες μεταφέρθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Χώρας Κυθήρων.

Ακολούθησε ενημέρωση από τον Χ. Αγουρίδη για την πρόοδο των δύο άλλων κοινοτικών προγραμμάτων στα οποία συμμετέχει το Ι.ΕΝ.Α.Ε., το NAVIS I και το IGUWA.

Η βιβλιοθήκη του Ι.ΕΝ.Α.Ε. εμπλουτίσθηκε αρκετά με την αγορά νέων τίτλων αλλά, κυρίως, με πολλές ανταλλαγές του περιοδικού ΕΝΑΛΙΑ με άλλες ξένες εκδόσεις παλαιότερες και νέες.

Ο Πρόεδρος του Δ.Σ. στη συνέχεια αναφέρθηκε διεξοδικά στο προγραμματισμό και τον προϋπολογισμό του Ι.ΕΝ.Α.Ε. για το 1998. Από τον προγραμματίζομενο για το 1998 έργο ξεχωρίζουν τα εξής:

Η έκτη ερευνητική περίοδος στο ναυάγιο της Αντιδραγονέρας Κυθήρων με σκοπό τη διερεύνηση του περιβάλλοντος την ανασκαφή χώρου. Την τελική φάση του προγράμματος Ιρίων που

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Οικονομικός Απολογισμός από 1/1/97 έως 31/12/97

ΕΣΟΔΑ		ΕΞΟΔΑ		
1. ΧΟΡΗΓΙΕΣ-ΔΩΡΕΕΣ				
Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη	2 110 000		1. Λειτουργικά / Δημ. Σχέσεις	628 521
Παπαστράτος ΑΒΕΣ	2 400 000		2. ΕΝΑΛΙΑ (έναντι έκδοσης τομ. V)	102 700
Άρης Τερζόπουλος ΑΕ	200 000		3. Έρευνα Κυθήρων	3 165 996
Ιωάννης Τρύφων	50 000	4 760 000	4. Πρόγραμμα Ιρίων (συντήρηση/μελέτη)	3 061 748
2. Δραχμοποίηση δολαρίων Αμερ.	1 957 614		5. Αποθήκη ΙΕΝΑΕ (επισκευή, διαμόρφωση)	209 549
3. Συνδρομές Εναλίων	91 935		7. Αγορά/συντήρηση εξοπλισμού	487 173
4. Συνδρομές μελών	257 000		8. Βιβλιοθήκη	65 740
5. Υπολ. Ταμείου 1.1.97	2 433 694		9. Διορεξ-ημερίδες	70 000
6. Τόκοι Τραπεζών			α. Ενοικίο γραφείου (συμμετοχή)	140 000
E.T.E. A'	40 807		β. ΤΑΜΕΙΟ	
E.T.E. B'	34 769		Μετρητά (31.12.97)	62 812
Alpha Tr. ΠΙΣΤΕΩΣ	95 725	171 301	Υπόλοιπα Τραπεζών	
			A. ΠΙΣΤΕΩΣ	1 167 976
			ΕΜΠΟΡΙΚΗ Α'	248 465
			ΕΜΠΟΡΙΚΗ Β'	260 864
				1 677 305
		9 671 544		9 671 544

Αθήνα 31 Δεκεμβρίου 1996

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

Ο ΤΑΜΙΑΣ

Νίκος Τσούχλος

Γιάννης Βήχος

Χρήστος Αγουρίδης

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Ισολογισμός Δολαρίων Αμερικής από 1/1/97 έως 31/12/97

ΕΣΟΔΑ		ΕΞΟΔΑ		
	US\$		US\$	
1-01-97	Υπόλοιπο Τραπέζης	3 938.53	Δραχμοποίηση 9-01-1997	3 600.00
23-04-97	Χορηγία INSTAP	6 000.00	Δραχμοποίηση 30-05-1997	4 000.00
	Συνδρομές ΕΝΑΛΙΑ	885.00	Υπόλοιπο Τραπέζης 31-12-97	3 279.95
	Τόκοι	56.42		
		10 879.95		10 879.95

Αθήνα, 31 Δεκεμβρίου 1997

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

Ο ΤΑΜΙΑΣ

Νίκος Τσούχλος

Γιάννης Βήχος

Χρήστος Αγουρίδης

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Ισολογισμός ECU από 1/1/97 έως 31/12/97

ΕΣΟΔΑ		ΕΞΟΔΑ	
	ECU		ECU
21-04-97	Υπόλοιπο		Υπόλοιπο Τραπέζης
31-12-97	Τραπέζης	32 000.00	31-12-97
	Τόκοι	404.09	32 404.09
		32 404.09	32 404.09

Αθήνα, 31 Δεκεμβρίου 1997

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

Ο ΤΑΜΙΑΣ

Νίκος Τσούχλος

Γιάννης Βήχος

Χρήστος Αγουρίδης

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 1998

ΕΣΟΔΑ	ΕΞΟΔΑ
1. Εγγραφές/Συνδρομές μελών	350 000
2. ΔΩΡΕΕΣ/ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΕΙΣ	15 000 000
Χορηγοί (μετρητά)	2 700 000
Υπόλοιπο επιχορήγησης Ε.Ε.	11 017 400
3. Δραχμοποιήσεις 1ης δόσης esu (κατ'εκτίμηση)	1 092 483
4. Δραχμοποιήσεις δολαρίων ΗΠΑ (κατ'εκτίμηση)	400 000
5. Συνδρομές ΕΝΑΛΙΩΝ	1 740 117
6. Υπόλ. Καταθ. & Ταμείου 1.1.98	32 300 000
	1. Πρόγραμμα ΙΡΙΩΝ
	2. Έρευνα ΚΥΘΗΡΩΝ
	3. Αναν. έρευνα ΠΑΓΑΣΗΤΙΚΟΥ
	4. Συντήρηση ΔΟΚΟΥ
	5. Πρόγραμμα NAVIS
	6. ΕΝΑΛΙΑ V 1/2, 3/4
	7. ΕΝΑΛΙΑ ANNUAL vol. V
	8. Συντήρηση εξοπλισμού
	9. Λειτουργικά/Δημ. Σχέσεις/
	10. Προβολή-Παρουσίαση/Διαλεξ.
	11. Συνέδρια/Βιβλιοθήκη/Απρόβλεπτα
	26 000 000
	1 300 000
	500 000
	800 000
	100 000
	700 000
	400 000
	300 000
	1 200 000
	400 000
	600 000
	32 300 000

Αθήνα, Ιανουάριος 1998

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

Ο ΤΑΜΙΑΣ

Νίκος Τσούχλος

Γιάννης Βήχος

Χρήστος Αγουρίδης

αποτελεί και την κύρια δραστηριότητα του Ινστιτούτου για το 1998. Τον Σεπτέμβριο θα οργανωθεί η πρώτη έκθεση φορτίου αρχαίου πλοίου που έχει ποτέ γίνει στην Ελλάδα και μάλιστα προϊστορικής εποχής. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει, επίσης την έκδοση συνοδευτικού καταλόγου, την παραγωγή βιντεοταινίας με θέμα την έρευνα του ναυαγίου και την οργάνωση διεθνούς ημερίδας με θέμα το πλοίο των Ιρίων και τη σημασία του. Το πρόγραμμα αυτό απαιτεί σοβαρή οργάνωση, κινητοποίηση πολλών ειδικών διαφόρων ειδικοτήτων, καθώς και των μελών του Ινστιτούτου. Θα αποτελέσει όμως την επισφράγιση προσπαθειών 25 ετών από τα μέλη του I.EN.A.E.

Τέλος, ο πρόεδρος του Δ.Σ. ανακοίνωσε τα ονόματα των χορηγών και τα ποσά που διέθεσαν κατά το 1997 για την ενίσχυση του έργου του Ινστιτούτου:

ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ ΑΒΕΣ	3.000.000
INSTAP	\$ 6.000
ΙΔΡΥΜΑ Α.Γ. ΛΕΒΕΝΤΗ	2.110.000
ΠΑΝΟΡΑΜΑ (Φιλοξενία)	500.000
Γιάννης Τρύφων	50.000
Κοινοπραξία Υδροπτερύγων	100.000

Στη συνέχεια ζητήθηκε από τα μέλη της Συνέλευσης να θέσουν τυχόν ερωτήσεις ή παρατηρήσεις.

Ο διευθυντής της ανασκαφής του ναυαγίου Ιρίων Χ. Πέννας, αναφέρθηκε στην πολύ καλή δουλειά που έχει γίνει έως τώρα για την έκθεση των ευρημάτων του ναυαγίου και παρατήρησε ότι πρέπει να έρθουμε σε συνεννόηση με τους άλλους συνεργαζόμενους φορείς ώστε να είμαστε έτοιμοι έγκαιρα. Ακόμα αναφέρθηκε στην ανάγκη ενημέρωσης των μελών και στην πιο άμεση εμπλοκή τους στα θέματα του I.EN.A.E. Τέλος πρότεινε να γίνει κατά το Νοέμβριο ή Δεκέμβριο του παρόντος έτους μία συνάντηση των μελών του I.EN.A.E., με πρόσκληση από το Δ.Σ., για την πληρότερη ενημέρωσή τους στα θέματα των προγραμμάτων και των ερευνών του I.EN.A.E., καθώς και των αναγκών του. Τέλος τον λόγο έλαβε ο Χ. Τζάλας και επεσήμανε, ότι παρά τη δύσκολη περίοδο κατά την οποία έγινε η Γενική Συνέλευση, παραβρέθηκαν αρκετά μέλη, κάτι που είναι ενθαρρυντικό για το I.EN.A.E.. Επίσης αναφέρθηκε και στο πολύπλευρο και σημαντικό έργο που τα μέλη του Ινστιτούτου επιτελούν εδώ και πολλά χρόνια με μεγάλη συνέπεια και ευαισθησία.

**ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ ΑΒΕΣ:
Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΧΟΡΗΓΟΣ**

Η ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ ΑΒΕΣ, η μεγάλη αυτή αμιγώς ελληνική εταιρεία, με σημαντική παραγωγική παρουσία και παράδοση στην Οικονομία του τόπου, αποτελεί και έναν από τους πλέον σημαντικούς χορηγούς των πολιτιστικών δραστηριοτήτων στην Ελλάδα. Με διακριτικότητα και συνέπεια ενισχύει επί σειρά ετών πολλές σοβαρές προσπάθειες φορέων που καλύπτουν όλο το φάσμα των πολιτιστικών δραστηριοτήτων στην Ελλάδα. Σε χαμηλούς τόνους και με ανιδιοτέλεια στηρίζει ουσιαστικά τον ευγενή θεσμό της Χορηγίας που τόσο πολύ έχει αλλοιωθεί τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας με την κατάχρηση του όρου από το διαφημιστικό κατεστημένο, αλλά και άλλα κέντρα που προσπαθούν να κρύψουν τις ιδιοτελείς και κερδοσκοπικές δραστηριότητές τους με τη χρησιμοποίησή του.

Η ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ και ο Διευθύνων Σύμβουλος της εταιρείας κ. Τάσος Αβέρωφ, με σοβαρότητα και συνέπεια επιλέγουν κάθε χρόνο τις δραστηριότητες και τους φορείς που θα επιχορηγήσουν, με μοναδικό κριτήριο τη σημασία των έργων για τον Πολιτισμό. Δεν είναι επομένων τυχαίο ότι το όνομα της εταιρείας δεν είναι συνδεδεμένο με πολυδιαφημισμένα έργα και επώνυμους φορείς, αλλά κυρίως με προσπάθειες λιγότερο προβεβλημένες αλλά με ουσιαστική συμβολή στην πολιτιστική ανάπτυξη του τόπου.

Μας τιμά, επομένως, ιδιαίτερα το γεγονός ότι η ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ ΑΒΕΣ και ο κ. Τάσος Αβέρωφ επιλέγουν συνεχώς από το 1993 να ενισχύουν κάθε χρόνο το έργο του Ινστιτούτου με σημαντικές χορηγίες. Ταυτόχρονα, όμως, αποτελεί επιπλέον ευθύνη για μας να συνεχίσουμε να επιτελούμε αποδοτικό και ουσιαστικό έργο χωρίς «τυμπανοκρουσίες».

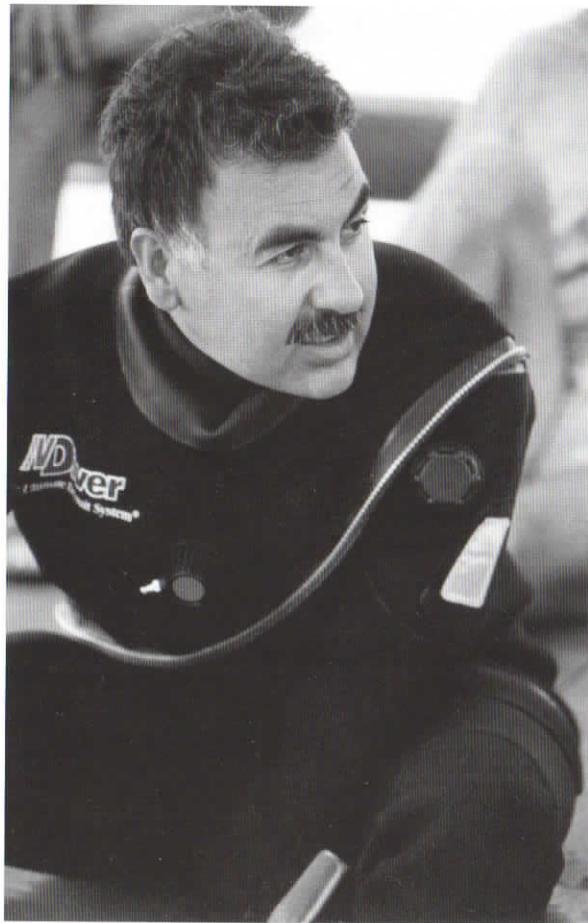
Το Δ.Σ. του I.EN.A.E., ως ελάχιστη ένδειξη ευγνωμοσύνης, πρότεινε και η Γενική Συνέλευση των μελών του ομόφωνα αποφάσισε, την ανακήρυξη της ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ ΑΒΕΣ ως Ευεργέτη του Ινστιτούτου.

**ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΝΙΩΤΗΣ 1957-1999
ΕΝΑΣ ΑΞΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΤΗΣ
ΘΑΛΑΣΣΑΣ ΕΦΥΓΕ**

Στις 16-2-1999 η οικογένεια της ελληνικής υποβρύχιας αρχαιολογίας έχασε τον φίλο και συνάδελφο Χανιώτη, τον Δημήτρη για τους πολλούς που τον γνώριζαν και τον αγάπησαν, που έφυγε τόσο πρόωρα και αναπάντεχα από κοντά μας.

Ο Δημήτρης, στα σαράντα δύο του χρόνια, ανήκε στη «μέση», μπορούμε να πούμε, γενιά της υποβρύχιας αρχαιολογίας στην Ελλάδα. Μετά την πρώτη «ηρωική», περίοδο, όπου έκανε αυτή η επιστήμη στη χώρα μας κυριολεκτικά φαιχουλεύοντας το άγνωστο και απροσπέλαστο έως τότε, ήρθε η γενιά εκείνων που έκαναν πράξη την ύπαρξη της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων σαν κρατική υπερσιακή μονάδα, με ότι αυτό συνεπάγεται, τόσο στον τομέα της επιστημονικής έρευνας όσο και στις υποθέσεις καθημερινής τριβής. Σ' αυτήν την ομάδα ανθρώπων περιλήφθηκε ήδη από το 1982, εικοσπεντάχρονο παλληκάρι, όταν η Εφορεία έκανε τα βήματα εκείνα που διαμόρφωσαν την κατοπινή υπόστασή της. Πέραν από την αρχαιολογική του κατάρτιση, χρησιμοποίησε τις γνώσεις του έμπειρου δύτη και του ανθρώπου της θάλασσας που είχε, για να επιλύονται χιλιάδες προβλήματα που προκύπτουν, είτε με την καθημερινή απασχόληση με το αντικείμενο της ενάλιας αρχαιολογίας, είτε για την αντιμετώπιση, σε θεσμικό επίπεδο, αναγκών μιας Υπηρεσίας που έπρεπε να στηθεί από το μηδέν. Σαν ελάχιστο παράδειγμα θα αναφέρω ότι το καταδύομενο πρωστικό της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων, όποια ειδικότητα και να έχει, δεν μπορεί να λησμονήσει ότι ο Δημήτρης ήταν από εκείνους που έτρεξαν και πάλεψαν για να αναγνωριστεί, έστω και στοιχειωδώς, η προσφορά καταδυτικού έργου.

Συνετός και μετρημένος, τόσο στην ιδιωτική όσο και στην δημοσιουραλληλική ζωή του, στήριξε πάντοτε την Εφορεία στις όποιες επιλογές της και μετείχε στις περισσότερες μεγάλες δραστηριότητες που έλαβαν χώρα την τελευταία δεκαπενταετία στον χώρο της υποβρύχιας αρχαιολογίας. Έτσι διενήργησε εκατοντάδες

Ο Δημήτρης ετοιμάζεται για μία από τις αμέτρητες καταδύσεις στα νερά του Αιγαίου. Σίγουρα κάποιο ναυάγιο θα ανακάλυψε και σε τούτη την κατάδυσή του.

υποβρύχιες αυτοψίες ανακαλύπτοντας σχεδόν ισόποσες αρχαίες θέσεις, ναυάγια ή οικισμούς και διηγήθηνε ένα πλήθος εναλίων ερευνών είτε μετείχε ενεργά σ' αυτές, σαν βασικό στέλεχος. Παράλληλα φρόντιζε για την διαρκή βελτίωση, σε τεχνικό επίπεδο, του εαυτού του αλλά και της Υπηρεσίας, ώστε να είναι εφικτό να συμβαδίζει η ελληνική υποβρύχια αρχαιολογία με τις απαιτήσεις των καιρών. Όλη αυτή η γνώση και εμπειρία έβλεπε το φως, εκτός από τις όποιες επιστημονικές δημο-

σιεύσεις του και με τη μορφή της συχνής προφορικής ενημέρωσης και παραίνεσης προς τους νεωτέρους συναδέλφους. Η ολιγάριθμη, δυστυχώς, τρίτη «νεώτερη» γενιά της υποβρύχιας αρχαιολογίας που θα μας διαδεχθεί, μπορούσε να βρει στο πρόσωπό του ένα πρόθυμο, φιλικό δάσκαλο και σύμβουλο σε κάθε τομέα, αν είχε την υπομονή μέσα στην ορμή της νιότης να αφουγκραστεί τους χαμηλούς τόνους του.

Η ζωή που περιγράφηκε πιο πάνω, στηρίχθηκε σε δύο θεμέλια: την αγάπη του για τη θάλασσα και την αγάπη του για την επιστήμη. Αυτές οι δύο αγάπες οδήγησαν κάποια από τα βήματά του και στον χώρο του I.EN.A.E. Συνεπή στις επιλογές του, αποστασιοποίηθηκε από το Ινστιτούτο, όταν η επίσημη θέση της Υπηρεσίας διαφοροποιήθηκε, χωρίς όμως ποτέ να αποκοπεί εντελώς.

Η αγάπη του για τη θάλασσα συνδυαζόταν άριστα με την αγάπη του για την υποβρύχια αρχαιολογία και ίσως δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι, αφού η σκληρή Μοίρα του επιφύλασσε αυτό το τέλος, έφυγε από κοντά μας στη διάρκεια ενός υπερορισιακού ταξιδιού, περιστοιχισμένος από τους αγαπημένους συντρόφους μιας ζωής, μ' εκείνους που μοιράστηκε πολλές φορές ακόμη και τον αέρα που ανέπνεε.

Υπήρχε όμως και ένα τρίτο θεμέλιο από ζωή του Δημήτρη, εκείνο που τον έκανε να αντέχει στα προβλήματα που αναπόφευκτα παρουσιάζονταν στα άλλα δύο. Αυτό το τρίτο θεμέλιο ήταν η οικογένειά του, τόσο η πατρική αρχικά, όσο και εκείνη που δημιούργησε αργότερα ο ίδιος. Η γυναίκα του, τα παιδιά του, το σπιτικό του, ήταν το σίγουρο λιμάνι που πόδιζε για να ξεκουραστεί, να χαρεί και να ξαναριχτεί στον αγώνα τον καλό.

Δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν λόγια παρηγοριάς για τους δικούς του τους ανθρώπους, ικανά να απαλύνουν τον πόνο τους. Ένα μόνο μπορούμε να πούμε στο σημείο αυτό:

-Ας είναι ελαφριά η Αττική γη που σε σκεπάζει Δημήτρη, εμείς δεν θα σε ξεχάσουμε και θ' αναρωτιώμαστε πάντα πως θα ήταν η ελληνική υποβρύχια αρχαιολογία αν δεν βιαζόσουν να ταξιδέψεις μακριά μας.

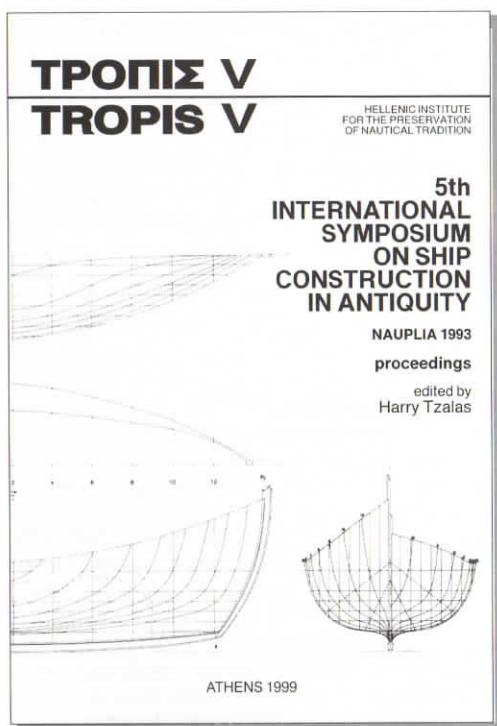
Ηλίας Σπονδύλης

**ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΤΟΥ
5ου ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ ΝΑΥΠΗΓΙΚΗΣ
ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ**

Το Ελληνικό Ινστιτούτο Πραστασίας Ναυτικής Παράδοσης εξέδωσε πρόσφατα τα πρακτικά του 5ου Συμποσίου Ναυπηγικής στην Αρχαιότητα οι εργασίες του οποίου είχαν λάβει χώρα τον Αύγουστο του 1993 στο Ναύπλιο.

Εκδότης των πρακτικών και οργανωτής του Διεθνούς Συμποσίου είναι ο Χάρης Τζάλας, πρόεδρος του Ελληνικού Ινστιτούτου Πραστασίας Ναυτικής Παράδοσης και του Ελληνικού Ινστιτούτου Μελετών Αρχαίας και Μεσαιωνικής Αλεξανδρείας.

Το εξώφυλλο του 5ου τόμου της σειράς **ΤΡΟΠΙΣ**, φιλοξενεί σχέδιο του R. Steffy με τις ναυπηγικές γραμμές του πλοίου της Κυρήνειας

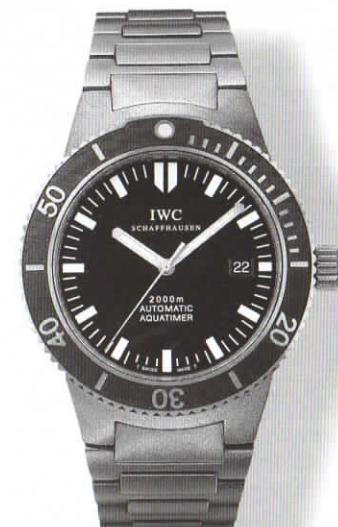

Ο 5ος αυτός τόμος των πρακτικών των συμποσίων, είναι ο πλέον ικανοποιητικός, από πλευράς ποιότητας έκδοσης και χαρτιού, ενώ οι ανακοινώσεις που δημοσιεύονται αποτελούν πρωτότυπες και πρωτοδημοσιευόμενες εργασίες και μελέτες που καλύπτουν όλο το χρονικό και θεματικό φάσμα του Συμποσίου.

Από τις 60 περίπου ανακοινώσεις που δημοσιεύονται, ξεχωρίζουν αυτές του Patrice Pomey "Les épaves antiques de la PLace Jules Verne à Marseille: des bateaux dragues?", της Φανουρίας Δακορώνιας "Representations of sea-battles on Mycenaean sherds from Kynos", του Δημήτρη Κουρκουμέλη "Σύνολο πυραμιδοειδών αγκυρών από το ναυάγιο της Αντιδραγονέρας στα Κύθηρα", του Avner Raban "The innovation of the composite anchor and the naval warfare of the Bronze Age", του R. Steffy "Ancient ship repairs", του Frederick Hocker "Keels, keelplanks and the development of backbone timbers in the Bronze Age" και των Kώστα Δαμιανίδη και Hüseyin Coban "Perame Kutugu from Inetolu: the last 'shell first' construction survived in the Black Sea", του David Blackman "Double shipsheds?", του Carlos Léon Amores "The Roman wreck de Sal (Ibiza, Baleares)", του Lucien Basch "Le relief Copte n. 9625 Des Staatliche Museen de Berlin et le gouvernail d' étambot", του Μενέλαου Χριστόπουλου "Trajets maritimes fictifs et réels dans l' Odyssée", των Ehud Galili και Jacob Sharvit "Ship fittings and divices used by ancient mariners: Finds from underwater surveys off the Israeli coasts", του Χάρη Τζάλα "Were the pyramidal stone-weights of Zea used as anchors?", του Γιάννη Βήχου "Three unknown representations of ancient ships (from Early Bronze Age to the Late Geometric period)".

TROPIS V, proceedings of the 5th International Symposium on Ship Construction in Antiquity, Nauplia 1993, Athens 1999, edited by Harry Tzalas, 526 σελ., ασπρόμαυρες φωτογραφίες σχέδια και χάρτες.

Ειδική τιμή για τα μέλη του Ι.ΕΝ.Α.Ε.:
10.000 δρχ. Παραγγελίες: Ε.Ι.Π.Ν.Π, Σκρα 94,
Καλλιθέα 176 73, τηλ: 9594185-9593712.

**The GST Aquatimer from IWC.
Born to take the pressure -
down to 2,000 m.**

IWC
International Watch Co Ltd, Schaffhausen, Switzerland
Since 1868

ΒΗΧΟΣ ΩΡΟΛΟΓΙΑ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ 3 ΣΥΝΤΑΓΜΑ
τηλ: 3225136 - 3224335 - fax: 3225075, e-mail: info@vichosgroup.gr
<http://www.vichosgroup.gr>

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΝΑΥΑΓΙΟΥ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ ΙΡΙΩΝ: Η ΤΕΛΙΚΗ ΦΑΣΗ

Με την έκθεση των ευρημάτων του ναυαγίου Ακρωτηρίου Ιρίων στο Μουσείο Σπετσών με τίτλο: «Από την ενάλια Κύπρο στον μυχό του πολυδύψιου Άργους» και την οργάνωση της επιστημονικής ημερίδας με θέμα: «Το Κυπρομυκηναϊκό ναυάγιο του Ακρωτηρίου Ιρίων: διασυνδέσεις στη Μεσόγειο περί το 1200 π.Χ.» έληξε η κύρια φάση του Προγράμματος Ιρίων. Απομένει η δημοσίευση των πρακτικών της ημερίδας και η συνολική δημοσίευση των αποτελεσμάτων της ανασκαφής του ναυαγίου εντός του 1999.

Το πρόγραμμα άρχισε τον Ιανουάριο του 1998 ύστερα από μικρή αναβολή που οφειλόταν σε καθυστερήσεις γραφειοκρατικού χαρακτήρα σε σχέση με την έγκριση της έκθεσης των ευρημάτων στο Μουσείο Σπετσών και που τελικά ξεπεράστηκαν με προσωπική παρέμβαση του Υπουργού Πολιτισμού Ευάγγελου Βενιζέλου και με αποτελεσματικές ενέργειες της Διεύθυνσης Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Όλα ξεκίνησαν τον Ιούνιο του 1996, όταν ύστερα από προτροπή του Σπετσιώτη δημοσιογράφου Κώστη Κέκη, το I.EN.A.E. υπέβαλε στη Γενική Διεύθυνση Χ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής πρόταση προγράμματος με τίτλο: «Ιρία: μελέτη, δημοσίευση και προβολή των ευρημάτων του Κυπρο-μυκηναϊκού ναυαγίου του Ακρωτηρίου Ιρίων». Στην πρόταση συμμετείχαν, ως εταίροι, το Ίδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης από την Κύπρο και το Τμήμα Αρχαιομετρίας του Πανεπιστημίου του Sheffield από την M. Bredannia.

Η επιτροπή, στα πλαίσια του προγράμματος Raphael, ενέκρινε την πρόταση και τη συγχρηματοδότησή της με 40.000 ecu.

Το I.EN.A.E. συγκρότησε ομάδες για τα διοικητικά, επιστημονικά και τεχνικά μέρη του προγράμματος και το ΥΠ.ΠΟ, ύστερα από σχετική απόφαση του Κ.Α.Σ., όρισε επιστημονική επιτροπή με σκοπό την εποπτεία της οργάνωσης της έκθεσης. Η επιτροπή απαρτίσθηκε από την προϊσταμένη της 2ης EBA Καίτη Καλαντζή, τον διευθυντή της έρευνας Ιρίων Χαράλαμπο Πέννα, την Σουζάνα Χούλια από τη διεύθυνση Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, τον Ηλία Σπονδύλη από την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων, την Μαρία Πετριτάκη από την Β' ΕΠΚΑ και τον επικ. καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας

Οι σύνεδροι ξεναγήθηκαν στην έκθεση των ευρημάτων του ναυαγίου Ακρωτηρίου Ιρίων από τους υπευθύνους του προγράμματος, το Σάββατο 19 Σεπτεμβρίου. Στη φωτογραφία, ο πρόεδρος του I.EN.A.E. Νίκος Τσούχλος, ο επικ. καθηγητής Γ. Λώλος, ο πρόεδρος της ημερίδας καθ. Σπ. Ιακωβίδης και ο διευθυντής της έρευνας Χ. Πέννας, καλοσορίζουν τους συνέδρους στην είσοδο του Αρχαιολογικού Μουσείου Σπετσών.
(Φωτ. Μ. Ευγενιτάκης.)

του Πανεπ. Ιωαννίνων, Γιάννο Λώλο ως εκπρόσωπο του I.EN.A.E.

Το Δ.Σ. του Ινστιτούτου ανέθεσε στα μέλη του Φωτεινή Βλαχάκη και Βασίλη Κονιόρδο, αρχιτέκτονες-μηχανικούς την εκπόνηση της μελέτης για την έκθεση των ευρημάτων. Οι αρχαιολόγοι Γιάννος Λώλος, Γιάννης Βήχος και Χρήστος Αγουρίδης ανέλαβαν την επιστημονική επίβλεψη του προγράμματος, την επιστημονική επιμέλεια της εκθέσεως, καθώς και τη συγγραφή του συνδευτικού οδηγού της εκθέσεως. Τις μεταφράσεις του καταλόγου έκανε ο Δρ. William Phelps.

Η συντήρηση των ευρημάτων και η τελική προετοιμασία για την έκθεσή τους έγινε από τους συντηρητές Σπυριδούλα Παπανίκου, Μαργαρίτα Βενάκη, Δέσποινα Μαρσινοπούλου και Κώστα Βασιλειάδη. Τη φύλαξη του εκθεσιακού χώρου ανέλαβε η Μαρία Σκαντζού.

Ο Τάσος Μπέλλας ανέλαβε την έκδοση του οδηγού και την τεχνική επιμέλεια του εποπτικού υλικού της εκθέσεως.

Ο Νίκος Τσούχλος είχε την τεχνική επίβλεψη όλου του έργου.

Τις εργασίες επισκευής των αιθουσών του Μουσείου Σπετσών και τις κατασκευές των προθηκών και δομικών στοιχείων της εκθέσεως ανέλαβε η τεχνική εταιρεία I. KΛΟΥΚΙΝΑΣ-Ι. ΛΑΠΠΑΣ, ενώ τη μελέτη του φωτισμού έκανε η εταιρεία «στιλβη» του Γιώργου Παϊσίδη. Όλες

οι εργασίες έγιναν με την εποπτεία και τη βοήθεια της 2ης EBA και του προσωπικού του Μουσείου Σπετσών.

Τέλος στον οργανωτικό τομέα των εκδηλώσεων στις Σπέτσες σημαντική ήταν η συμβολή του Δημάρχου Σπετσών Γιώργου Θυμαρά, της αρχιφύλακος του Μουσείου Νέλλας Σκαντζού και του Δ.Σ. της Ενώσεως Σπετσιωτών.

Η επιστημονική ημερίδα πραγματοποιήθηκε στο συγκρότημα «Νησιά» το Σάββατο 19 Σεπτεμβρίου με τη συμμετοχή 70 και πλέον Ελλήνων και ξένων συνέδρων.

Τιμητική Επιτροπή Ημερίδας:
Προεδρεύων: Καθηγητής Σπύρος Ιακωβίδης, Ακαδημαϊκός

Αντιπρόεδροι: Καθηγητής Βάσος Καραγιώργης, Καθηγητής Paul Åström

Μέλη: Χαράλαμπος Πέννας, Προϊσταμένος 2ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Διευθυντής έρευνας ναυαγίου Ακρωτηρίου Ιρίων. Χάρος Τζάλας, Πρόεδρος Ινστιτούτου Προστασίας Ναυτικής Παράδοσης και Ελληνικού Ινστιτούτου Μελετών Αρχαίας και Μεσαιωνικής Αλεξανδρειας.

Κατερίνα Δελαπόρτα, Προϊσταμένη Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων.

Χαράλαμπος Κριτζάς, Διευθυντής Επιγραφικού Μουσείου.

Γεώργιος Θυμαράς, Δήμαρχος Σπετσών.

Οργανωτική Επιτροπή Ημερίδας**Πρόεδρος**

Νίκος Ν. Τσούχλος, Πρόεδρος Δ.Σ. I.EN.A.E.

Αντιπρόεδρος

Γιάννος Λώλος, Επίκ. Καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας Πανεπ. Ιωαννίνων Μέλος Δ.Σ. Ινστιτούτου Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών

Γραμματέας

Δρ. Γιάννης Βήχος, Γεν. Γραμματέας Δ.Σ. I.EN.A.E.

Μέλη

Dr. William Phelps, αρχαιολόγος, μέλος της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής

Ηλίας Σπονδύλης, Αρχαιολόγος ΥΠ.ΠΟ, Αντιπρόεδρος Δ.Σ. I.EN.A.E

Χρήστος Αγουρίδης, αρχαιολόγος, Ταμίας Δ.Σ. I.EN.A.E.

Αχιλλέας Λαγοπάτης, Υπεύθυνος Δημοσίων Σχέσεων I.EN.A.E.

Τάσος Μπέλλας, Μέλος του I.EN.A.E.

Γραμματέα

Ελένη Χατζηστεφανή-Φιλιππίδη, Anita Phelps, Θεοδόκη Θεοδούλου, Δάφνη Πέννα, Νέλλα Σκαντζού.

Πριν από την έναρξη της ημερίδας οι ανασκαφέις του ναυαγίου ξενάγησαν τους συνέδρους στον χώρο της εκθέσεως των ευρημάτων του ναυαγίου Ακρωτηρίου Ιρίων στο Μουσείο Σπετσών.

Τις εργασίες της ημερίδας άνοιξε ο Γενικός Γραμματέας του ΥΠ.ΠΟ Ευγένιος Γιαννακόπουλος. Χαιρετισμούς στους συνέδρους απήγουν η πρώην Υπουργός Πολιτισμού Άννα Ψαρούδα Μπενάκη, ο διευθυντής της έρευνας Ιρίων Χαράλαμπος Πέννας και ο πρόεδρος του I.EN.A.E. Νίκος Τσούχλος.

Κατά την πρωινή συνεδρία έγιναν οι εξής ανακοινώσεις:

Χρήστος Αγουρίδης: Το ναυάγιο του Ακρωτηρίου Ιρίων: Ανακάλυψη και ανασκαφή.

Γιάννος Λώλος: Το κεραμεικό φορτίο από το ναυάγιο του Ακρωτηρίου Ιρίων: Χαρακτήρας και Προεκτάσεις.

Peter Day: Κεραμεική, πετρογραφική ανάλυση και ανταλλαγές: Συγκριτική ανάλυση κεραμεικών ευρημάτων στο ναυάγιο του Ακρωτηρίου Ιρίων.

Γιάννης Βήχος: Το ναυάγιο του Ακρωτηρίου Ιρίων: Η ναυτική διάσταση.

Άδωνις Κύρου: Ακραίοι ναυτικοί προϊστορικοί σταθμοί στον Αργολικό Κόλπο.

Ακολούθησε συζήτηση.

Κατά την απογευματινή συνεδρία ακολούθησαν οι εξής ανακοινώσεις:

Βάσος Καραγιώργης: Όψεις του εμπορίου μεταξύ Κύπρου και Δύσης κατά τον 14ο και 13ο αι. π.Χ.

Paul Åström: Η Κυπριακή κεραμεική από το ναυάγιο των Ιρίων.

Jeremy Rutter: Εξωτερικές σχέσεις της Κρήτης κατά την Υστερομινωική IIIA2-B (1370-1200 π.Χ περίπου): Οι μαρτυρίες από την Μεσαρά.

Lucia Vagnetti: Μυκηναίοι και Κύπριοι στην Κεντρική Μεσόγειο πριν και μετά το 1200 π.Χ

Cemal Pulak: Το ναυάγιο της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στο Uluburun.

Ακολούθησε συζήτηση στρογγυλής τραπέζης με τη με τη συμμετοχή των ομιλητών και ειδικών σχολιαστών.

Το βράδυ ο Δήμαρχος Σπετσών παρέθεσε δεξιωση για τους συνέδρους στο προαύλιο του Μουσείου Μπουμπουλίνας που ευγενώς παραχώρησε για την εκδήλωση ο Φίλιππος Δεμερτζής ιδιοκτήτης του Μουσείου.

Το πρώι μετέμενης, Κυριακή 20 Σεπτεμβρίου ο Γενικός Γραμματέας του ΥΠ.ΠΟ εγκαινίασε την έκθεση των ευρημάτων του ναυαγίου Ακρωτηρίου Ιρίων στο Μουσείο Σπετσών, που αποτελεί την πρώτη έκθεση ολόκληρου του φορτίου αρχαίου ναυαγίου που οργανώνεται στην Ελλάδα. Τα ευρήματα είναι διατεταγμένα κατά ομάδες προέλευσης, αλλά δίδουν και την εικόνα του συνόλου. Πλούσιο εποπτικό υλικό αποτελούμενο από επειχηγματικά κείμενα, χάρτες, φωτογραφίες και οπτικοακουστικά μέσα συμπληρώνουν την εικόνα και εμπλουτίζουν τις γνώσεις του επισκέπτη τόσο για τη σημασία του ευρήματος όσο και για την διενέργεια της υποβρύχιας έρευνας.

Κατά γενική ομολογία η έκθεση του φορτίου του ναυαγίου του Ακρωτηρίου Ιρίων οργανώθηκε με τον πλέον υποδειγματικό τρόπο και υπηρετεί απόλυτα τον σκοπό για τον οποίο σχεδιάστηκε, να αναδεικνύει δηλαδή τη σημασία και όλες τις διαστάσεις του ευρήματος με τρόπο κατανοητό τόσο για τον απλό επισκέπτη όσο και για τους ειδικούς.

Η έκθεση θα είναι κλειστή για το κοινό κατά τους χειμερινούς μήνες και εφόσον εξευρεθούν οι απαραίτητοι πόροι θα λειτουργήσει πάλι την ερχόμενη Άνοιξη.

Γενικότερα το πρόγραμμα του ναυαγίου Ακρωτηρίου Ιρίων οργανώθηκε με επιτυχία που θα επισφραγίσθει εντός του 1999 με την έκδοση

των πρακτικών της ημερίδας και της συνολικής επιστημονικής δημοσίευσης της έρευνας.

Το σημαντικότερο όμως γεγονός είναι ότι μέσα στον ελάχιστο δυνατό χρόνο, από την έναρξη της έρευνας του Ακρωτηρίου Ιρίων (1990), ολοκληρώνονται όλες οι φάσεις της (ανασκαφή, συντήρηση, αναλύσεις, μελέτη, έκθεση, δημοσίευση), κάτι που αποτελεί σπάνια περίπτωση όχι μόνο για τα ελληνικά αλλά και για τα διεθνή δεδομένα.

Η επιτυχία αυτή οφείλεται στην επίμονη και κοπιαστική εργασία της ερευνητικής ομάδας του Ινστιτούτου, που σε μέγιστο βαθμό πραγματοποιήθηκε σε εθελοντική βάση, αλλά και στην υποστήριξη, με διάφορα μέσα, δεκάδων χορηγών, φίλων και υποστηρικτών της προσπάθειάς μας. Θέλοντας να ευχαριστήσουμε αυτούς τους τελευταίους, τους αναφέρουμε εδώ ονομαστικά δηλώνοντάς τους ότι χωρίς τη δική τους βοήθεια το έργο αυτό δεν θα είχε πραγματοποιηθεί:

Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη, Κωνσταντίνος Λεβέντης Καθηγητής Βάσος Καραγιώργης

Ίδρυμα Σταύρου Σ. Νιάρχου

Φίλιππος και Σπύρος Νιάρχος

Χρήστος Παπουτσής, μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γενική Διεύθυνση X

Αριστοτέλης Μπουράτσης και Θεοδόσιος Μαστρομηνάς, Γενική Διεύθυνση X

Institute for Aegean Prehistory, Malcolm Wiener I. Κλουκίνας-Ι. Λάππας, Γιάννης Λάππας «Στήλη», Γιώργος Παΐσιδης

Κοινοπραξία Υδροπτερύγων, Γεώργιος Λιβανός Παπαστράτος ΑΒΕΣ, Τάσος Αβέρωφ

Κώστας Νιζάμης

Νίκος Κουτσουράκης

Δήμος Σπετσών, Γιώργος Θυμαράς

Άδωνις Κύρου

Ξενοδοχείο Σπέτσες, Οικογένεια Καραμαλή

Ε. Καστριώτης

I & S. Σκλαβενίτης

Πανόραμα Πολιτιστική Εταιρεία, Μαριάνα Κορομηλά, Κατερίνα Χαριτάτου

PHILIPS ΕΛΛΑΣ Α.Ε.

KODAK (Near East)

Alasia Travel, Νίκος Έλληνας

Βασίλης Πριόβιλος

Μουσείο Μπουμουλίνας, Φίλιππος Δεμερτζής

ΝΑΥΑΓΙΟ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ ΙΡΙΩΝ (1994)

I. ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ

Χαράλαμπου Πέννα
Γιάννη Βήχου
Χρήστου Αγουρίδη

Κατά την ερευνητική περίοδο του 1994 στο ναυάγιο Ακρωτηρίου Ιρίων, ολοκληρώθηκε η ανασκαφή του οριοθετημένου χώρου, όπου εντοπιζόταν ο κύριος όγκος του φορτίου του πλοίου. Η δεύτερη και τελευταία ανασκαφική περίοδος στο ναυάγιο του Ακρωτηρίου Ιρίων πραγματοποιήθηκε στο διάστημα από 15 Ιουλίου έως και 30 Αυγούστου 1994.

Η πρώτη εβδομάδα αναλώθηκε στις προετοιμασίες της έρευνας. Κλιμάκιο της ομάδας αποτελούμενο από τεχνικούς, έκανε τις αναγκαίες εργασίες συντήρησης των εγκαταστάσεων και τις προετοιμασίες στον καταυλισμό του I.EN.A.E. στην Παραλία Ιρίων. Στις υπάρχουσες από το 1993 εγκαταστάσεις, προστέθηκε ένα δεύτερο εμπορευματοκιβώτιο που παραχώρησε η τεχνική εταιρεία Ολυμπιακό Μετρό και στο οποίο οργανώθηκε πρόχειρο σχεδιαστήριο, εργαστήριο παροχής πρώτων μέτρων συντήρησης για τα ανελκυόμενα ευρήματα, καθώς και χώρος με ηλεκτρονικό υπολογιστή για την καταγραφή των ευρημάτων. Για τις ανάγκες υποστήριξης της έρευνας χρησιμοποιήθηκε και πάλι το καταδυτικό σκάφος «ΣΙΟΜΟΣ» του Κώστα Νιζάμη, το φουσκωτό σκάφος του I.EN.A.E., καθώς και ένα ναυλωμένο καΐκι.

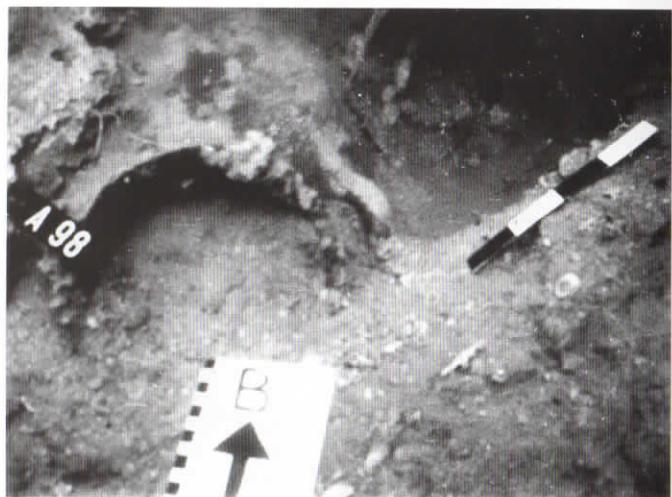
Το ερευνητικό έργο ξεκίνησε στις 24 Ιουλίου και σε διάστημα 45 ημερών η ερευνητική ομάδα του Ινστιτούτου πραγματοποίησε σειρά εργασιών, με κύριο σκοπό να εξαντληθεί ανασκαφικά όλος ο περιμετριμένος χώρος.

Κατά την περίοδο αυτή ολοκληρώθηκαν οι εξής εργασίες:

I. Επανατοποθέτηση της περιμέτρου στα σημεία των προηγούμενων ερευνητικών περιόδων και επέκτασή της.

Κατά τη διάρκεια της ανασκαφής προεκτάθηκε η περίμετρος λίγα μέτρα προς τα νοτιο-δυτικά, ώστε να συμπεριληφθεί εντός των ορίων της και ένας νέος ψευδόστομος αμφορέας (A37)

Εικ. 1.
Ο πιθαμφορέας A98 στο βυθό.
Αριστερά του διακρίνεται
το ανώτερο τμήμα του
μικηναϊκού αμφορέα A99.
Φωτ. Νίκος Τσούχλος

που, χωρίς αμφιβολία, ανήκει στο κεραμεικό φορτίο του πλοίου.

Με την επέκταση της περιμέτρου δημιουργήθηκε και τέταρτος τομέας (SIV), εντός του οποίου περιλαμβάνονταν και ορισμένες αμμώδεις περιοχές με ανασκαφικό ενδιαφέρον, αφού σε παρόμοια μικρά πλατώματα με άμμο ανάμεσα στους βράχους, σε άλλα σημεία του οριοθετημένου χώρου, εντοπίσθηκαν αρκετά ευρήματα.

- Ολοκλήρωση της ανασκαφής στον τομέα SII. Η ανασκαφή στον τομέα SII απέδωσε τρία ακόμη σημαντικά ευρήματα, εκ των οποίων τα δύο ήταν σε επαφή μεταξύ τους: έναν ακέραιο πιθαμφορέα (A98) -τον τρίτο αυτού του τύπου που ανήκει στο φορτίο- και ανώτερο τμήμα (σε τρία κομμάτια) μικηναϊκού αμφορέα με εγχάρακτα σημεία στις λαβές (A99). Η ανασκαφή

των δύο αυτών ευρημάτων παρουσίασε σημαντικές δυσκολίες, τόσο λόγω της μορφολογίας του βυθού -επικλινής περιοχή με αποτέλεσμα να κυλά συνεχώς άμμος στα ανασκαπτόμενα τμήματα, καθώς και ύπαρξη συσσωματωμάτων σε επαφή με τα ευρήματα- όσο και από τη φύση των ίδιων των αντικειμένων (Εικ. 1). Ο πιθαμφορέας λόγω του όγκου του και του εύθρυπτου του πηλού του, απασχόλησε την ανασκαφική ομάδα για πέντε συνεχείς ημέρες προκειμένου να ανασκαφεί, απελευθερωθεί και ανελκυσθεί (Εικ. 2), ενώ ταυτόχρονα έπρεπε να

Εικ. 2.
Ο πιθαμφορέας A98
κατά την ανέλκυσή
του από τον βυθό
στο κατάστρωμα
του σκάφους
“Σίομος”
Φωτ. Νίκος Τσούχλος

Εικ. 3. Ο ψευδόστομος αμφορέας A93 αμέως μετά την μερική αποκάλυψή του στο βυθό. Φωτ. Νίκος Τσούχλος

αποκαλυφθεί με προσοχή ο αμφορέας A99 που έχει λεπτότερα τοιχώματα.

Το τρίτο σημαντικό εύρημα στην περιοχή (Εικ. 3), στο όριο των τομέων SI και SII, είναι ένας ακόμη ψευδόστομος αμφορέας (A93). Η ανασκαφή του δεν παρουσίασε ιδιαίτερη δυσκολία, λόγω του ότι ήταν ελαφρά μόνο συσσωματωμένος στο βυθό και βρισκόταν λίγα μόλις εκατοστά κάτω από την επιφάνεια του βυθού. Κατά την ανασκαφική περίοδο του 1994, εξαντλήθηκε ανασκαφικά όλος ο χώρος εντός των τομέων SI και SII. Ο τομέας SIII είχε ανασκαφεί όλος κατά την προηγούμενη ανασκαφική περίοδο (Εικ. 4).

Προκειμένου να διερευνηθεί αν ορισμένα ευρήματα από το φορτίο του πλοίου έχουν κατρακυλήσει στα χαμηλότερα σημεία της περιοχής (εκεί που ομαλοποιείται η κλίση του βυθού, σε βάθος 30 μ. περίπου) η ερευνητική ομάδα διενήργησε συνδυασμένα δύο εργασίες:

A. Ιλυοσκοπήσεις με μεταλλική ράβδο σε μία ζώνη πλάτους 2 περίπου μέτρων και μήκους 30 μέτρων, ξεκινώντας από το σημείο 5 της περιμέτρου και προχωρώντας προς Νότο.

B. Διερευνητική τομή μέχρι το φυσικό βράχο, δυτικά της πλευράς 4-5 του τομέα SIII, περιοχή με σημαντική επίχωση. Παρόλο που με τις παραπάνω εργασίες διερευνήθηκε η περιοχή μέχρι τον φυσικό βράχο (και σε βάθος 40 περί-

που εκ. από την αρχική επιφάνεια του βυθού), δεν διαπιστώθηκαν νέα ευρήματα ή στοιχεία που να υποδηλώνουν την ύπαρξή τους.

- Επιφανειακή έρευνα στην ευρύτερη περιοχή, σήμανση, φωτογράφηση, βιντεοσκόπηση και εξάρτηση επιπλέον ορατών ευρημάτων εκτός των ορίων της περιμέτρου.

Σε βάθος 12 μέτρων, 60 μέτρα ΒΔ της μύτης του ακρωτηρίου και, επομένως, 200 μέτρα ανατολικά από την κύρια συγκέντρωση του φορτίου, εντοπίσθηκε λίθινη άγκυρα (Ω102) με τρεις οπές (Εικ. 5). Η μεγάλη απόσταση από την κύρια συγκέντρωση του φορτίου του πλοίου καθιστά την ταύτισή της με το Κυπρο-μυκη-

Εικ. 4. Η ανασκαφή σε ορισμένα σημεία του χώρου παρουσίαζε ιδιαίτερες δυσκολίες λόγω της παρουσίας συσσωματωμάτων. Φωτ. Νίκος Τσουύχλος

ναικό ναυάγιο μάλλον απίθανη. Η μικροσκοπική εξέταση δείγματος που ελήφθη από τη βάση της, θα δώσει χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με την προέλευση του πετρώματος.

Έχει σχεδόν τριγωνικό σχήμα και είναι πλακοειδής. Φέρει τρεις μεγάλες σωληνοειδείς οπές, μία στην κορυφή για το σχοινί πρόσδεσης και δύο στη βάση για τα ξύλινα δόντια που αγκιστρώνονταν στο βυθό. Ζυγίζει 35 κιλά και έχει 42 εκ. πλάτος και 7 εκ. πάχος. Προέρχεται από σκούρο συμπαγές, ηφαιστειακό πέτρωμα με χαρακτηριστικούς μαύρους κρυστάλλους.

Όπως και οι άλλες δύο λίθινες άγκυρες (Α29 και Ω2), που βρέθηκαν στην περιοχή του ναυαγίου (Βήχος 1996, 15-18), έτσι και η Ω102, ενώ έχει γενικώς προϊστορικά χαρακτηριστικά, δεν μπορεί να χρονολογηθεί με ασφάλεια βάσει του τύπου της, καθώς παρόμοιες άγκυρες ήταν σε χρήση από την Εποχή του Χαλκού μέχρι και τις αρχές του αιώνα μας.

Στην ίδια περιοχή και σε βάθος 18 μ. περίπου, εντοπίσθηκε συγκέντρωση κεραμεικών πλακών. Οι πλάκες είναι συσσωματωμένες μεταξύ τους και διατεταγμένες όπως βυθίστηκαν, διατηρώντας σχεδόν αδιατάρακτο τον τρόπο με τον οποίο ήταν αρχικά στοιβαγμένες στο πλοίο. Δεν παρατηρήθηκαν στην επιφάνειά τους εγχαράξεις ή άλλα σημάδια. Η ερευνητική ομάδα διέκρινε δύο τύπους πλακών: έναν επίπεδο και έναν με ελαφρά καμπυλότητα. Συσσωμάτωμα από μερικές πλάκες του πρώτου τύπου ανελκύσθηκε δειγματοληπτικά. Η

αρχαιολόγος Marie-Françoise Billot που τις εξέτασε, πιστεύει ότι πρόκειται για κεραμεικές πλάκες επικάλυψης εσωτερικών τοίχων ή δαπέδων κτηρίων, κατά πάσα πιθανότητα μεσαιωνικής εποχής, κάτι που επιβεβαιώνει τις αρχικές μας εκτιμήσεις.

- Οριοθέτηση και ανασκαφή του νέου τομέα SIV
Κατά την ανασκαφή στο χώρο του νέου τομέα SIV εντοπίστηκε και εξαρτήθηκε ένας ακόμη ψευδόστομος αμφορέας (Α37). Η ανασκαφή που ακολούθησε γύρω από την θέση του, δεν απέδωσε άλλα αξιόλογα ευρήματα, πλην ενός μικρού οστράκου που πρέπει να ανήκει στον πίθο Α7. Προκειμένου να διαπιστωθεί το πάχος της αργιλώδους επίχωσης στον τομέα SIV, έγιναν ίλυοσκοπήσεις με μεταλλική ράβδο. Η επίχωση σε αρκετά σημεία έχει πάχος έως και 50 εκ. Ακολούθησε διερευνητική τομή στον χώρο αυτό (τοπογρ. Διάγρ....), προκειμένου να διερευνηθεί η μορφολογία του βυθού και η τυχόν ύπαρξη ευρημάτων κοντά στο φυσικό βράχο.

- Τοπογραφική και φωτογραφική αποτύπωση και τεκμηρίωση

Όλα τα ευρήματα καταγράφηκαν και φωτογραφήθηκαν *in situ* και όλες εν γένει οι εργασίες τεκμηριώθηκαν σε φωτογραφίες και βίντεο.

Λόγω της μορφολογίας του βυθού, του μικρού σχετικά αριθμού ευρημάτων και της μεγάλης απόστασης ορισμένων ευρημάτων από την κύρια συγκέντρωση, κρίθηκε ως καταλληλότερη τεχνική τοπογραφικής αποτύπωσης η κλασική μέθοδος του τριπλευρισμού.

- Άλλα ευρήματα

Κατά την ανασκαφική περίοδο του 1994 αποκαλύφθηκαν, σε πολλά σημεία του χώρου, αρκετοί ακόμη αποστρογγυλευμένοι λίθοι διαφόρων μεγεθών, από διαφορετικά πετρώματα. Οι περισσότεροι πρέπει να ανήκουν στο έρμα του πλοίου (Εικ. 6), καθώς στην πλειοψηφία τους προέρχονται από ηφαιστειακά πετρώματα που δεν έχουν σχέση με τον γκρίζο ασβεστόλιθο της περιοχής και το σχεδόν σφαιρικό σχήμα τους έχει προκείψει από κατεργασία και όχι φυσική διάβρωση. Δεν αποκλείεται ορισμένοι από τους λίθους του έρματος να ήταν μυλόλιθοι, οι οποίοι σε κάποια φάση του ταξιδιού να αντάλλασσονταν ως εμπόρευμα. Η πρακτική αυτή είναι γνωστή από μεταγενέστερα ναυάγια που έχουν ερευνηθεί, όπως π.χ. τα ναυάγια του πλοίου της Κυρήνειας και του El Sec Palma de

Εικ. 5. Η λίθινη άγκυρα Ω102.
Φωτ. Γιάννης Βήχος

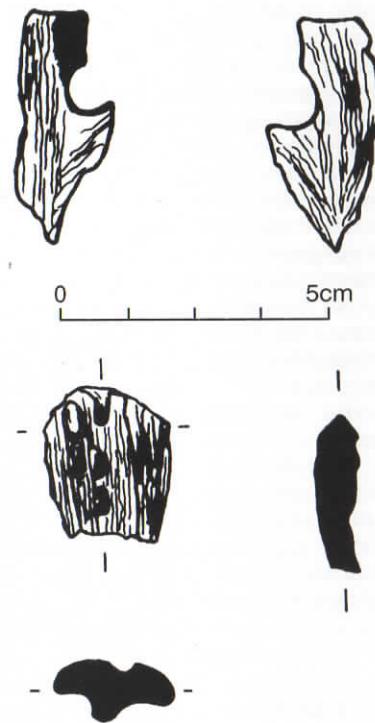
Mallorca, και τα δύο του 4ου αι. π.Χ., τα οποία μετέφεραν μεγάλους μυλόλιθους ως έρμα. Ορισμένοι από αυτούς ανελκύσθηκαν δειγματοληπτικά.

Επίσης ανελκύσθηκαν ορισμένα ακόμη οργανικά κατάλοιπα, δηλ. μικρά κομμάτια ξύλου (Εικ. 7) και ίνες από σχοινί (βλ. Εικ. 8).

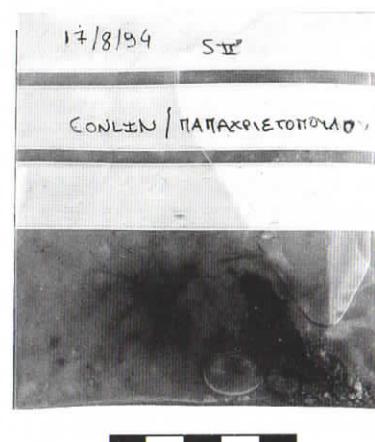
Από το χώρο της ανασκαφής εντοπίσθηκαν, επίσης, αρκετοί αποστρογγυλευμένοι λίθοι, διαφορετικού μεγέθους, βάρους και από διαφορετικά πετρώματα. Πιθανότατα αποτελούν μέρος του έρματος του πλοίου, καθώς στην πλειοψηφία τους προέρχονται από ηφαιστειακά πετρώματα που δεν έχουν σχέση με τον γκρίζο ασβεστόλιθο της περιοχής και το σχεδόν σφαιρικό σχήμα τους έχει προκειφεί από κατεργασία και όχι φυσική διάβρωση. Δεν αποκλείεται ορισμένοι από τους λίθους του έρματος να ήταν μυλόλιθοι, οι οποίοι σε κάποια φάση του ταξιδιού να αντάλλασσονταν ως εμπόρευμα. Η πρακτική αυτή είναι γνωστή από μεταγενέστερα ναυάγια που έχουν ερευνηθεί,

Εικ. 6.
Δείγματα από τους λίθους που πρέπει να ανήκουν στο έρμα του πλοίου.
Φωτ. Νίκος Τσούχλος

Εικ. 7. Δύο από τα υπολείμματα ξύλου που ανελκύσθηκαν. Το επάνω δείγμα σώζει ημικυκλική οπή από την οποία ίσως αρχικά διερχόταν ξύλινος πείρος (καβίλια).
Σχέδιο: Αλεξάνδρα Μαρή.

Εικ. 8. Ένα από τα δύο δείγματα σχοινιού που ανελκύσθηκαν
Φωτ. Γιάννης Βήχος

Εικ. 9. Ο πιθαμφορέας A98 αμέσως μετά την ανέλκυση του φωτογραφήθηκε για να αποτυπωθεί η προ της λήψης μέτρων συντήρησής του κατάσταση. Φωτ. Sergio Garbari

τόπου, σχεδίασαν και φωτογράφησαν όλα τα ευρήματα. Στο τέλος της περιόδου, όλα τα ευρήματα μεταφέρθηκαν με πλωτά μέσα στο Μουσείο Σπετσών όπου συνεχίσθηκαν οι εργασίες αφαλάτωσης, καθαρισμού και συντήρησης.

Αποτελέσματα ερευνητικής περιόδου

Κατά την ερευνητική περίοδο του 1994 ολοκληρώθηκε η ανασκαφή του περιμετρημένου χώρου και πραγματοποιήθηκαν ανασκαφικές τομές και διερευνητικές ίλιουσκοπήσεις σε περιοχές εκτός αυτού, όπου υπήρχε πιθανότητα ανεύρεσης μεμονωμένων ευρημάτων που θα προέρχονταν από το φορτίο του πλοίου. Εντοπίσθηκαν και ανελκύσθηκαν αρκετά νέα ευρήματα που συμπληρώνουν τις τρεις ομάδες κεραμεικής (μυκηναϊκή, κρητική και κυπριακή), που είχαν αναγνωρισθεί κατά τις προηγούμενες ερευνητικές περιόδους. Συγκεκριμένα, η ομάδα των κρητικών ψευδόστομων αμφορέων συμπληρώνεται με δύο ακόμα παραδείγματα (A37 και A93), με αποτέλεσμα ο συνολικός αριθμός του να ανέρχεται σε οκτώ. Στην ομάδα των μυκηναϊκών πιθαμφορέων προστίθεται ένας τρίτος, ο ακέραιος A98. Στα δείγματα της λεπτής μυκηναϊκής κεραμεικής, προστίθεται ένα όστρακο γραπτού σκύφου. Τέλος, ορισμένα όστρακα που ανελκύσθηκαν, ανήκουν στους τρεις πίθους της κυπριακής ομάδας. Στα λιγοστά ευρήματα που πρέπει να ανήκουν στο ίδιο το πλοίο, προστέθηκαν ορισμένοι αποστρογγυλεμένοι λίθοι από το έρμα του, καθώς και λίγα οργανικά κατάλοιπα που πρέ-

όπως π.χ. τα ναυάγια του πλοίου της Κυρήνειας και του El Sec Palma de Mallorca, και τα δύο του 4ου αι. π.Χ., τα οποία μετέφεραν μεγάλους μυλόλιθους ως έρμα.

- Ανέλκυση, πρώτα μέτρα συντήρησης, καταγραφή, φωτογράφηση, και σχεδίαση των ευρημάτων. Μεταφορά όλων των ευρημάτων στο Μουσείο Σπετσών για φύλαξη και συντήρηση. Αμέσως μετά την ανέλκυση τους όλα τα ευρήματα τοποθετούνταν σε δεξαμενές με θαλάσσιο νερό και άρχιζε η διαδικασία αφαλάτωσής τους με τη σταδιακή προσθήκη γλυκού νερού. Στη συνέχει, ομάδα συντηρητών προχώρησε σ' έναν πρώτο μηχανικό καθαρισμό και έλαβε τα πρώτα μέτρα συντήρησης των ευρημάτων (Εικ. 9). Το εσωτερικό των ακέραιων αγγείων που ανελκύσθηκαν, αδειάστηκε προσεκτικά. Κρατήθηκαν δείγματα από το περιεχόμενο κάθε αγγείου για περαιτέρω εργαστηριακή εξέταση. Στο εσωτερικό του πιθαμφορέα A98, βρέθηκε μικρό τριγωνικό όστρακο σκύφου (A100, βλ. Εικ. 10α και 10β, σελ. 15), καθώς και όστρακα από τον αμφορέα A99.

Στη διάρκεια της ερευνητικής περιόδου οργανώθηκε από τη συντηρήτρια Ανίτα Μωραΐτου σεμινάριο συντήρησης για Έλληνες και ξένους φοιτητές συντήρησης (Εικ. 10). Επίσης, μέλη της ερευνητικής ομάδας, κατέγραψαν επί

πει να προέρχονται από τον εξαρτισμό ή το σκαρί του.

Οι διαπιστώσεις μας για τον χώρο του ναυαγίου, τη μορφολογία του βυθού, τη στρωματογραφία που είχαν γίνει μετά την ερευνητική περίοδο του 1993 (Πέννας, Βήχος 1996, 14) επιβεβαιώνονται και ενισχύονται με τα στοιχεία και τις παρατηρήσεις που έγιναν κατά το 1994. Για την γεωμορφολογία της περιοχής του ακρωτηρίου ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρηση που σημειώσαμε ο αρχαιολόγος Ηλίας Σπονδύλης: «Σε όλη την έκταση της ακτογραμμής από το σημείο του ναυαγίου έως την μήτη του ακρωτηρίου Ιρίων, ο ασβεστολίθος παρουσιάζει φυσική διάβρωση στη σημερινή μέση στάθμη της θάλασσας από τις γνωστές βιοχημικές διεργασίες. Κάτω όμως από αυτή τη γραμμή και σε βάθος 1,50 μ. περίπου, διακρίνεται καθαρά μια άλλη παρόμοια γραμμή διάβρωσης. Επίσης διακρίνεται, σε βάθος περίπου 1,65 μ. από τη δεύτερη (δηλ. 3,15 μ. από τη σημερινή μέση στάθμη) μια τρίτη κατά τόπους, πλην όμως σαφής».

Με την ερευνητική περίοδο του 1994, οι ανασκαφείς έχουν την πεποίθηση ότι όλο το φορτίο που το «Κυπρο-μυκηναϊκό» πλοίο μετέφερε κατά τη στιγμή της βύθισής του (εκτός βεβαίως από τον πέμπτο κυπριακό πίθο που διαπιστώμενα έχει κλαπεί από τον χώρο στο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από την ανακάλυψη του ναυαγίου μέχρι την έναρξη της συστηματικής έρευνάς του), εντοπίσθηκε και ανελκύσθηκε κατά τη διάρκεια των ερευνών.

Εικ. 10. Συντηρήτριας και μαθητέων συντηρήτριας απασχολούνται με έναν πρώτο μηχανικό καθαρισμό των ανελκυσθέντων ευρημάτων. Φωτ. Sergio Garbari

Εικ. 11. Οι αρχαιολόγοι της ερευνητικής ομάδας κατά την διάρκεια της προετοιμασίας της επόμενης ημέρας. Φωτ. Sergio Garbari

Επειδή σχεδόν ποτέ ένας αρχαιολογικός χώρος δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει εξαντληθεί ανασκαφικά (πόσο μάλλον όταν πρόκειται για ναυάγιο ενός πλοίου διασκορπισμένο σε ανώμαλο βυθό), η ερευνητική ομάδα των Ιρίων εξετάζει την πιθανότητα να επανέλθει μελλοντικά στον χώρο. Ίσως η χρήση εξελιγμένων οργάνων ανίχνευσης αντικειμένων κάτω από την επιφάνεια του βυθού στην ευρύτερη έκταση γύρω από τον χώρο της κύριας συγκέντρωσης, αποδώσει κάποια ακόμη αποστασιατικά ευρήματα που πιθανόν να ανήκουν στο φορτίο του πλοίου, χωρίς όμως να αλλάξει αποφασιστικά η σημερινή συνολική εικόνα του ευρήματος.

Η ανασκαφική περίοδος του 1994 πραγματοποιήθηκε από 45μελή ομάδα του Ινστιτούτου Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών αποτελούμενη από τους εξής (Εικ. 11):

Υπεύθυνοι της έρευνας:

- Χαράλαμπος Πέννας, διευθυντής της έρευνας, αρχαιολόγος
- Γιάννης Βήχος, υποδιευθυντής της έρευνας, αρχαιολόγος,
- Χρήστος Αγουρίδης, αναπληρωτής υποδιευθυντής της έρευνας, αρχαιολόγος

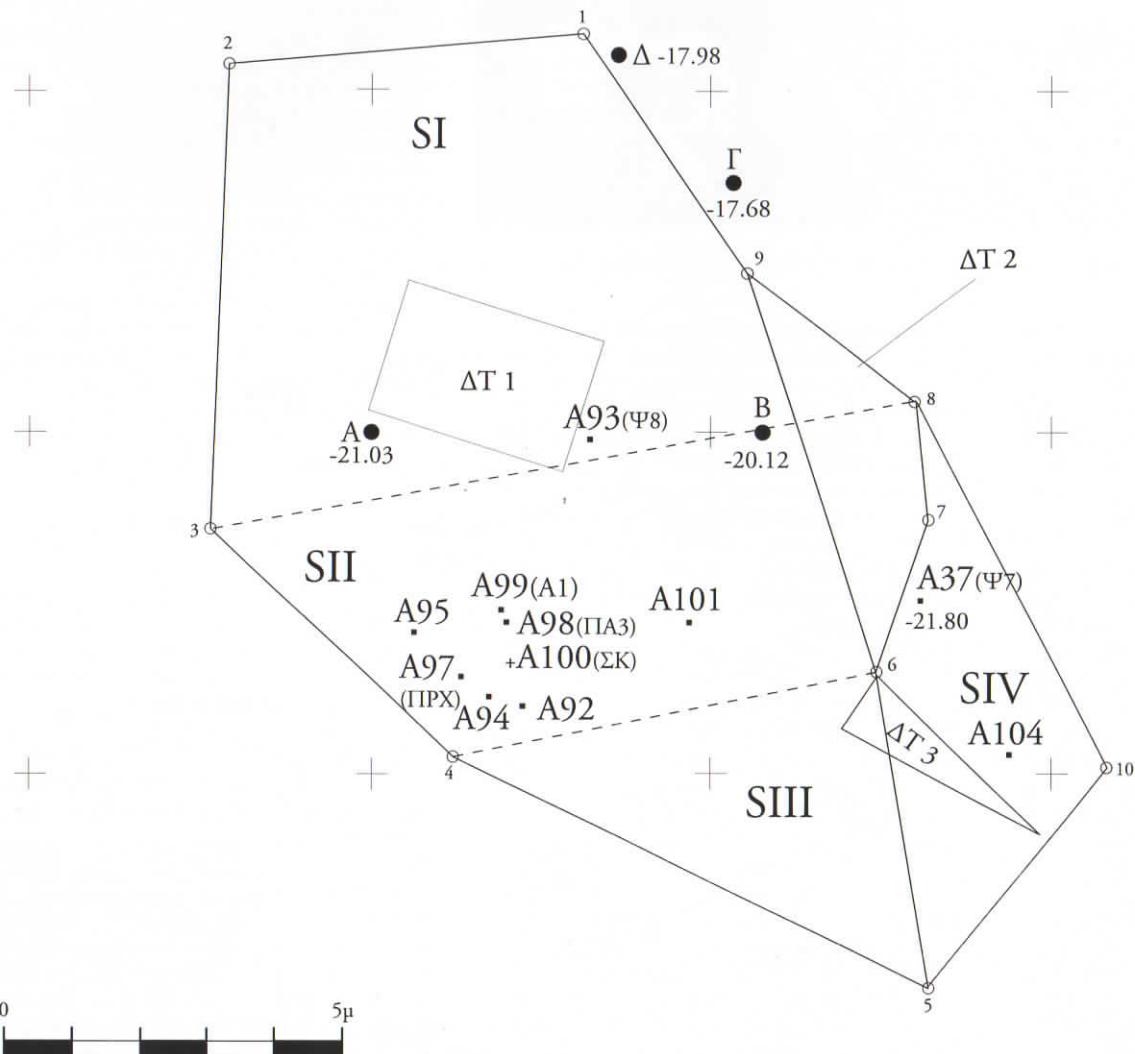
- Δημήτρης Κουρκουμέλης, αναπληρωτής υποδιευθυντής της έρευνας, αρχαιολόγος
- Γιάννος Λώλος, υπεύθυνος για τη μελέτη της προϊστορικής κεραμεικής, αρχαιολόγος
- Νίκος Τσούχλος, τεχνικός διευθυντής της έρευνας, πρόεδρος του Ι.ΕΝ.Α.Ε.
- Φαίδων Αντωνόπουλος, υπεύθυνος καταδύσεων
- Βασίλης Κονιόρδος, υπεύθυνος αποτύπωσης και βιντεοσκόπησης, αρχιτέκτων
- Ανίτα Μωραΐτου, υπεύθυνη συντήρησης ευρημάτων, συντηρήτρια αρχαιοτήτων Μέλη της ομάδας:
- Ηλίας Σπονδύλης, αρχαιολόγος
- David Conlin, αρχαιολόγος
- Στέλλα Δεμέστιχα, αρχαιολόγος
- Θάνος Αρώνης-Webb, αρχαιολόγος
- Χαράλαμπος Κριτζάς, αρχαιολόγος
- Ελίνα Σταματάτου, αρχαιολόγος
- Γιώργος Βάλβης, αρχαιολόγος
- Αλεξάνδρα Μαρή, αρχαιολόγος
- Χριστίνα Παπαχριστοπούλου, αρχαιολόγος
- Βασιλική Λάζαρη, αρχαιολόγος
- Θεοτόκης Θεοδούλου, αρχαιολόγος
- Ρωξάνη Μαργαρίτη, αρχαιολόγος
- Δημήτρης Σωτηράκης, αρχαιολόγος
- Βίκυ Στεφάτου, ιστορικός
- Κωνσταντίνα Μπενίση, αρχαιολόγος
- Χρήστος Αρτόπουλος, ιστορικός

- Μάρη Καραμαντζάνη, φοιτήτρια αρχαιολογίας
 - Δήμητρα Μυτηλιναίου, φοιτήτρια αρχαιολογίας
 - Richard Fawcett, φοιτητής αρχαιολογίας
 - Κώστας Παραβάντης φοιτητής αρχαιολογίας
 - Ιάσων Λυκουρέζος, φυσικός, αναπληρωτής υπεύθυνου καταδύσεων
 - Ελευθερία Παπαδήμα, συντηρήτρια αρχαιοτήτων
 - Sergio Garbari, φωτογράφος
 - Γιάννης Μπαλτσαβιάς, αρχιτέκτων μηχανικός
 - Σταύρος Βοσινώπης, μηχανολόγος μηχανικός
 - Γιώργος Βοσινώπης, χημικός
 - Παρασκευή Παπαγεωργίου, συντηρήτρια αρχαιοτήτων
 - Βασίλης Καβουλάκος, αεροναυπηγός, δύτης
 - Νίκος Τζανουδάκης, εκπαιδευτής αυτοδυτών
 - Κώστας Κιρκλής, μηχανολόγος
 - Σέργιος Τεφαρίκης, ηλεκτρονικός
 - Πέτρος Βακόνδιος, τεχνικός δύτης
 - Νίκος Μηλιάδης, τεχνικός, δύτης
 - Γιάννης Γάρρας, τεχνικός, δύτης
 - Μάρκος Γάρρας, τεχνικός δύτης
 - Ιλεάνα Αντωνοπούλου, μαθήτρια, δύτρια
 - Δέξιππος Αγουρίδης, δύτης
 - Χρήστος Παλαντζάς, μαθητής, δύτης
- Εκπρόσωποι Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων:
- Γιώργος Μαυροφύρυδης, αρχαιολόγος
 - Άγγελος Ριτσώνης, αρχαιολόγος
 - Μαρία Γκοτζαμάνη, αρχαιολόγος
 - Φρόσω Μάντζιου, αρχαιολόγος
 - Μάγδα Αθανασούλα, αρχαιολόγος
 - Κατερίνα Μπριλλάκη, αρχαιολόγος
 - Γεωργία Τσαρτσίδου, αρχαιολόγος
 - Διονύσης Ευαγγελιστής, αρχαιολόγος
- Προσωπικό:
- Γιώργος Γκικούρης, κυβερνήτης σκάφους ΣΙΟΜΟΣ, δύτης
 - Παναγώτης Χριστοφιλέας, μάγειρος
 - Διονύσης Λέκας, κυβερνήτης ΚΑΛΟΚΥΡΑΣ Ομάδα σεμιναρίου συντήρησης:
 - Γιάννης Σταϊκόπουλος
 - Μεταξία Βεντίκου
 - Πηνελόπη Δεμέστιχα
 - Sindy Brayshaw
 - Marston Hunt Morgan
 - Thomas Schmitzeh
- Επισκέπτες
- Τον χώρο της ανασκαφής επισκέφθηκε ο Ακαδημαϊκός κ. Σπύρος Ιακωβίδης και ενημερώθηκε από τους υπεύθυνους της έρευνας. Επίσης τον καταυλισμό του Ι.ΕΝ.Α.Ε. επισκέφθηκε και ο χορηγός του Ι.ΕΝ.Α.Ε. κ. Αλέξανδρος Λυκουρέζος.

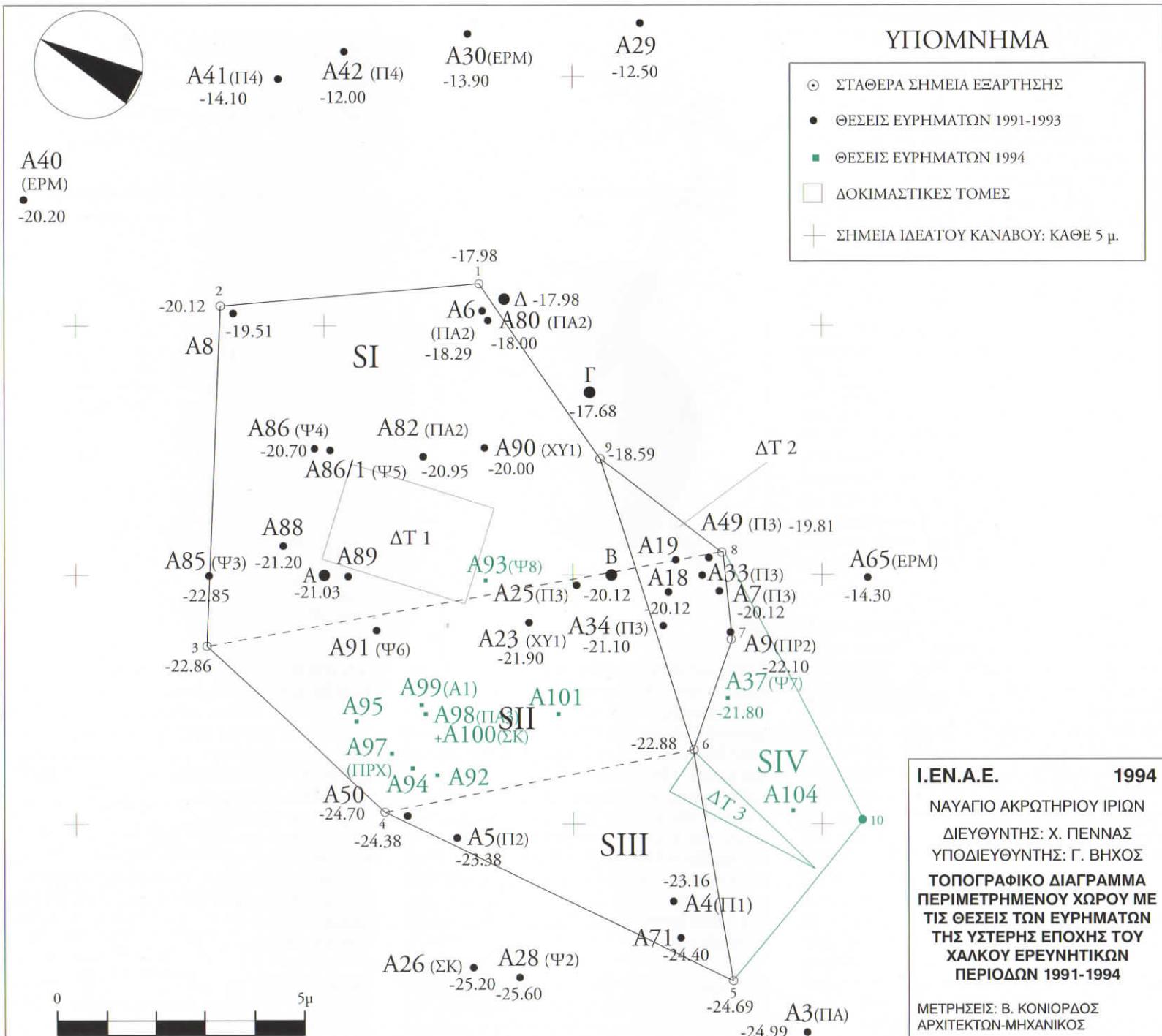

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ΣΤΑΘΕΡΑ ΣΗΜΕΙΑ ΕΞΑΡΤΗΣΗΣ
- ΘΕΣΕΙΣ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ 1994
- ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ
- + ΣΗΜΕΙΑ ΙΔΕΑΤΟΥ ΚΑΝΑΒΟΥ: ΚΑΘΕ 5 μ.

I.E.N.A.E. 1994
ΝΑΥΑΓΟ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ ΙΡΙΩΝ
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Χ. ΠΕΝΝΑΣ
 ΥΠΟΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Γ. ΒΗΧΟΣ
ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΜΕΤΡΗΜΕΝΟΥ ΧΩΡΟΥ ΜΕ ΤΙΣ ΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1994
 ΜΕΤΡΗΣΕΙΣ: Β. ΚΟΝΙΟΡΔΟΣ
 ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ-ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

ΝΑΥΑΓΙΟ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ ΙΡΙΩΝ (1994)

II. ΤΑ ΚΕΡΑΜΕΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Γιάννου Γ. Λώλου

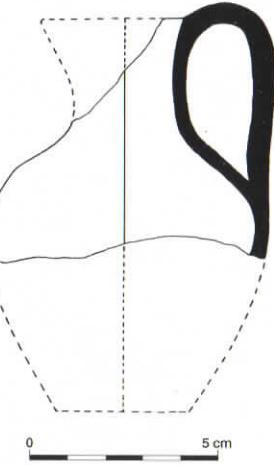
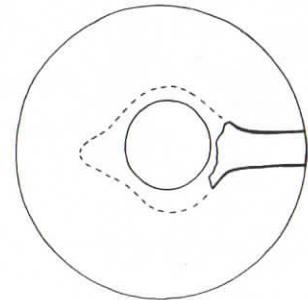
Κατά την ανασκαφική έρευνα του 1994, ανελκύσθηκε μία σειρά οστράκων (θραυσμάτων βάσης και σώματος) που είναι βέβαιο ότι ανήκουν στον μεγάλο Κυπριακό πίθο A5 (βλ. Πέννας, Βήχος, Λώλος 1993, εικ. 5δ) της Υστεροκυπριακής ΙΙΓ/ΙΙΑ περιόδου. Στα οστράκα αυτά περιλαμβάνονται τα υπ' αριθμ. A92, A92/1, A92/2, A92/3, A95, A101, καθώς και ένα θραύσμα που βρέθηκε στο εσωτερικό του πιθαμφορέα A98. Η εύρεση των θραυσμάτων αυτών έχει καταστήσει πλέον δυνατή την πλήρη ανασυγκρότηση του πίθου A5. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι από τη συνεχιζόμενη μελέτη του Κυπριακού κεραμεικού υλικού από το ναυάγιο, αναγνωρίζονται τώρα, με βεβαιότητα, δύο οστράκα από τέταρτο Κυπριακό πίθο. Πρόκειται για τα θραύσματα A58 και A41 (τμήμα βάσης και κατωτέρου σώματος), των οποίων ο πηλός περιέχει πολλά και σχετικά μεγάλα πήλινα εγκλείσματα (*grog inclusions*).

Βέβαιης ή σχεδόν βέβαιης Κυπριακής προέλευσης είναι επίσης, η κατά το ήμισυ σωζόμενη (τώρα αποκατεστημένη) προχοΐσκη A97 (Εικ. 1α, 1β), που δεν αποκλείεται να βρισκόταν αρχικά μέσα στον Κυπριακό πίθο A5/A92, καθώς βρέθηκε ακριβώς κάτω από τα κομμάτια του. Το τμηματικώς σωζόμενο στόμιο (χείλος) της προχοΐσκης πρέπει να ήταν κυκλικό, εφοδιασμένο με μικρή προχοή, ή υποτυπωδώς τριφυλλόσχημο. Ως προς τη γενική μορφή της, η προχοΐσκη A97 πλησιάζει περισσότερο γνωστούς τύπους Υστεροκυπριακών πρόχων, παρά εκδοχές μικρών Υστερομυκηναϊκών πρόχων, που είναι γενικά καλύτερα σχηματισμένες. Ας σημειωθεί ότι μία μικρή πρόχους με τριφυλλόσχημο στόμιο περιλαμβάνεται στο Κυπριακό κεραμεικό υλικό από το ναυάγιο του Uluburun (Bass 1987, 711: επάνω αριστερά).

Εικ. 1α.
Προχοΐσκη A97 (μετά τη συμπλήρωσή της).
φωτ. N. Τσουχλός

Εικ. 1β.
Προχοΐσκη A97 (Τομή και όψη από επάνω).
σχέδιο: Αλεξάνδρα Μαρή

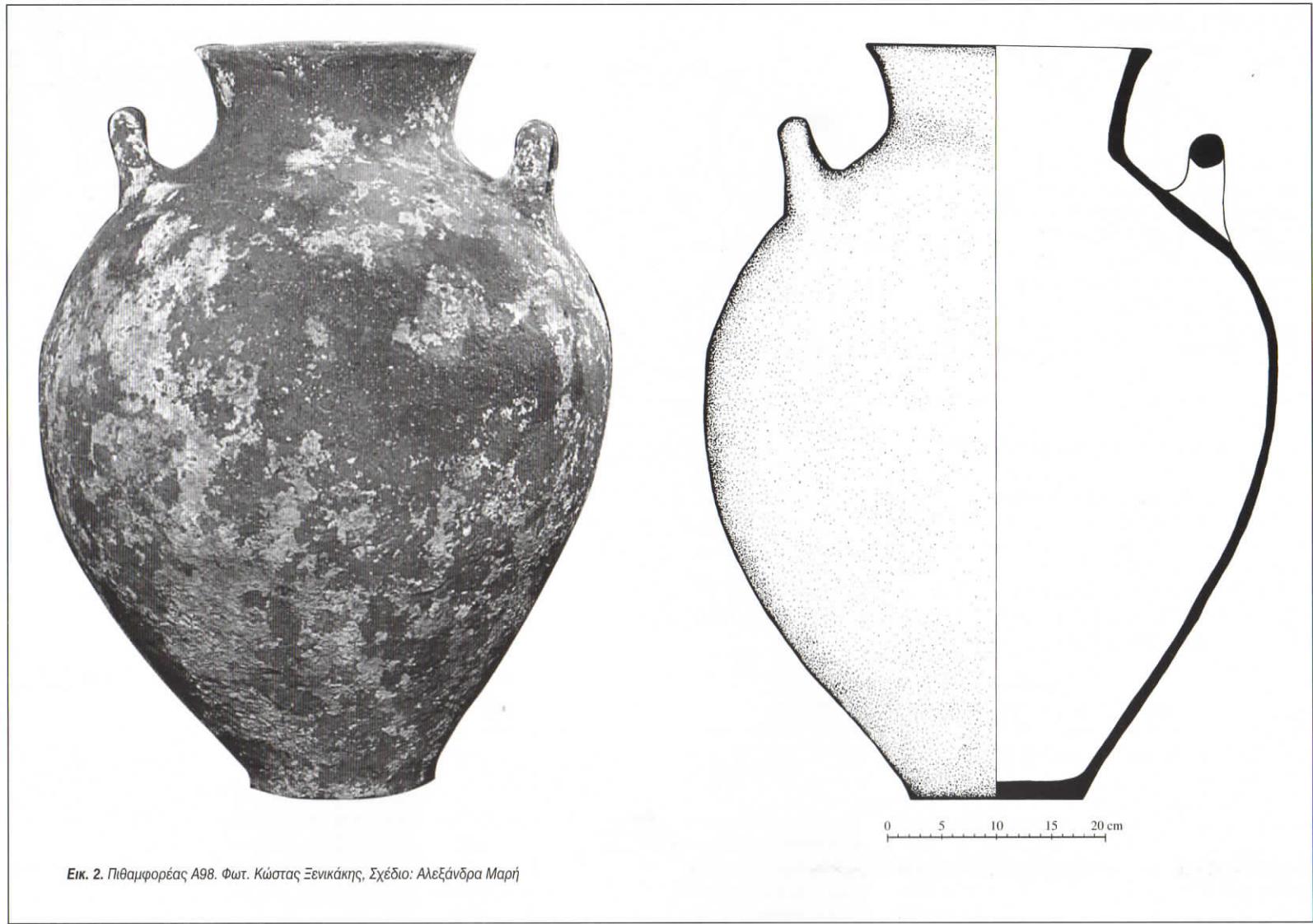

Εντυπωσιακό κεραμεικό εύρημα από την έρευνα του 1994 είναι ο ακέραιος δίωτος πιθαμφορέας A98 (Εικ. 2), ύψους 65 εκ., χρονολογούμενος στην Υστεροελλαδική IIIB2 περίοδο (για τον οποίο βλ. και Vichos και Lolos 1997, εικ. 13). Πρόκειται για το τρίτο αγγείο του είδους αυτού που ανελκύεται από τον κυρίως χώρο του ναυαγίου των Ιρίων (τα άλλα δύο παραδείγματα είναι τα υπ' αριθμ. A3 και A6/1-A80-A80/1-A82). Είναι αξιοσημείωτο ότι ο πηλός του, με πολλά λίθινα εγκλείσματα και όχι καλά οπτημένος, μοιάζει πολύ με τον πηλό των άλλων δύο πιθαμφορέων.

Για πρώτη φορά στο υλικό του ναυαγίου έχουμε, με το ακέραιο παράδειγμα A98, το πλήρες περίγραμμα αυτού του μάλλον

ασυνήθιστου, για την Αιγαιακή ακόσμητη κεραμεική της προχωρημένης Υστερης Χαλκοκρατίας, τύπου πιθαμφορέα. Κοντινά παράλληλα για τον τύπο του δώντου ακόσμητου πιθαμφορέα των Ιρίων εντοπίζονται ανάμεσα στο δημοσιευμένο Υστερομυκηναϊκό κεραμεικό υλικό από τον Τάφο II στην Πρόσυμνα της Αργολίδος (βλ. Bleleg 1937, εικ. 430) και από την Αποθήκη 38 του Ανακτόρου του Νέστορος στην Πύλο (ακόσμητο παράδειγμα φυλασσόμενο στη δεύτερη αποθήκη του Αρχαιολογικού Μουσείου Χώρας Τριφυλίας, με Αρ. Ευρ. Ανασκ. 55. 611 και Αρ. Ευρ. Μουσ. Χώρας 1419).

Με την εύρεση των εμπορικών ψευδόστομων αμφορέων A93 (Εικ. 3) και A37 (Εικ. 4) στο χώρο της κύριας συγκέντρωσης της κερα-

Εικ. 2. Πιθαμφορέας A98. Φωτ. Κώστας Ξενικάκης, Σχέδιο: Αλεξάνδρα Μαρή

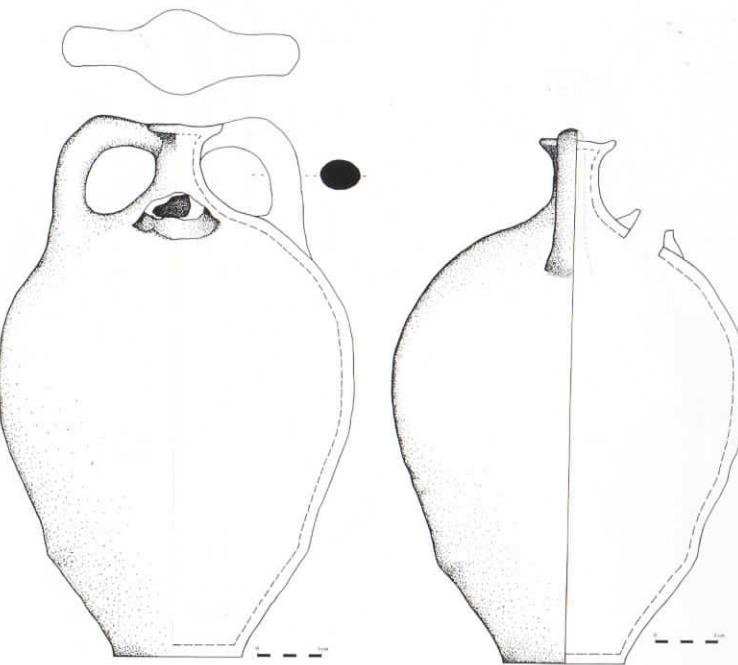
μεικής κατά την ανασκαφική έρευνα του 1994, ο συνολικός αριθμός των ψευδοστόμων από το ναυάγιο του Ακρωτηρίου Ιρίων ανέρχεται σε οκτώ (8). Πρόκειται αναμφίσβήτητα για ένα σημαντικό ενάλιο σύνολο αγγείων αυτού του είδους, που είναι σχεδόν ίσο, σε ποσότητα, με το πρωιμότερο (κατά 100 περίπου έτη) σύνολο των υψηλών ψευδοστόμων της χονδροειδούς κατηγορίας

από το ναυάγιο του Ακρωτηρίου (Uluburun) της Λυκίας (του 1305 π.Χ. περίπου).

Και οι δύο ψευδόστομοι αμφορείς του 1994 είναι σχεδόν ακέραιοι, ελλιπείς μόνο κατά το κατακόρυφο κυλινδρικό στόμιο τους. Πρέπει να είναι Κρητικά κεραμεικά προϊόντα, όπως και τα υπόλοιπα παραδείγματα από το ναυάγιο των Ιρίων, με βάση τα πρώτα συμπερά-

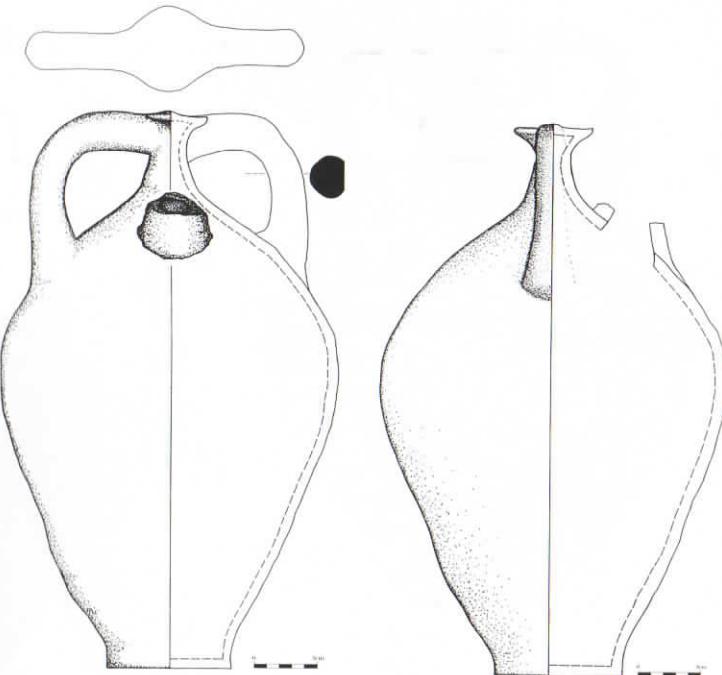
σματα από την πετρογραφική εξέταση του πηλού τους από τον Dr. Peter Day.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τμηματικώς σωζόμενος (τώρα ανασυγκροτημένος) ακόσμητος αμφορέας A99 (Εικ. 5, 6α, 6β) με δύο κατακόρυφες πεπλατυσμένες λαβές, από το χείλος στον ώμο, που βρέθηκε κατά την ανασκαφή στον Τομέα II. Αν και πρόκει-

Εικ. 3.

Ψευδόστομος αμφορέας A93.
Αριστερά, όψη και τομή: δεξιά, τομή και όψη (από το πλάι),
Σχέδιο: Στέλλα Δεμέστηχα

Εικ. 4.

Ψευδόστομος αμφορέας A37.
Αριστερά, όψη και τομή: δεξιά, τομή και όψη (από το πλάι),
Σχέδιο: Στέλλα Δεμέστηχα

ται για πολύ γνωστό τύπο αμφορέα της Υστεροελλαδικής IIIB περιόδου (βλ. Furumark 1941, σχήμα 69, επίσης Blegen 1937, εικ. 177: 316, 303, 289, 455: 134, 116, 118), το αγγείο αυτό αποκτά ξεχωριστή σημασία εξ αιτίας της ύπαρξης μεγάλου εγχάρακτου γραμμικού σημείου ή συμβόλου (υπό μορφήν, συμβατικώς, αραβικού 1) επάνω σε καθεμία από τις δύο λαβές του. Τα δύο χαράγματα, τα οποία φαίνεται να έγιναν μετά την όπτηση του αγγείου (post-firing), δεν μπορούν να θεωρηθούν σημεία κεραμέα. Βρίσκουν ακριβή, σχεδόν, παράλληλα σε εγχάρακτα γραμμικά σημεία επάνω σε λαβές Υστερομυκηναϊκών αγγείων που προ-

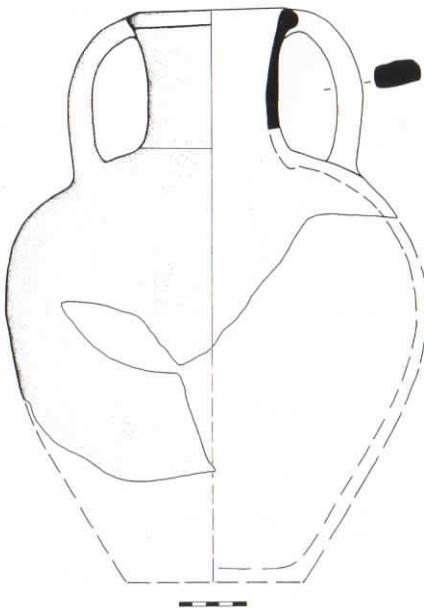
έρχονται από το μεγάλο Τάφο VI στο Minet el-Beida, επίνειο της Ugarit στη Συρία (βλ. Schaeffer 1949, εικ. 59:1e, j). Θα πρέπει μάλλον να ενταχθούν σε μία μεγάλη ομάδα εγχάρακτων σημείων επάνω σε Αιγαιακά αγγεία του 14ου και του 13ου αι. π.Χ. από διάφορες περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου, τα οποία, σύμφωνα με τα πορίσματα της ειδικής μελέτης της Κας Nicolle Hirschfeld (1993) ανήκουν σε ένα ιδιαζόντως Κυπριακό σύστημα σήμανσης αγγείων, υπαγορευμένο από τις ανάγκες του εμπορίου της εποχής και σχετιζόμενο με την Κυπρο-μινωϊκή 1 Γραφή. Ας σημειωθεί ότι τα χαράγματα του αμφορέα A99 παρουσιάζουν μεγάλη ομοιό-

τητα και με εγχάρακτα σημεία που αναγνωρίσθηκαν πρόσφατα επάνω σε Κυπριακά τάλαντα χαλκού από το ναυάγιο του Uluburun (βλ. Sibella 1996, 9, 10, εικ. 1:6a).

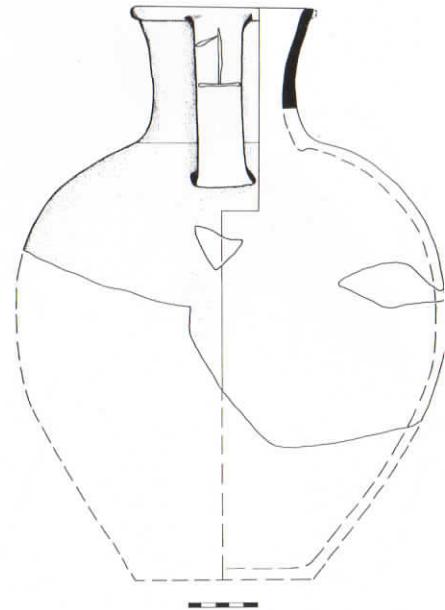
Όσον αφορά στα λεπτά Μυκηναϊκά αγγεία από το κεραμεικό φορτίο του ναυαγίου του Ακρωτηρίου Ιρίων, είναι βέβαιον ότι το γραπτό όστρακο χείλους και τοιχώματος σκύφου (deep bowl) A100, που βρέθηκε κατά το 1994 μέσα στον πιθαμφορέα A98, δέν συναντήκει με το μεγάλο όστρακο σκύφου A26 από την ανασκαφή του 1993 (βλ. Πέννας, Βήχος και Λώλος 1996, 26, εικ. 7). Το τελευταίο, μετά τον πλήρη καθαρισμό του,

Εικ. 5.
Αμφορέας Α99 (μετά τη συμπλήρωσή του).
φωτ. Κ. Ξενικάκης

Εικ. 6β.
Αμφορέας Α99 (όψη και τομή).
Σχέδιο: Αλεξάνδρα Μαρή

Εικ. 6α.
Αμφορέας Α99 (όψη και τομή).
Στη λαβή διακρίνεται εγχάρακτο σημείο.
Σχέδιο: Αλεξάνδρα Μαρή

μπορεί να αποδοθεί (μετά και από υπόδειξη της Δρος Αικ. Δημακοπούλου, την οποίαν ευχαριστούμε) σε σκύφο με πόδι (για τον τύπο αυτό βλ. Furumark 1941, σχήμα 305· Mountjoy 1986, 132, 133, εικ. 165, *stemmed bowl*).

Το όστρακο σκύφου A100 (Εικ. 10α, 10β), το μοναδικό μέχρι στιγμής τμήμα λεπτού Μυκηναϊκού αγγείου από το ναυαγίο που διατηρεί μέρος της γραπτής διακόσμησής του, θα πρέπει να χρονολογηθεί στα τέλη της Ύστερης ελλαδικής IIIB2 περιόδου, με βάση κυρίως το διαγνωστικό διακοσμητικό θέμα (panelled pattern-triglyph) που φέρει (βλ. Furumark 1941, μοτίβο 75· Mountjoy 1986, 121, 123, εικ. 148:24, 159:1, 161:9).

Το κεραμεικό φορτίο του ναυαγίου: Γενικές παρατηρήσεις

Με την ολοκλήρωση της συστηματικής ανασκαφής, κατά το 1994, στον χώρο της κύριας συγκέντρωσης των ευρημάτων, είμαστε σε θέση να διατυπώσουμε γενικές παρατηρήσεις οριστικού χαρακτήρα που αφορούν στην χρονολόγηση, τη σύνθεση και τη σημασία του κεραμεικού φορτίου του ναυαγίου του Ακρωτηρίου Ιρίων.

Θα πρέπει να τονισθεί ότι το ενάλιο κεραμεικό σύνολο από τον βυθό του Ακρωτηρίου Ιρίων (βλ. εικόνα εξωφύλλου) αποτελεί ένα από τα ελάχιστα σύνολα κεραμεικής, που έχουν έως σήμερα ανελκυσθεί από ναυάγιο

εμπορικού πλοίου των προχωρημένων χρόνων της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στο χώρο της Μεσογείου.

Στο ενάλιο αυτό σύνολο μπορούν να ενταχθούν 25 αγγεία (ακέραια, πλήρως ανασυγκροτημένα ή τμηματικώς σωζόμενα, συμπεριλαμβανομένου και ενός Κυπριακού πίθου, χαμένου σήμερα, που είχε εντοπισθεί και φωτογραφηθεί στον βυθό από το Νίκο Τσούχλο παλαιότερα). Τα αγγεία αυτά φαίνεται ότι αποτελούν τον κύριο όγκο ή ένα μεγάλο μέρος του κεραμεικού φορτίου του ναυαγίου, πιθανότατα όχι ολόκληρο το φορτίο.

Όσον αφορά στην ακριβή χρονολόγηση του κεραμεικού φορτίου του ναυαγίου, η απόδο-

Εικ. 7. Ομάδα Κυπριακών πίθων φωτ. Κ. Ξενικάκης

σή του σε πολύ προχωρημένη φάση ή στα τέλη της Υστεροελλαδικής IIIB2 περιόδου (σε χρόνους, δηλαδή, περί το 1200 π.Χ.) πρέπει να θεωρηθεί απολύτως ασφαλής, καθώς ενισχύεται τώρα από την αναγωγή του θραύσματος γραπτού σκύφου A100 στην ύστατη YE IIIB2 φάση.

Αξίζει να σημειωθεί ότι έμμεση «εξωτερική» επιβεβαίωση της χρονολόγησης του φορτίου (και του ναυαγίου) σε χρόνους περί το 1200 π.Χ. ή στη δεκαετία 1200-1190 π.Χ., το αργότερο, προσφέρεται από δύο κεραμεικά ευρήματα προερχόμενα από το στρώμα καταστροφής, εντός των Αποθηκών 32 και 38, του Ανακτόρου του Νέστορος στον Άνω

Εγκλιανό της Δυτικής Μεσσηνίας: Παραδείγματα του τύπου του υψηλού εμπορικού ψευδόστομου αμφορέα, της χονδροειδούς κατηγορίας και του τύπου του δίωτου πιθαμφορέα, των δύο, δηλαδή, Αιγαιακών τύπων μεταφορικών αγγείων στο φορτίο του ναυαγίου, συνυπάρχουν στο ίδιο στρώμα καταστροφής, που χρονολογείται από τον ανασκαφέα, τον Carl Blegen, αλλά και τους νεώτερους ερευνητές του χώρου στο τέλος της Υστεροελλαδικής IIIB2 περιόδου (βλ. Blegen και Rawson 1966, 395 (σχήμα 56), 403 (σχήμα 65a), εικ. 329: αρ. 402, 330: αρ. 611, 384: αρ. 611, 389: αρ. 402, 390: αρ. 402· Shelmerdine 1998, 88· Griebel και Nelson 1998, 97· Bennet 1998, 126).

Συνοψίζοντας τα δεδομένα από την ανασκαφή των ετών 1990-1994, το κεραμεικό φορτίο του ναυαγίου του Ακρωτηρίου Ιρίων περιλαμβάνει τρεις (3) διαφορετικές κατηγορίες κεραμεικής: 1. Μία Κυπριακή ομάδα (της Υστεροκυπριακής IIΓ/IIIA περιόδου) αποτελούμενη από οκτώ (8) αγγεία, 2. μία Κρητική (της Υστερομινωϊκής IIIB2 περιόδου), από οκτώ (8) αγγεία και 3. μία Ελλαδική /Μυκηναϊκή (της Υστεροελλαδικής IIIB2 περιόδου) από εννέα (9) αγγεία.

Και οι τρεις ομάδες κεραμεικής χαρακτηρίζονται από την παρουσία μεγάλων αγγείων μεταφοράς (Εικ. 7, 8 και 9). Στην πρώτη ομάδα επικρατούν οι Κυπριακοί πίθοι -ανθε-

Εικ. 8.
Ομάδα Κρητικών ψευδόστομων αμφορέων
φωτ. Κ. Ξενικάκης

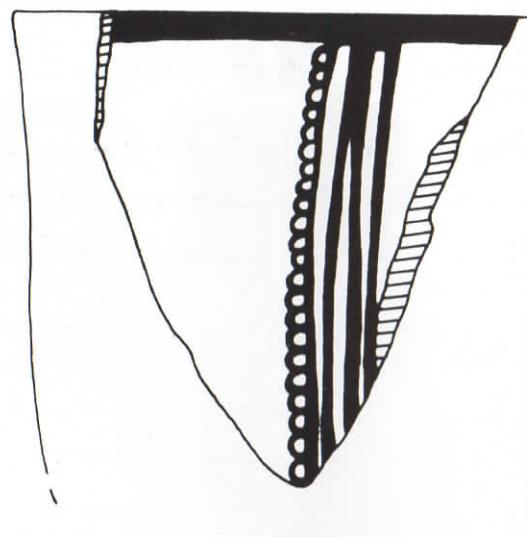
Εικ. 9.
Ομάδα Μυκηναϊκών πιθαμφορεών φωτ. Κ. Ξενικάκης

Εικ. 10α.

Όστρακο σκύφου A100 μετά τον καθαρισμό του. Φωτ. Γ. Λώλος

Εικ. 10β.

Όστρακο σκύφου A100 (όψη και τομή). Σχέδιο: Αλεξάνδρα Μαρή

κτικότατα σκεύη με ποικίλες λειτουργίες. Τη δεύτερη ομάδα συνιστούν ψευδόστομοι αμφορείς Κρητικής προέλευσης, από χονδρόκοκκο πηλό, γνωστοί ως χλαρείς από τα κείμενα της Γραμμικής Β Γραφής της Πύλου, προορισμένοι κυρίως για την διατήρηση και τη μεταφορά του ελαίου, ενώ στην τρίτη δεσπόζουν, με τον όγκο τους, τρεις (3) δίωτοι πιθαμφορείς Ελλαδικού τύπου. Ας σημειωθεί ότι ο άνωτος Κυπριακός πίθος με ωειδές-κωνικό σώμα και ο υψηλός Αιγαιακός ψευδόστομος αμφορέας αποτελούν εδραιωμένους κεραμεικούς τύπους με «διεθνή» κυκλοφορία κατά τον προχωρημένο 14ο και κατά τον 13ο αιώνα π.Χ., των οποίων οι εμφανίσεις παρακολουθούνται από την Ουγκαρίτ στη Συρία έως τη Σικελία και τη Σαρδηνία.

Θα πρέπει να τονισθεί ότι ο ανάμικτος χαρακτήρας της κεραμεικής από το ναυάγιο του Ακρωτηρίου Ιρίων αποτελεί στοιχείο που αναγνωρίζεται στα κεραμεικά φορτία από όλα, σχεδόν, τα αρχαία ναυάγια (βλ. Parker 1990, Treister 1993, Lone Wriedt Sørensen 1997) και σχετίζεται, ως ένα βαθμό, με τη φύση και τον

τρόπο διεξαγωγής του θαλασσίου εμπορίου κατά την Αρχαιότητα.

Η βασική σύνθεση του κεραμεικού φορτίου του ναυαγίου του Ακρωτηρίου Ιρίων, όπως καθορίζεται από τη συνδυασμένη παρουσία Κυπριακών και Αιγαιακών κεραμεικών τύπων, συμπεριλαμβανομένων αγγείων μεταφοράς με ευρύτατη διάστιξη, έχει εμφανείς αντιστοιχίες και στο μεγάλο κεραμεικό σύνολο από το ναυάγιο του Ακρωτηρίου (Uluburun) του 1305 π.Χ. περίπου, ενώ αναγνωρίζεται, κατά ένα ποσοστό, και στο κεραμεικό υλικό από το ναυάγιο του Χελιδονίου (Cape Gelidonya) του 1200 π.Χ. περίπου, στη νότια ακτή της Τουρκίας.

Στοιχείο διαφοροποιήσεως, σε σχέση με τα κεραμεικά φορτία από τα δύο προαναφερθέντα ναυάγια στις Μικρασιατικές ακτές, είναι η απουσία, στο υπάρχον κεραμεικό υλικό από το ναυάγιο του Ακρωτηρίου Ιρίων, Συρο-παλαιοιστινιακών αγγείων (μικρών αγγείων καθημερινής χρήσης ή Χαναανιτικών αμφορέων, γνωστών και από πέντε (5) θέσεις στην Αργολίδο-Κορινθία: από τη Νεμέα-Τσούνγκιτα, τις Μυκήνες, το

Άργος, την Τίρυνθα και την Ασίνη).

Πάντως, παρ' όλο ότι το κεραμεικό φορτίο από το βυθό του Ακρωτηρίου Ιρίων, ως ενάλιο σύνολο «μίας φάσεως», δεν βρίσκει, μέχρι σπιγμής, παράλληλα εντός του Αιγαιακού χώρου, η συνύπαρξη/παράλληλη κυκλοφορία Αιγαιακών, Κυπριακών, αλλά και Συρο-παλαιοιστινιακών κεραμεικών τύπων, δεν φαίνεται καθόλου εκτός τόπου σε μείζονα παραλιακά κέντρα με ανεπτυγμένες εξωτερικές σχέσεις κατά τον 14ο και 13ο αιώνα π.Χ., όπως η Τίρυνς, η Κυδωνία (Χανιά), ο Πόρος κοντά στο Ηράκλειο και ο Κομμός στη νότια ακτή της Κρήτης.

Έτοι μη σύνθεση του κεραμεικού περιεχομένου του ναυαγίου του Ακρωτηρίου Ιρίων θα πρέπει να εκληφθεί ως επιβεβαίωση ενός εδραιωμένου σχήματος (pattern) κυκλοφορίας συγκεκριμένων τύπων μεταφορικών αγγείων και προϊόντων, στο πλαίσιο του ανταλλακτικού εμπορίου μεταξύ των κέντρων της Ανατολικής Μεσογείου και του Αιγαίου περί το 1200 π.Χ., παρά ως υπογράμμιση της ιδιαιτερότητας του συγκεκριμένου φορτίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bass G. F., 1987: "Oldest Known Shipwreck Reveals Splendors of the Bronze Age" *National Geographic*, Vol. 172, No. 6, 693-733.
- Bennet J., 1998: "The Linear B Archives and the Kingdom of Nestor", στο Davis 1998, 111-133.
- Blegen C. W., 1937: *Prosymna: The Helladic Settlement Preceding the Argive Heraeum*, Cambridge: University Press.
- Blegen C. W., Rawson M., 1966: *The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia*, Vol. I, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Davis J. L. (επιμ. έκδ.), 1998: *Sandy Pylos: An Archaeological History from Nestor to Navarino*, The University of Texas Press, Austin, Texas.
- Furumark A., 1941: *The Mycenaean Pottery: Analysis and Classification*, Stockholm.
- Griebel C. G., Nelson M. C., 1998: "The Ano Englianios Hilltop After the Palace", στο Davis 1998, 97-100.
- Hirschfeld N., 1993: "Incised Marks (Post-Firing) on Aegean Wares", στο Zerner C., Zerner P., Winder J. (επιμ. έκδ.), *Proceedings of the International Conference: Wace and Blegen, Pottery as Evidence for Trade in the Aegean Bronze Age 1939-1989*, J. C. Gieben, Amsterdam, 311-318.
- Mountjoy P. A., 1986: *Mycenaean Decorated Pottery: A Guide to Identification* (SIMA Vol. 73), Göteborg: Paul Åströms Förlag.
- Parker A. J., 1990: "Classical Antiquity: The Maritime Dimension", *Antiquity*, Vol. 64, 335-346.
- Πέννας Χ., Βήχος, Γ., Λώλος Γ., 1993: "Υποβρύχια επιφανειακή έρευνα στο ναυάγιο της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στο Ακρωτήριο Ιρίων, 1991", *ΕΝΑΛΙΑ*, Τόμ. III, Τεύχ. 1/2, 1991 (έκδ. 1993), Αθήνα, 8-25.
- Πέννας Χ., Βήχος, Γ., Λώλος Γ., 1996: "Ναυάγιο Ακρωτηρίου Ιρίων (1993)", *ΕΝΑΛΙΑ*, Τόμ. IV, Τεύχ. 3/4, 1992 (έκδ. 1996), Αθήνα, 4-29.
- Schaeffer C. F.-A., 1949: *Ugaritica II*, Paris.
- Shelmerdine C. W., 1998: "The Palace and its Operations", στο Davis 1998, 81-96.
- Sibella P., 1996: "Continuing Study of the Uluburun Shipwreck Artifacts: The Copper Oxhide and Bun Ingots", *The INA Quarterly*, Vol. 23, No. 1, Spring 1996, 9-11.
- Sørensen, Lone Wriedt, 1997: "Traveling Pottery Connections Between Cyprus, the Levant and the Greek World in the Iron Age" στο Swiny S., Hohlfelder R., Wylde Swiny H. 1997, 285-299.
- Swiny S., Hohlfelder R., Wylde Swiny H. (επιμ. έκδ.) 1997: *Res Maritimae, Cyprus and the Eastern Mediterranean from Prehistory to Late Antiquity, Proceedings of the Second International Symposium "Cities on the Sea", Nicosia, Cyprus, October 18-22, 1994*, CAARI Monograph Series, Vol. 1, Scholars Press, Atlanta, Georgia.
- Treister M. Y., 1993: "Notes on International Trade in the 6th -4th Century BC.", στο Guldager P., Nielsen I., Nielsen M. (επιμ. έκδ.), *Aspects of Hellenism in Italy, Acta Hyperborea 5*, University of Copenhagen, Copenhagen.
- Vichos Y., Lолос Y., 1997: "The Cypro-Mycenaean Wreck at Point Iria in the Argolic Gulf: First Thoughts on the Origin and the Nature of the Vessel", στο Swiny S., Hohlfelder R., Wylde Swiny H. 1997, 321-337.

**Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ
ΝΑΥΑΓΙΟΥ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ ΙΡΙΩΝ
ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΠΕΤΣΩΝ
Οργάνωση και εκτέλεση**

Φωτεινής Βλαχάκη

Στα πλαίσια του προγράμματος για τη μελέτη, δημοσίευση και διάδοση των αποτελεσμάτων της έρευνας του ναυαγίου Ακρωτηρίου Ιρίων, οργανώθηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σπετσών έκθεση των ευρημάτων του ναυαγίου με τίτλο: "Από την ενάλια Κύπρο στον μυχό του πολυδίφου Άργους: το ναυάγιο του Ακρωτηρίου Ιρίων"¹.

Τα εγκαίνια της εκθέσεως έγιναν την Κυριακή 20 Σεπτεμβρίου 1998 από τον Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Πολιτισμού κ. Ευγένιο Γιαννακόπουλο και με την παρουσία της τ. Υπουργού Πολιτισμού κας Άννας Ψαρούδα Μπενάκη, του Δημάρχου Σπετσών κ. Γιώργου Θυμαρά και πλήθος προσκεκλημένων.

Η 2η Ε.Β.Α., στη δικαιοδοσία της οποίας ανήκει το Μουσείο Σπετσών, παραχώρησε το 1998 στο Ι.Ε.Ν.Α.Ε. τρεις αίθουσες και μικρό τμήμα τέταρτης, συνολικού εμβαδού 72 m² στην ανατολική πτέρυγα του ισογείου του αρχοντικού Χατζηγιάννη Μέξη, για την ανάπτυξη της έκθεσης του ναυαγίου του Ακρωτηρίου Ιρίων.

Έτσι το χειμώνα το 1998, ξεκίνησε ο σχεδιασμός ενός μουσειακού χώρου που θα ιστορούσε το ταξίδι και το ναυάγιο ενός πλοίου 3200 χρόνων και θα έφερνε τον επισκέπτη σε επαφή με ένα σύνολο αρχαιολογικών ευρήματων, το οποίο, πέρα από την καθεαυτή αξία του, αποτελεί την απή μαρτυρία μιας ναυτικής τραγωδίας της εποχής του, κάτω από καιρικές συνθήκες που παραμένουν ακόμη και σήμερα παρόμοιες στην περιοχή.

Όλες οι διαστάσεις της εν πλω περιπλάνησης του ανθρώπου ανά τους αιώνες και τα μυστικά που μπορεί να κρύβει ο βυθός κάθε τόπου, είναι δύσκολο να χωρέσουν στον πεπερασμένο χώρο μιας εκθέσεως ή να βρουν την έκφρασή τους στο πλαίσιο μιας μουσειακής παρουσίασης της μαρτυρίας τους. Έτσι από την ομάδα μελέτης της έκθεσης² έγινε προσπάθεια να

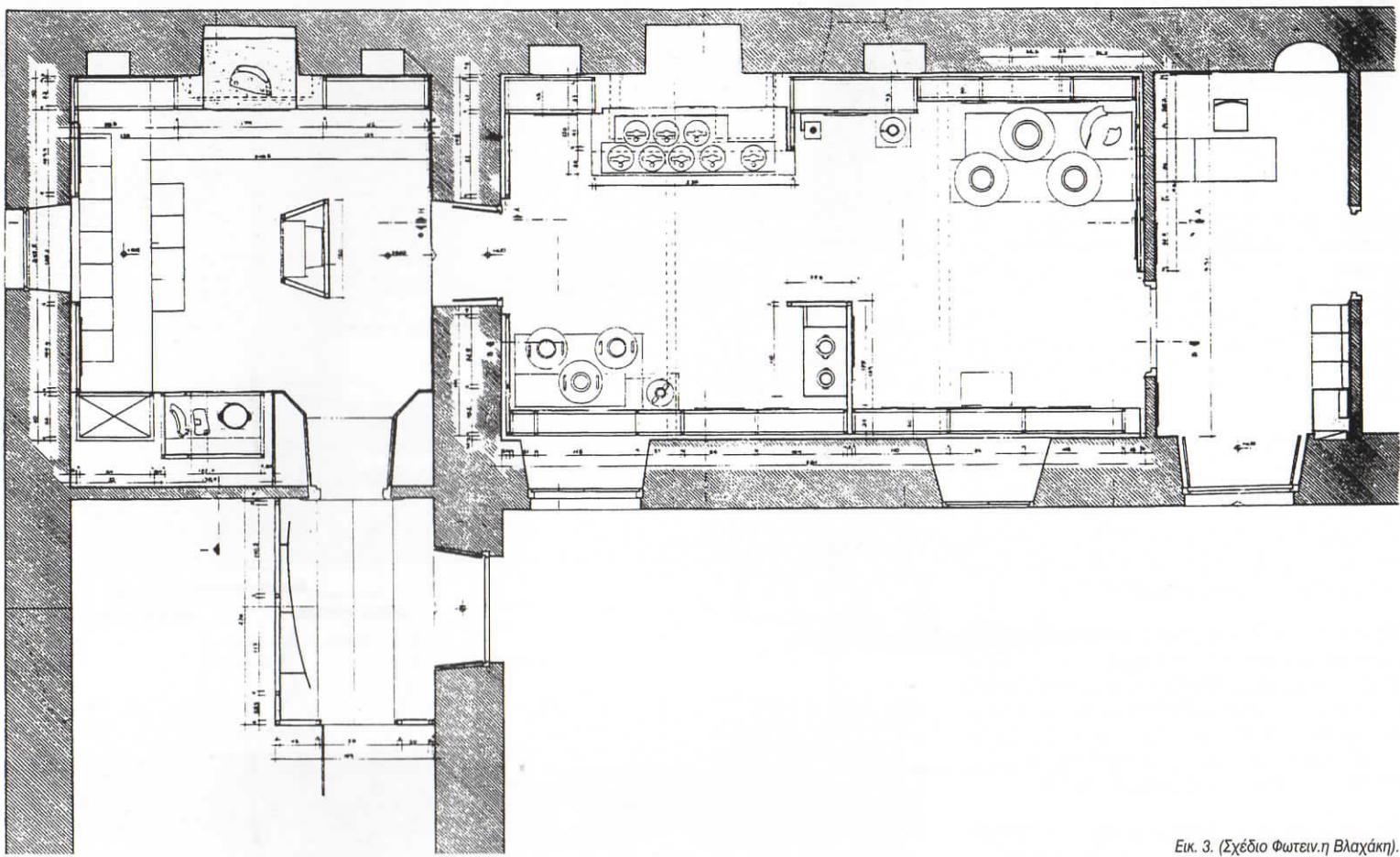

Εικ. 1

Φωτογραφίες: Κώστας Ξενικάκης

Εικ. 2

Εικ. 3. (Σχέδιο Φωτειν.η Βλαχάκη).

ενταχθούν οι πληροφορίες που απορρέουν από την αρχαιολογική μελέτη των ευρημάτων, σε μια σκηνική παρουσίαση του χρηστικού χαρακτήρα τους, αλλά και του υποβρύχιου περιβάλλοντος στο οποίο βρέθηκαν. Πρωταρχική επιδίωξη μας ήταν η κατά το δυνατόν αμεσότερη επαφή του επισκέπτη, τόσο με τα ίδια τα ευρήματα –παρά τους περιορισμούς που αναγκαστικά θέτει η χρήση προθηκών- όσο και με τις συνθήκες της υποβρύχιας αρχαιολογικής ανασκαφής- που προσπαθήσαμε να αποδόσουμε με οπτικοακουστικά μέσα.

Ξεκινώντας με την πλήρη αποτύπωση του χώρου που είχαμε στη διάθεσή μας (Εικ. 3), δια-

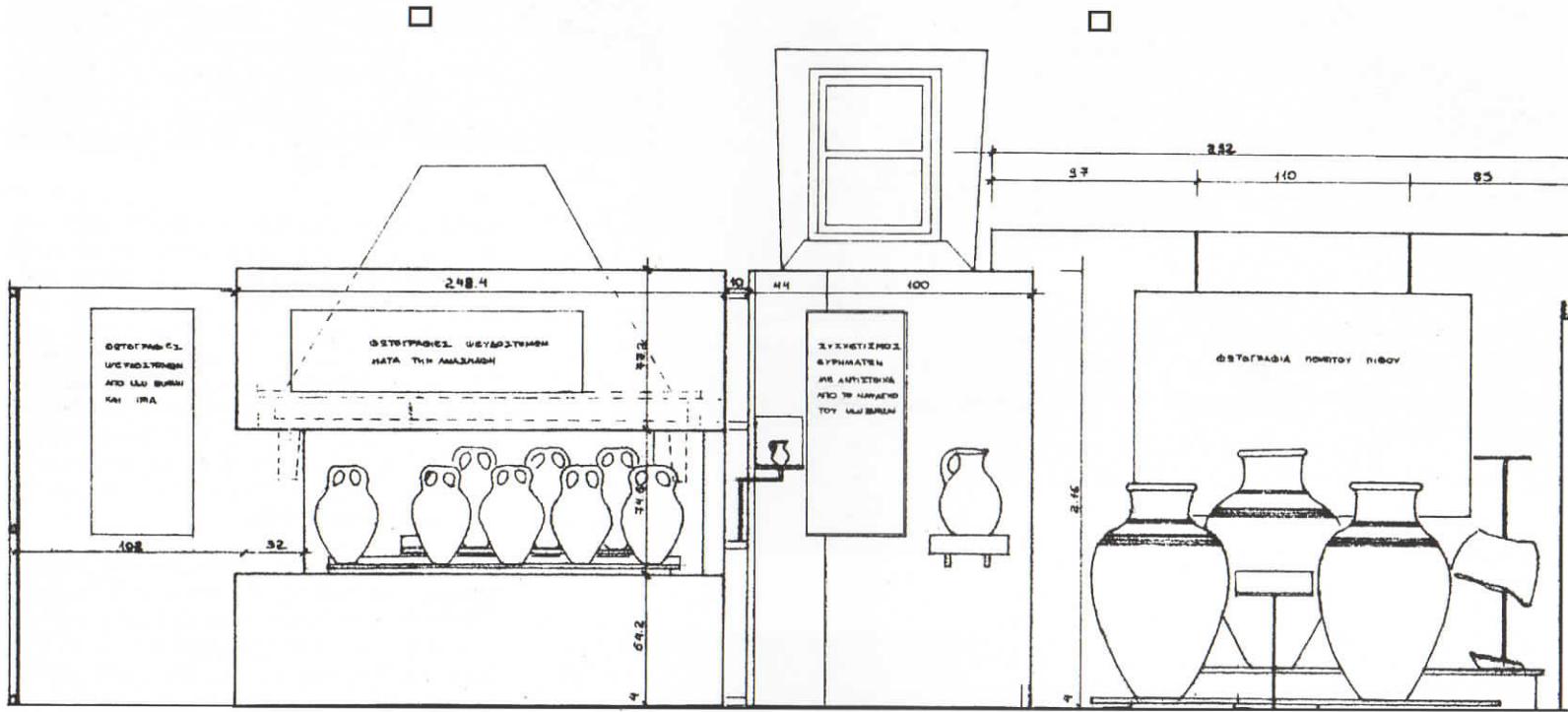
πιστώσαμε ότι η πρώτη σημαντική εργασία ήταν η επισκευή των αιθουσών, που παρουσίαζαν έντονες φθορές στα επιχρίσματα αλλά και προβλήματα στις ηλεκτρολογικές εγκαταστάσεις.

Η μεγαλύτερη δυσκολία που αντιμετώπισε η ομάδα μελέτης, ήταν η ένταξη του εκθεσιακού υλικού μέσα στον μη ενιαίο χώρο που αποτελείται από την κουζίνα, την τραπεζαρία με το τζάκι και την αίθουσα με την κρυφή στέρνα του αρχοντικού, με τρόπο ώστε να αναδεικνύονται ταυτόχρονα η διάστασή του ως συνόλου (αφού αποτελούσε το φορτίο ενός πλοίου), οι τρεις ομάδες κεραμεικής διαφορετικής προέλευσης

(κυπριακή, μινωική και μυκηναϊκή), καθώς και τα ναυτικά στοιχεία του ίδιου του πλοίου (άγκυρες, έρμα).

Επιπλέον δυσκολία προκαλούσε η προϋπόθεση, ότι οποιαδήποτε διαμόρφωση του χώρου για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της έκθεσης, έπρεπε να είναι προσωρινή και απολύτως αντιστρέψιμη, σεβόμενη τον ιστορικό και μουσειακό χαρακτήρα του ίδιου κτηρίου που θα την φιλοξενούσε. Έτσι, χρησιμοποιώντας αυτοφερόμενες κατασκευές, δημιουργήθηκε ένα δευτερεύον πλαίσιο (μανδύας) που ακολουθεί τη διάρθρωση του υπάρχοντος κελύφους. Το

Εικ. 3. (Σχέδιο Φωτεινή Βλαχάκη).

πλαίσιο τοποθετήθηκε σε απόσταση 10-70 εκ. από τους τοίχους, καλύπτοντάς τους μερικώς, μέχρι ύψους 2.40 μ.

Η παρουσίαση της πιθανής πορείας του πλοίου μέσα στο θαλάσσιο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου και η προσπάθεια να ακολουθήσει νοητά ο επισκέπτης αυτό το ταξίδι μέσα στον πεπερασμένο εκθεσιακό χώρο, αποτέλεσαν την κεντρική ιδέα για την οργάνωση του χώρου και τον τρόπο παρουσίασης των ευρημάτων.

Ο επισκέπτης εισερχόμενος στην πρώτη αίθουσα της έκθεσης από τον ειδικά διαμορφωμένο χώρο της εισόδου, με τη βοήθεια της πρώτης ομάδας επιπτικού υλικού (χάρτες της Μεσογείου και της πιθανής πορείας του πλοίου, αναπαράσταση του σκάφους, εικονογραφί-

κά παράλληλα πλοίων της εποχής), πληροφορείται για το πολιτισμικό πλαίσιο της εποχής, τις κύριες εμπορικές οδούς από την Κύπρο προς την ηπειρωτική Ελλάδα και αντίστροφα, τη ναυσιπλοΐα και ναυπηγική της εποχής.

Ο επισκέπτης ξεκινά την περιπλάνησή του στον "χώρο και τον χρόνο", με τον τόπο αφετηρίας του πλοίου που αντιπροσωπεύει η πρώτη ομάδα ευρημάτων με τους 4 μεγάλους κυπριακούς πίθους και τις 2 πρόχους (Εικ. 1). Στη συνέχεια ο επισκέπτης προτρέπεται να ακολουθήσει τους πιθανούς τόπους προσέγγισης του πλοίου κατά τον τελευταίο πλού του: την Κρήτη, που αντιπροσωπεύουν οι οκτώ φυεδόστοιμοι αμφορείς και την μυκηναϊκή Αργολίδα που αντιπροσωπεύουν οι τρεις πιθαμφορείς, ο σκυφοκρατήρας και

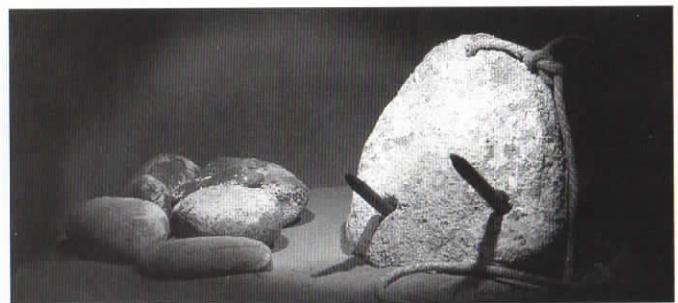
άλλα μικρότερα χρηστικά αγγεία (Εικ. 2).

Τόσο οι κυπριακοί πίθοι όσο και οι οκτώ φυεδόστοιμοι αμφορείς από την Κρήτη, καθώς και οι τρεις πιθαμφορείς, είναι τοποθετημένοι πάνω σε ξύλινες επιφάνειες από σανίδες πεύκου με μεταλλικό φέροντα σκελετό που δεν διακρίνεται, σε μια αφαιρετική προσπάθεια παραπομπής σε κύτος αρχαίου εμπορικού πλοίου μέσα στο οποίο το κεραμεικό φορτίο ήταν διατεταγμένο. Δεν προβάλλονται συγκεκριμένες λεπτομέρειες και στοιχεία από τη δομή και τον τύπο του πλοίου, εφόσον δεν προέκυψαν τέτοιες μαρτυρίες από την ανασκαφή.

Κυρίαρχο χρώμα στον χώρο της έκθεσης είναι το φωτεινό μπλε, το οποίο καλύπτει τις τελικές

Εικ. 4. (Φωτ. Κώστας Ξενικάκης).

επιφάνειες που αποτελούν το φόντο μέσα στο οποίο προβάλλονται τα ευρήματα, εντάσσονται χώροι προθηκών και πινακίδες με κείμενα σχέδια και φωτογραφικό υλικό από την ανασκαφή. Για την ανάδειξη των κεραμεικών ευρημάτων και του εποπτικού υλικού μέσα στο μπλέ περιβάλλον της αίθουσας, έγινε συνδυασμός διάχυτου ψυχρού φωτισμού με τοπικό θερμό φωτισμό, χρησιμοποιώντας διαφορετικούς λαμπτήρες, καθώς και προβολή κινούμενων φωτεινών κηλίδων πάγω σε φωτογραφικές απεικονίσεις του βυθού.³

Ο επισκέπτης ακολουθώντας την πιθανή πορεία του πλοίου, οδηγείται στη δεύτερη αίθουσα της έκθεσης, όπου έρχεται πλέον σε επαφή με τον χώρο του ναυαγίου. Οι λίθινες άγκυρες, δείγματα από το έρμα του πλοίου (Εικ. 4), φωτογραφικό υλικό και σχέδια από τον χώρο της ανασκαφής, καθώς και η προβολή ολιγόλεπτης βιντεοταινίας με υποβρύχιες λήψεις και σκηνές από τις εργασίες των αρχαιολόγων, αρχιτεκτόνων, συντηρητών, δυτών και τεχνικών πολλών ειδικοτήτων, επιτρέπουν στον επισκέπτη να γνωρίσει την ατμόσφαιρα μιας υποβρύχιας αρχαιολογικής ανασκαφής και να συνειδητοποιήσει τη συλλογική προσπάθεια που χρειάζεται για να φτάσει το κατακερματισμένο και διάσπαρτο φορτίο ενός αρχαίου πλοίου από το βυθό, στους χώρους της έκθεσης, συνιστώντας μια μοναδική ιστορική μαρτυρία και έναν πλούσιο γνωστικό θησαυρό.

1. Ο τελικός τίτλος της εκθέσεως διατυπώθηκε από τον αρχαιολόγο Χαράλαμπο Κριτζά, Διευθυντή του Επιγραφικού Μουσείου, πρώτο αρχαιολόγο που καταδύθηκε στο ναυάγιο και μέλος της ερευνητικής ομάδας του I.E.N.A.E. που εργάσθηκε στην ανασκαφή του.
2. Στην ομάδα μελέτης σχδιασμού της έκθεσης συμμετείχαν οι αρχιτέκτονες-μηχανικοί Βασίλης Κονόρδος και Φωτεινή Βλαχάκη και οι υπεύθυνοι αρχαιολόγοι της ερευνητικής ομάδας.
3. Η μελέτη φωτισμού έγινε από τον Δρα Γιώργο Παϊσίδη.

**ΥΠΟΒΡΥΧΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ
ΣΤΗ ΝΗΣΙΔΑ ΑΝΤΙΔΡΑΓΟΝΕΡΑ
ΚΥΘΗΡΩΝ (ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1996)**

Δημήτρη Κουρκουμέλη

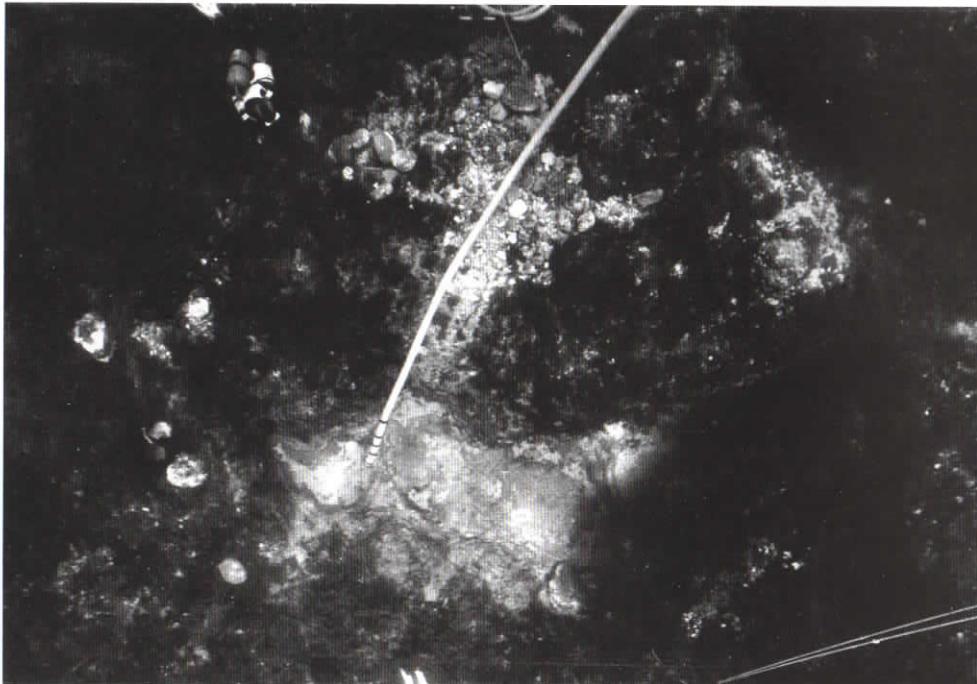
Η υποβρύχια ανασκαφική έρευνα του I.EN.A.E., στο ναυάγιο της Αντιδραγονέρας Κυθήρων¹ συνεχίσθηκε για τέταρτη κατά σειρά περίοδο, από 15 Ιουνίου έως 5 Ιουλίου 1996². Κατά τη φετινή ερευνητική περίοδο χρησιμοποιήθηκε το καϊκί «Θανάστης» για τη μεταφορά της ομάδας στο χώρο της έρευνας καθώς και το ταχύπλοο του I.EN.A.E. για βοηθητικές εργασίες. Σκοπός της έρευνας ήταν η ανέλκυση της άγκυρας Α9 και η ανασκαφή του χώρου γύρω και κάτω από αυτήν.

Η άγκυρα Α9, στο βορειότερο και βαθύτερο σημείο (-18,5 μ.) από όλες τις άγκυρες που έχουν εντοπισθεί στο χώρο του ναυαγίου, βρέθηκε πεσμένη ανάμεσα σε βράχια, σε μια μικρή περιοχή με άμμο (Εικ. 1). Για το λόγο αυτόν επιλέχθηκε να ανελκυσθεί πρώτη, αφού η

Εικ. 1. Ο χώρος της Τομής II πριν από την έναρξη της ανασκαφής του (Φωτ. Νίκος Τσούχλος).

Εικ. 2. Ο χώρος της Τομής II μετά την ανασκαφή του (Φωτ. Νίκος Τσούχλος).

άμμος γύρω και κάτω από αυτήν επέτρεπε την ανασκαφική διερεύνηση του χώρου. Η ανασκαφή που ακολούθησε την ανέλκυσή της παρουσίασε πολλές δυσκολίες εξ αιτίας κυρίως του έντονου ρεύματος που επικρατεί στη περιοχή, που έχει διεύθυνση από Ν.Δ. προς Β.Α. και είναι ιδιαίτερα έντονο στο χώρο της ανασκαφής. Πιθανώς να οφείλεται στη μεγάλη διαφορά βάθους που υπάρχει μεταξύ της ανατολικής και βόρειας ακτής της Αντιδραγονέρας.

Ο προς ανασκαφή χώρος οριοθετήθηκε από τρία σημεία [Ε, Στ, Ζ (Ε-Στ=4,26μ., Στ-Ζ=2,10μ., Ζ-Ε=3,60μ.)] και ονομάσθηκε Τομή II (Εικ. 1 και Σχ. 1), η οποία εξαρτήθηκε από την Τομή I των αγκυρών Α2 και Α3 της ανασκαφής περιόδου 1995³. Η ανασκαφική τομή έγινε με αναρροφητήρα, ο οποίος ήταν συνδεδεμένος με αεροσυμπιεστή χαμηλής πιέσεως, τοποθετημένο πάνω στο καϊκί που υποστήριζε την έρευνα.

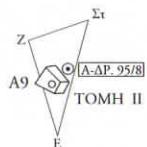
Στη διάρκεια της ανασκαφής δεν παρατηρήθηκε κάποια ιδιαίτερη στρωματογραφία (Σχ. 3). Ένα στρώμα χοντρόκοκκης άμμου με πέτρες κάλυπτε ένα λεπτό στρώμα ιλύος και λεπτής

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

(Ε Στ. Z) ΠΕΡΙΜΕΤΡΟΣ ΤΟΜΗΣ II

- ΣΗΜΕΙΑ ΙΔΕΑΤΟΥ ΚΑΝΑΒΟΥ (εξαρτημένου από την περίμετρο της Τομής I)
- ΘΕΣΕΙΣ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ
- ΘΕΣΕΙΣ ΑΝΕΛΚΥΣΘΕΝΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ
- ΛΙΘΙΝΕΣ ΑΓΚΥΡΕΣ: ΘΕΣΗ & ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ

Σχέδιο 1

[A-ΔP. 95/4]
◎

[A-ΔP. 95/10]
◎

A8
◎

[A-ΔP. 95/5]
◎

[A-ΔP. 95/9]
◎

+

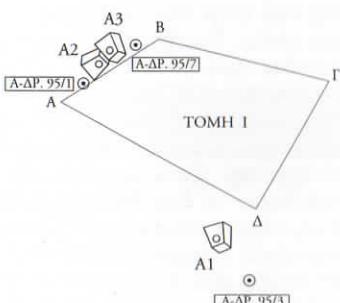
+

+

+

+

+

A-ΔP. 95/2
◎

[A-ΔP. 95/6]
◎

+

+

+

+

+

+

0 10 20 μ.

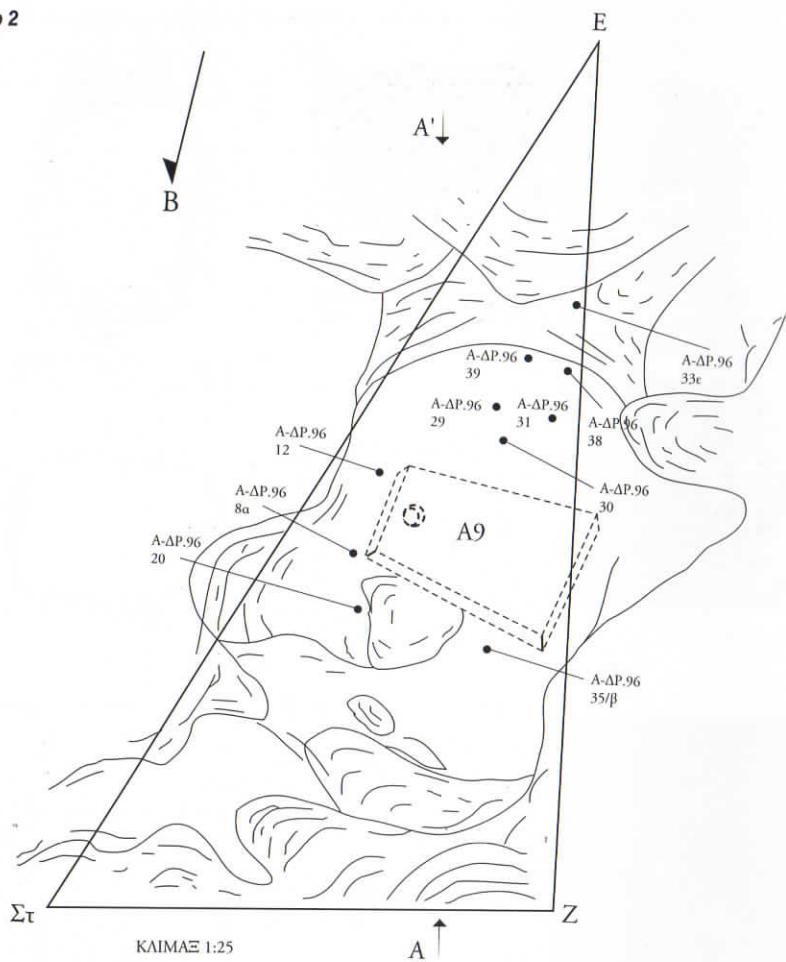
ΥΠΟΒΡΥΧΙΑ ΕΡΕΥΝΑ
ΑΝΤΙΔΡΑΓΟΝΕΡΑΣ ΚΥΘΗΡΩΝ

I.EN.A.E. 1995/96

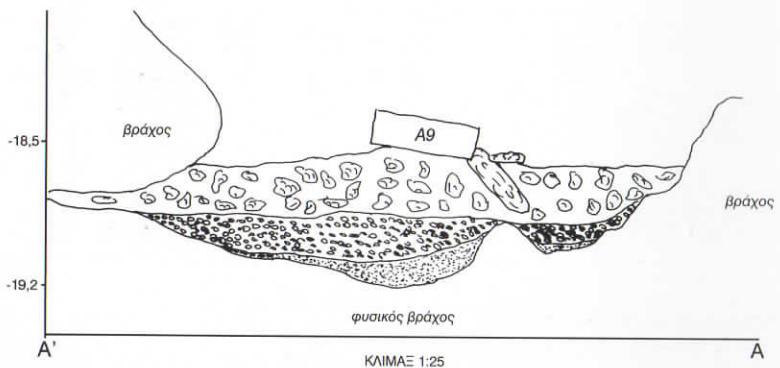
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Δρ. Δημήτρης Κουρκουμέλης

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ: Βασίλης Κονιόρδος, Στέλλα Δεμέστιχα, Βάσω Κυριακοπούλου

Σχέδιο 2

ΚΛΙΜΑΞ 1:25

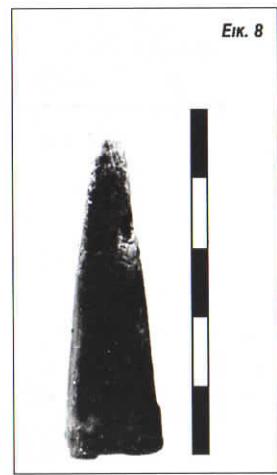
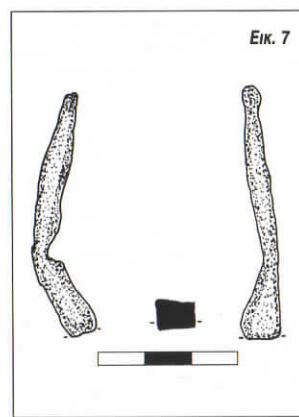
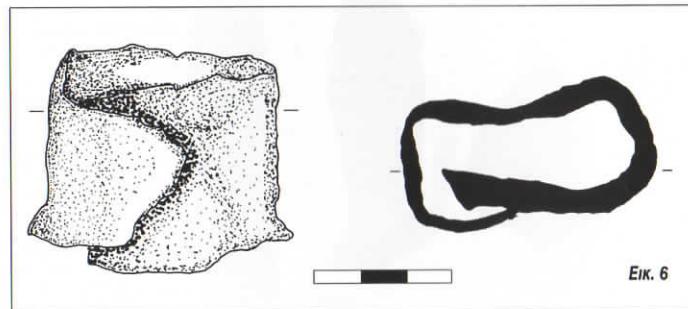
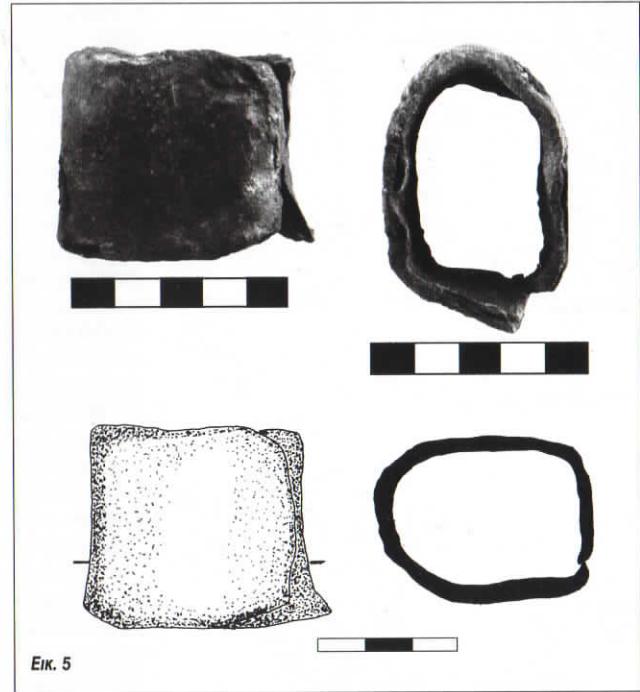
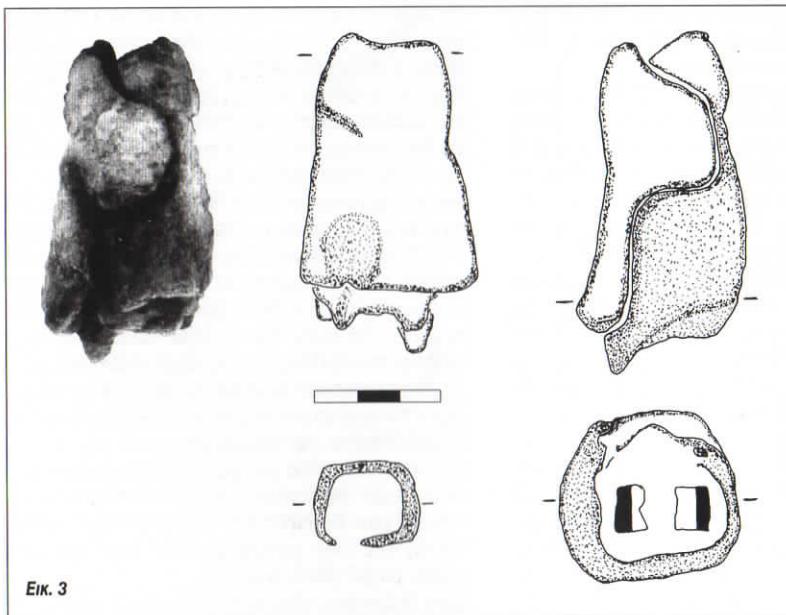
ΚΛΙΜΑΞ 1:25

Σχέδιο 3

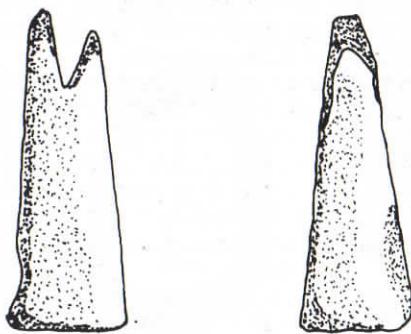
άμμου, ένω ένα τρίτο λεπτό στώμα ιλύος με μικρές πέτρες και λεπτή άμμο κάλυπτε το χώρο πριν από τον φυσικό βράχο. Η διάταξη αυτή των στρωμάτων φαίνεται να οφείλεται μάλλον σε φυσικά αίτια. Συνολικά το βάθος της ανασκαφής δεν ξεπέρασε τα 40-70 εκατοστά από την επιφάνεια της άμμου έως το φυσικό βράχο (Εικ. 2 και Σχ. 2, 3). Τα κινητά ευρήματα που ανελκύσθηκαν ήταν ιδιαίτερα σημαντικά. Η κεραμεική που περισυλλέχθηκε από την περιοχή δεν ήταν σημαντική σε ποσότητα, όμως αρκετά άστρακα είναι χαρακτηριστικά και θα συμβάλουν στην ασφαλέστερη χρονολόγηση του ναυαγίου.

Ιδιαίτερα σημαντικό εύρημα από το χώρο της Τομής II είναι ένα σύνολο είκοσι εξή μολύβδινων αντικειμένων, τα οποία, ενδεχομένως να έχουν σχέση με τον εξαρτισμό του πλοίου⁴. Από το σύνολο αυτό ξεχωρίζουν ιδιαίτερα ορισμένα αντικείμενα, το σχήμα των οποίων μπορεί να προσδιορίσει τη χρήση τους όπως το εύρημα που φέρει τον αριθμό Α-ΔP.96/12 (Εικ. 3). Πρόκειται για ένα κωνικό μολύβδινο αντικείμενο μήκους 7,2 εκ. και μέγιστου πλάτους 4,3 εκ., το οποίο φέρει κατά μήκος διαμπερή οπή, που στη μία απόληξη είναι ορθογώνιας διατομής ενώ στην άλλη χωρίζεται σε δύο μικρότερες οπές. Το εξάρτημα αυτό θα πρέπει να συνέδεε δύο ανομοιογενή αντικείμενα, όπως για παράδειγμα ένα ξύλινο στέλεχος με μία μεταλλική αιχμή. Το εύρημα είναι από χυτό μόλυβδο και φέρει γλωσσοειδή απόφυση η οποία είναι αναδιπλωμένη για να συγκρατεί καλύτερα τα δύο διαφορετικά αντικείμενα. Ένα άλλο, επίσης μολύβδινο, επίμηκες, συμπαγές, παραλληλεπίπεδο αντικείμενο το Α-ΔP.96/35β (Εικ. 4), έχει μήκος 15,5 εκ., μέγιστο πλάτος 3,3 εκ., και για το εύρημα αυτό είναι δύσκολο να καθορισθεί η ακριβής χρήση του. Φέρει μία εγκάρσια αυλάκωση στο μέσον των δύο απέναντι εδρών, ενώ μία άλλη διαμήκης διατρέχει το μισό της μίας πλευράς του, προφανώς και το αντικείμενο αυτό θα πρέπει να συνδεόταν με κάποιο άλλο από διαφορετικό υλικό.

Στα παραπάνω χαρακτηριστικά μολύβδινα αντικείμενα πρέπει να προστεθούν δύο άλλα σωληνωτού σχήματος το Α-ΔP.96/29/a, (Εικ. 5) και το Α-ΔP.96/39, (Εικ. 6). Το πρώτο είναι μήκους 4,4 εκ. και πλάτους 5,6 εκ. και το δεύτερο 4,9 εκ. και 5,9 εκ αντίστοιχα. Τα δύο αντικείμενα είναι κατασκευασμένα από χονδρό φύλλο μολύβδου, ελλειψοειδούς διατομής που σχη-

Μολύβδινα αντικείμενα που βρέθηκαν κατά την ανασκαφή της Τομής II.
Φωτ. Νίκος Τσούχλος, σχέδια Αλεξάνδρα Μαρή και Φραγκούλα Γεώργια και Χριστίνα Παπαχριστοπούλου)

Εικ. 9. Μολύβδινο αλιευτικό βάρος (σχέδιο Αλεξάνδρα Μαρή).

Εικ. 10. Μεταλλικό άγκιστρο (Φωτ. Νίκος Τσουχλός, σχέδιο Αλεξάνδρα Μαρή).

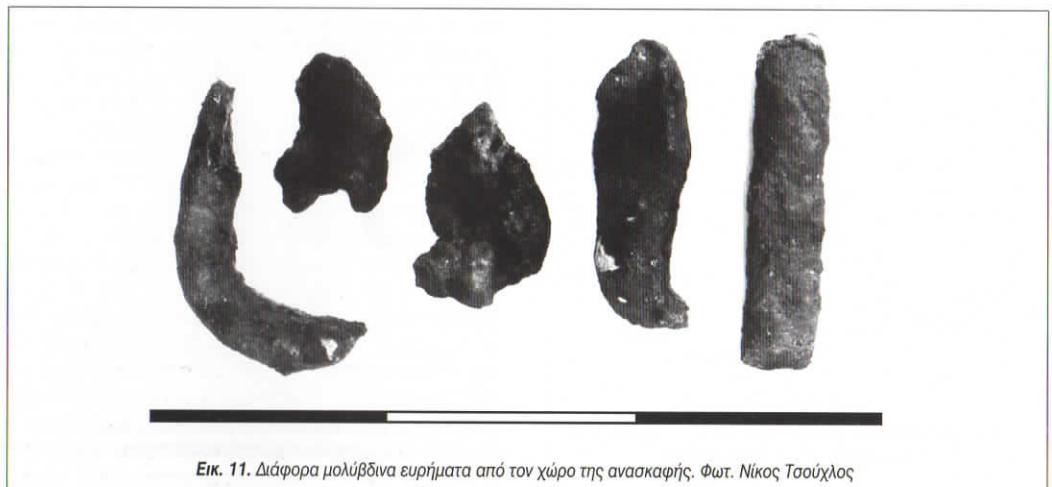
ματίζει γωνίες στην μία πλευρά. Έχουν ελαφρά κωνικό σχήμα με έξαρση στη μία απόληξή τους. Πιθανώς χρησιμευαν για να συγκρατούν ένα αντικείμενο μέσα σε κάποιο άλλο.

Στην ίδια περιοχή βρέθηκε και το μολύβδινο αντικείμενο Α-ΔΡ.96/33/ε (Εικ. 7) σφηνοειδούς σχήματος με τετράγωνη διατομή, μήκους 5,4 εκ. και μέγιστου πλάτους 0,9 εκ. Σε μικρή απόσταση από τη μία του απόληξη φέρει ημικυκλική εγκοπή. Το σχήμα του θυμίζει σφυρήλατο καρφί, όμως το υλικό από το οποίο είναι κατασκευασμένο, δεν επιτρέπει αυτή την υπόθεση και μάλλον πρόκειται για ένα είδος σφήνας για τη στερέωση άλλου αντικειμένου. Επίσης στο χώρο της Τομής II βρέθηκαν δύο μολύβδινα αλιευτικά βάρη πυραμιδοειδούς σχήματος (Α-ΔΡ.96/20 και Α-ΔΡ.96/38, Εικ. 8 και 9) και ένα μεγάλο άγκιστρο (Α-ΔΡ.96/31, Εικ. 10), του οποίου το υλικό είναι δύσκολο να προσδιορισθεί χωρίς εργαστηριακή ανάλυση. Πρόκειται μάλλον για το συσσωμάτωμα που δημιούργησε η θαλάσσια ηλεκτρόλυση γύρω από το σιδερένιο άγκιστρο, το οποίο οξειδώθηκε πλήρως με αποτέλεσμα να διατηρηθεί μόνον το σχήμα του. Τέλος, περισυλλέχθηκαν αρκετά μικρά τεμάχια μολύβδου και μολύβδινα ελάσματα, τα περισσότερα ακανόνιστου σχήματος (Εικ. 11).

Στην περιοχή της Τομής II είχε βρεθεί, κατά την ανασκαφική έρευνα του έτους 1995, ένα ακέραιο πινάκιο (Εικ. 12), που έλαβε τον αριθμό Α-ΔΡ.95/8/α⁵. Κατά την ανασκαφική έρευνα του 1996 δε βρέθηκαν άλλα ακέραια αγγεία, εντοπίσθηκαν, όμως, αρκετά όστρακα χαρακτηριστικών αγγείων, τα οποία βοήθουν στην καλύ-

τερη χρονολόγηση του ναυαγίου. Η πλειονότητα των οστράκων είναι από αγγεία καθημερινής χρήσης (άωτα σκυφίδια, αμφορείς, μικροί πίθοι, μαγειρικά σκεύη, χύτρες, λεκάνες, κ.α.). Χαρακτηριστικά και ιδιαίτερα υποβοηθητικά για τη χρονολόγηση, πρέπει να αναφερθούν τα χείλη άωτων σκυφιδίων όπως το Α-ΔΡ.96/α⁶ (Εικ. 13), που βρέθηκε κάτω από την άγκυρα Α9 και χρονολογείται κατά το τρίτο τέταρτο του 4ου π.Χ. αιώνα, ή ακόμα το Α-ΔΡ.96/β (Εικ. 14), που βρέθηκε στο χώρο της Τομής II, τα οποία επιβεβαιώνουν τη χρονολόγηση του ευρήματος στο δεύτερο μισό του 4ου π.Χ. αιώνα⁷. Το κυλινδρικό έξω νεύον χείλος του άωτου σκυφιδίου με αριθμό Α-ΔΡ.96/30 (Εικ. 15)⁸, μπορεί να χρονολογηθεί λίγο πρωιμότερα, στο πρώτο μισό του 4ου π.Χ. αιώνα. Από τα μεγαλύτερου μεγέθους όστρακα αγγείων πρέπει να αναφερθεί μία βάση οξυπύθμενου αμφορέα (Α-ΔΡ.96/γ, Εικ. 16)⁹, παρόμοια με αυτές που είχαν βρεθεί και κατά την έρευνα του 1995, και ένα χείλος μικρού αποθηκευτικού πίθου (Α-ΔΡ.96/δ, Εικ. 17).

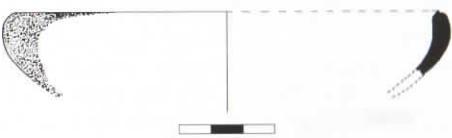
Στη διάρκεια της ερευνητικής περιόδου του 1996 συνεχίσθηκε επίσης η αφαίρεση και ανέλκυση οστράκων από το συσσωμάτωμα Α-ΔΡ.95/2¹⁰ (Σχ. 1). Αφαιρέθηκαν αρκετά όστρακα, λεπτών και μεσαίου μεγέθους αγγείων, καθώς και ένα ακέραιο άωτο σκυφίδιο, που ονομάσθηκε Α-ΔΡ.96/2μ (Εικ. 18) και χρονολογείται στα μέσα του 4ου π.Χ. αιώνα¹¹. Το σκυφίδιο αυτό φέρει στη βάση του εγχάρακτο σύμπλεγμα γραμμάτων πιθανώς Μ και Ρ. Από το ίδιο συσσωμάτωμα ανελκύσθηκε ένας ακέ-

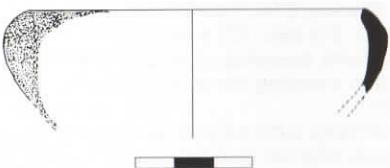
Εικ. 11. Διάφορα μολύβδινα ευρήματα από τον χώρο της ανασκαφής. Φωτ. Νίκος Τσουχλός

Εικ. 12. Ακέραιο πινάκιο.
Σχέδιο Στέλλα Δεμεστίχα.

Εικ. 13. Χείλος αώτου σκυφίδιου.
Σχέδιο Φραγκούλα Γεώρμα.

Εικ. 14.
Χείλος αώτου σκυφίδιου.
Σχέδιο Φραγκούλα Γεώρμα.

Εικ. 15. Κυλινδρικό έξω νεύων χείλος αώτου σκυφίδιου.
Σχέδιο Χριστίνα Παπαχριστοπούλου.

ραιος αμφορίσκος που ονομάσθηκε Α-ΔΡ.96/2Λ¹² (Εικ. 19), όπως και δύο χείλη άωτων σκυφίδων¹³.

Οι υποβρύχιες εργασίες της ερευνητικής περιόδου του 1996 ολοκληρώθηκαν με την ανέλκυση και της άγκυρας Α1 χωρίς να ακολουθήσει ανασκαφή, αφού ο χώρος κάτω από την άγκυρα είναι συμπαγής φυσικός βράχος. Τέλος, ερευνήθηκε η περιοχή βόρεια και ανατολικά των αγκυρών, ελπίζοντας στον εντοπισμό νέων στοιχείων για το ναυαγίο. Επιλέχθηκε η περιοχή αυτή διότι έγιναν ορισμένες παραπτήρήσεις σχετικές με τις καιρικές ιδιαιτερότητες της περιοχής (δυνατό ρεύμα προς τα βορειοανατολικά, διεύθυνση ανέμων, κ.λπ.). Είναι λοιπόν, πιθανό το ρεύμα να έχει παρασύρει ένα τμήμα του ναυαγίου σε μεγαλύτερα βάθη (ίσως προς την ανατολική πλευρά της νησίδας όπου ο βυθός είναι απότομος και ξεπερνά τα 50 μέτρα βάθος σε απόσταση μερικών μόλις μέτρων από την ακτή), ενώ κοντά στην ακτή να βυθίσθηκε, λόγω του βάρους των αγκυρών, μόνο το τμήμα εκείνο του πλοίου πάνω στο οποίο ήταν αυτές τοποθετημένες. Όμως κανένα νέο στοιχείο δεν εντοπίσθηκε, παρόλο που ερευνήθηκε η περιοχή μέχρι βάθους περίπου 40 μέτρων και σε αρκετή απόσταση από την ακτή της νησίδας.

Μετά και την τέταρτη αυτή ερευνητική περίοδο, πολλά από τα ερωτήματα και τα προβλήματα που είχαν αρχικά τεθεί σχετικά με το ναυάγιο της Αντιδραγονέρας¹⁴ παραμένουν αναπάντητα. Όμως μπορεί πλέον να θεωρηθεί με βεβαιότητα ότι το ναυάγιο αυτό χρονολογείται στο 20 μισό του 4ου π.Χ. αιώνα. Αν και ορισμένοι τύποι αγγείων μπορούν, με τη μέχρι σήμερα γνωστή και αποδεκτή τυπολογία, να χρονολογηθούν κατά μερικές δεκαετίες πρωιμότερα, σε καμμία περίπτωση δεν είναι αρχαιότερο από το δεύτερο τέταρτο του 4ου π.Χ. αιώνα.

Το πλήθος των διαφορετικών τύπων λεπτών αγγείων καθημερινής χρήσης που έχει ανελκυσθεί από το χώρο του ναυαγίου είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τη χρονολόγηση της κεραμεικής της συγκεκριμένης περιόδου. Οι αποκλίσεις στη χρονολόγηση που παρουσίαζουν μεταξύ τους τα αγγεία είναι μάλλον υποβοηθητικές παρά προβληματικές. Είναι γεγονός ότι παλαιότερου τύπου αγγεία, μπορεί να χρησιμοποιούνταν μαζί με νεώτερα και δεν τα αντικαθιστούσαν συστηματικά, παρά μόνο όταν η φθορά τους ήταν ανεπανόρθωτη. Έτσι ένα σύνολο, όπως αυτό του ναυαγίου, όπου

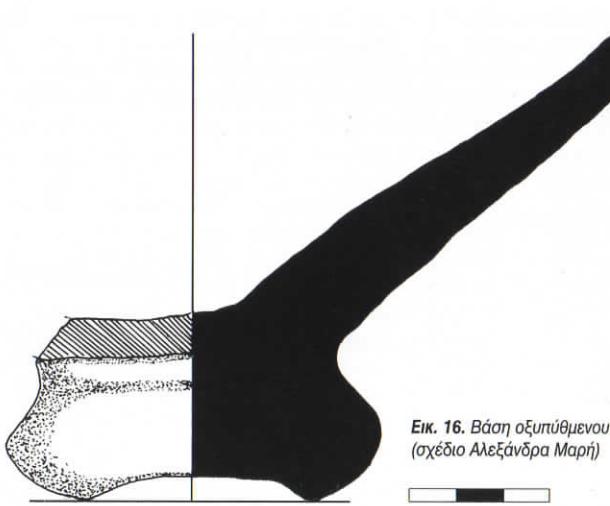
συνυπάρχουν αγγεία παλαιότερα χρονολογικά μαζί με νεώτερα βοηθούν στη μελέτη και το συσχετισμό των διαφόρων τύπων.

Η συνύπαρξη ενός μεγάλου αριθμού διαφορετικών τύπων αγγείων στο "κλειστό" σύνολο του ναυαγίου, θέτει και ένα άλλο σημαντικό ερώτημα για το φορτίο του συγκεκριμένου πλοίου. Πρόκειται για κεραμεική που προορίζονταν να διατεθεί στις εμπορικές αγορές ή ήταν αγγεία που χρησιμοποιούσε το πλήρωμα για τις προσωπικές του ανάγκες; Στην περίπτωση που είχαν βρεθεί πολλά αγγεία του ίδιου σχήματος, τυπου και ποιότητας θα μπορούσε να υποτεθεί ότι προορίζονταν για εμπόριο, κάτι που με τα μέχρι σήμερα στοιχεία δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί. Το σύνολο της κεραμεικής αποτελείται κυρίως από αγγεία καθημερινής χρήσης πολλά άβαφα και από ορισμένα μόνο μελαμβαφή καλής ποιότητας, τα οποία όμως δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν απόλυτα ως εμπορεύσιμο είδος. Είναι λοιπόν πιθανότερο να πρόκειται για τα αγγεία που χρησιμοποιούσε το πλήρωμα για τις προσωπικές του ανάγκες.

Εξίσου σημαντικό είναι και το σύνολο των μολύβδινων αντικειμένων που ανελκύσθηκαν από το χώρο της Τομής II. Αν και δεν προσφέρουν σημαντικά στοιχεία για τη χρονολόγηση του ναυαγίου, αφού η χρονολόγηση ακόμα και με χημικές μεθόδους του μολύβδου είναι αβέβαιη, δεν παύουν να αποτελούν ένα ενδιαφέρον σύνολο που μάλλον είχε σχέση με τον εξαρτισμό του πλοίου. Φυσικά είναι εξαιρετικά δύσκολο να προσδιορισθεί με βεβαιότητα η χρήση τους, κυρίως γιατί σε ένα πλοίο, πολλές φορές, η χρήση ενός αντικειμένου για την αντιμετώπιση κάποιας ανάγκης βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην εφευρετικότητα των ναυτικών. Έτσι, ένα αντικείμενο που φαίνεται ότι είχε μια δεδομένη χρήση, συχνά, σε ένα πλοίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί με εντελώς διαφορετικό τρόπο. Αυτό αποτελεί ένα πρόσθετο πρόβλημα στο να ταυτισθεί με βεβαιότητα.

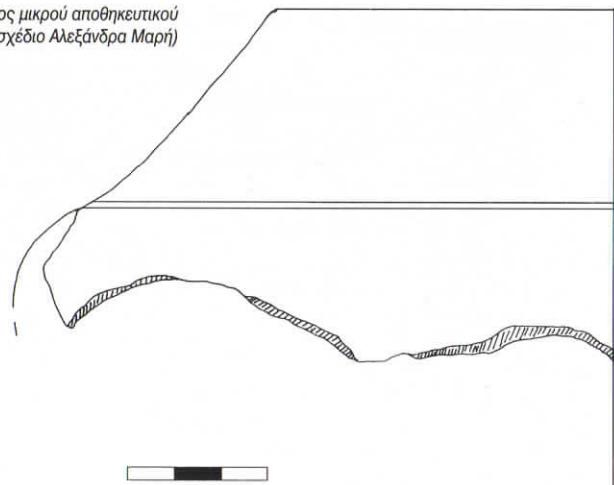
Το σύνολο ευρημάτων της Αντιδραγονέρας παρουσιάζει μία επιπλέον δυσκολία στην ερμηνεία του, διότι δεν έχει διασωθεί κάποιο μέρος από το σκαρί του πλοίου που ναυάγησε εκεί. Έτσι, π.χ., δεν γνωρίζουμε με ακριβεία σε ποίο τμήμα του πλοίου ανταποκρίνεται η Τομή II, ώστε να σκεφθούμε πιθανές χρήσεις των αντικειμένων που βρέθηκαν εκεί.

Όσον αφορά στο σύνολο των μολύβδινων αντικειμένων, πρέπει να σημειωθεί ότι ήταν σύνθετης στα πλοία να χρησιμοποιείται το μέταλλο

Εικ. 16. Βάση οξυπύθμενου αμφορέα.
(σχέδιο Αλεξάνδρα Μαρή)

Εικ. 17. Χείλος μικρού αποθηκευτικού
πίθου (σχέδιο Αλεξάνδρα Μαρή)

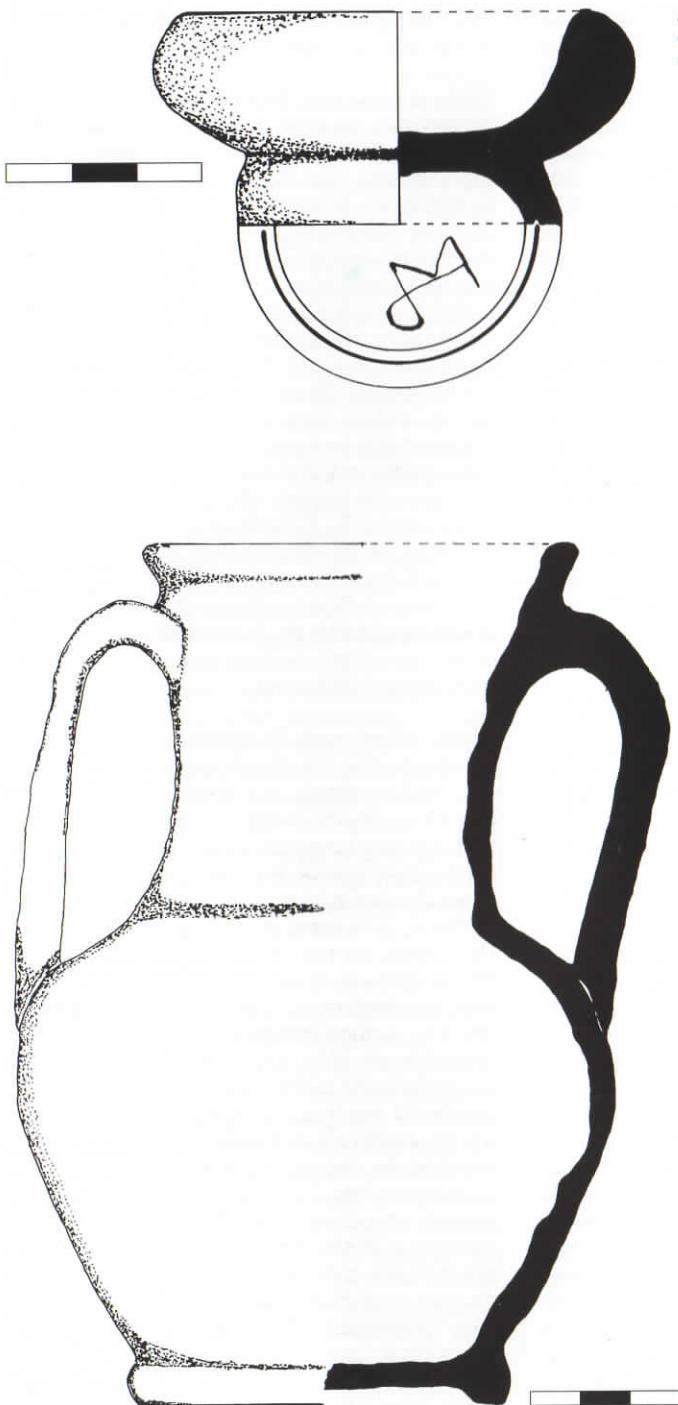

για πολλούς λόγους. Ένας είναι το μεγάλο ειδικό βάρος του, ένας άλλος είναι ότι δεν οξειδώνεται και επομένως δεν καταστρέφεται εύκολα. Αυτό αποτελεί για τους ναυτικούς ένα σημαντικό πλεονέκτημα έναντι άλλων μετάλλων που παρουσιάζουν το πρόβλημα. Είναι εύχρονος, εύκαμπτος και δεν χρειάζεται απαραίτητα χύτευση, αλλά μόνο σφυρολάτηση, για να του δοθεί ένα συγκεκριμένο σχήμα. Ακόμα όμως και αν απαιτηθεί χύτευση αυτή γίνεται εύκολα διότι η θερμοκρασία τήξης του μολύβδου είναι χαμηλή και μπορεί να επιτευχθεί ακόμα και πάνω σε φορητή εστία.

Η ανασκαφή του ναυαγίου της Αντιδραγονέρας δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί. Αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στις σύντομες, χρονικά, ετήσιες ανασκαφικές περιόδους και στις καιρικές δυσκολίες που επικρατούν στην περιοχή. Όμως η πρόοδος των ανασκαφικών εργασιών, παρά τις δυσκολίες που παρουσιάζει ο χώρος (καιρός, ρεύματα, απροσπέλαστη ακτή), είναι σημαντική και κυρίως τα αποτελέσματα ιδιαίτερα ενθαρρυντικά¹⁵. Το σύνολο των αγκυρών, η κεραμεική, κυρίως καθημερινής ή αποθηκευτικής χρήσης, το σύνολο των μολύβδινων ευρημάτων, αποτελούν ένα σημαντικό υλικό, που θα βοηθήσει στη χρονολόγηση συγκεκριμένων τύπων αγγείων, και άλλων αντικειμένων, που συνυπάρχουν σε ένα κλειστό σύνολο, όπως είναι το ναυάγιο της Αντιδραγονέρας, καθώς και για τη χρήση άλλων υλικών και εξαρτημάτων στα αρχαία πλοία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- Στην ανασκαφική περίοδο του 1996 συμμετείχαν οι Δ. Κουρκουμέλης, διευθυντής της έρευνας, Ν. Τσούχλος, τεχνικός διευθυντής, Φ. Αντωνόπουλος, υπεύθυνος καταδύσεων, οι αρχαιολόγοι δύτες: Χρ. Αγούρδης, Χ. Παπαχριστοπούλου, L. Blue, Α. Μαρή, Θ. Γαρταγάνη, Ε. Σταματάτου, Φ. Γεώργια, B. Creevy, η τοπογράφος B. Κυριακοπούλου, η συντηρήτρια B. Παπαγεωργίου, οι τεχνικοί Γ. Βοσυνιώτης, Σ. Κολοβούρης, ο φωτογράφος K. Πετρογάνος, οι δύτες I. Αντωνοπούλου και Α. Μαζουρίδης, ως εκπρόσωπος της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων συμμετείχε ο αρχαιολόγος Ηλίας Σπονδύλης. Την ανασκαφή παρακολούθησαν ή επισκέφθηκαν ο Γ. Λώλος, Γ. Πίκουλας, Α. Κύρου και ο Δ. Παπαδάς. Η ανασκαφική έρευνα υποστηρίχθηκε από το καίκι "Θανάσης" με καπετάνιο τον ιδιοκτήτη του Γιάννη Θυμαρά. Κατά τη διάρκεια της υποβύχιας ανασκαφής, κλιμάκιο της B' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, υπό τη διεύθυνση του αρχαιολόγου Α. Τσαραβόπουλου, έκανε ολιγοήμερη ανασκαφή σε χώρο στη δυτική πλευρά της νησίδας Αντιδραγονέρας. Η μεταφορά του κλιμακίου έγινε με το καίκι "Θανάσης".
- Για τις προηγούμενες ανασκαφικές έρευνες βλ. Κουρκουμέλης, Δ., 1995 για την έρευνα του έτους 1993 και Κουρκουμέλης, Δ., 1998 για την έρευνα των ετών 1994 και 1995.
- Βλ. Κουρκουμέλης, Δ., 1998, σελ. 35, σχ. 2.
- Αν και σε αρκετά ναυάγια έχουν εντοπισθεί μολύβδινα αντικείμενα, πολύ λίγα από αυτά έχουν δημοσιευθεί και αναγνωρισθεί. Σε όλες τις δημοσιεύσεις αναφέρονται ως αντικείμενα που έχουν σχέση με τον εξαρτισμό του πλοίου και συχνά τα σωληνωτά μολύ-
- βδινα αντικείμενα συνδέονται με την αντλία του πλοίου (βλ. γενικά για μεταλλικά αντικείμενα: Fiori, Joncheray 1973, Lamboglia 1952, Lamboglia 1964, Tchernia 1969).
- Βλ. Sparkes, B. A., Talcott, L., 1970, αριθ. 837 (325-310 π.Χ.). Στη σελ. 131 αναφέρεται χαρακτηριστικά για τα άωτα σκυφίδια με έσω νεύον χείλος: "The bowl with incoving rim is essentially a 4th century creation."
- Τα οστρακα αυτά ανήκουν σε ομάδα οστράκων και δεν έχουν ειδικούς αριθμούς ευρημάτων, αλλά μόνο τον γενικό αριθμό της ομάδας. Βλ. για το Α-ΔΡ.96/α, Sparkes, B. A., Talcott, L., 1970, αριθ. 832 (350-325 π.Χ.), και Edwards, G. R., 1977, σελ. 31, αριθ. 2, 43 (τέλη του 4ου π.Χ.).
- Βλ. για το Α-ΔΡ.96/β Sparkes, B. A., Talcott, L., 1970, αριθ. 828 (375-350 π.Χ.), και Edwards, G. R., 1977, σελ. 32, αριθ. 34, πιν. 2, 44 (τέλη του 4ου π.Χ.).
- Βλ. Sparkes, B. A., Talcott, L., 1970, αριθ. 803 (περ. 380 π.Χ.), και Edwards, G. R., 1977, σελ. 34, αριθ. 73, πιν. 3, 44 (2ο τέταρτο του 4ου π.Χ.).
- Βλ. Κουρκουμέλης, Δ., 1998, σελ. 37, εικ. 10-11, σχ. 5.
- Βλ. Κουρκουμέλης, Δ., 1998, σελ. 35, σχ. 2.
- Βλ. Sparkes, B. A., Talcott, L., 1970, αριθ. 944 και 946 (375-350 π.Χ. και περ. 350-325 π.Χ.). Στη σελ. 137 αναφέρεται για τις δικτυλιόσχημες βάσεις των μικρών άωτων σκυφίδων: "The late series with ring foot (no 942-950) is concentrated mainly in the second and third quarters of the 4th century.", και Rotroff, S. I., 1997, αριθ. 1076 (350-325 π.Χ.).
- Βλ. Sparkes, B. A., Talcott, L., 1970, αριθ. 1466 (340-310 π.Χ.).
- Βλ. Thompson, H.A. 1934, σελ. 324, εικ. 8, A56 (340-310 π.Χ.) και Sparkes, B. A., Talcott, L., 1970,

Εικ. 18. Ακέραιο μελαμβανόμενο αύτο σκυρίδιο. (σχέδιο Αλεξάνδρα Μαρή).

αριθ. 828 (375-350 π.Χ.).

14. Β.Λ. Κουρκουμέλης, Δ., 1998, σελ. 38-40.

15. Τα ευρήματα και της φετινής έρευνας παραδόθηκαν στο σύνολό τους, πλην των αγκυρών, για συντήρηση και φύλαξη στα εργαστήρια της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Edwards, G. R., 1977: *Corinth, vol. VII, part III, Corinthian Hellenistic Pottery*, N. Jersey, 1977.

Fiori, P., Joncheray J.-P., 1973: "Mobilier métallique (outils, armes, pièces de gréement) provenant de fouilles sous-marines", *Cahiers d'Archéologie Subaquatique*, No II, σελ. 73-94.

Κουρκουμέλης, Δ., 1995: "Υποβρύχια Αρχαιολογική έρευνα στη νησίδα Αντιδραγονέρα-Κυθήρων (περίοδος 1993)", *ΕΝΑΛΙΑ* IV, 1/2 (1992), σελ. 6-11.

Κουρκουμέλης, Δ., 1998: "Υποβρύχια Αρχαιολογική έρευνα στη νησίδα Αντιδραγονέρα-Κυθήρων (περίοδοι 1994-95)", *ΕΝΑΛΙΑ* V, 1/2 (1993), σελ. 32-41.

Lamboglia, N., 1952: "La nave romana di Albenga", *Revue d'Etudes Ligures*, XVIII.

Lamboglia, N., 1964: "Il primo saggio di scavo sulla nave di Albenga", *Revue d'Etudes Ligures*, XXX.

Miller, S. G., 1974: "Menon's cistern", *Hesperia* 43 (1974), σελ. 94-245, πιν. 29-49.

Rotroff, S. I., 1997: *The Athenian Agora XXIX. Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade table ware*, Princeton 1977.

Sparkes, B. A., **Talcott**, L., 1970: *The Athenian Agora XII. Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th centuries BC*, Princeton, 1970.

Tchernia, A., 1969: "Informations archéologiques, Recherches sous-marines", *Gallia* XXVII, σελ. 476 κ.έ.

Thompson, H.A., 1934: "Two centuries of Hellenistic pottery", *Hesperia* 3 (1934), σελ. 311-480.

Εικ. 19. Ακέραιος αμφορίσκος. (σχέδιο Χριστίνα Παπαχριστοπούλου).

**Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΥΠΟΒΡΥΧΙΑΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΣΕ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ**
Εναλλακτικά σενάρια και νεότερες εξελίξεις
Αναστασίας Στρατή¹

1. Εισαγωγή

Σε προηγούμενο τεύχος των Εναλίων (τόμος IV, τ. 1/2, 1992, έκδοση 1995, 26-29) συζητήθηκαν οι ρυθμίσεις της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (1982) που αναφέρονται στην προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς και τη διενέργεια θαλάσσιας αρχαιολογικής έρευνας. Όπως επισημάνθηκε, η Σύμβαση του 1982 έχει ιδιαίτερη σημασία για την υποβρύχια αρχαιολογία, καθώς αποτελεί την πρώτη κωδικοποίηση κανόνων του δικαίου της θάλασσας που περιλαμβάνει σχετικές ρυθμίσεις (βλ. άρθρα 149 και 303). Οι διατάξεις αυτές αφενός επεκτείνουν τη δικαιοδοσία του παράκτιου κράτους στα 24 ναυτικά μίλια από τις ακτές, δημιουργώντας κατ' ουσίαν μια νέα ζώνη δικαιοδοσίας, την αρχαιολογική ζώνη [άρθρο 303(2)], και αφετέρου διακηρύσσουν ότι τα αρχαιολογικά και ιστορικά αντικείμενα που βρίσκονται στο διεθνή βιθό, δηλαδή στον ακεάνειο βιθό πέρα από τα όρια της υφαλοκρηπίδας, θα διατηρούνται ή θα διατίθενται προς όφελος του συνόλου της ανθρωπότητας, λαμβάνοντας υπόψη τα δικαιώματα προτιμήσεως του κράτους ή της χώρας προέλευσης, του κράτους πολιτιστικής προέλευσης ή του κράτους αρχαιολογικής και ιστορικής προέλευσης (άρθρο 149). Ωστόσο, πάρα την αναμφισβήτητη χρησιμότητα των διατάξεων αυτών, το προβλέπομένο νομικό καθεστώς προστασίας πάσχει από ανακολουθίες και αοριστία. Είναι αξιοσημείωτο ότι με εξαίρεση τη διάταξη του άρθρου 303(1), που προβλέπει την υποχρέωση συνεργασίας όλων των κρατών για την προστασία των εναλίων αρχαιοτήτων, οι ρυθμίσεις της Σύμβασης του 1982 αφήνουν απροστάτευτα τα πολιτιστικά αγαθά που βρίσκονται στην υφαλοκρηπίδα πέραν του ορίου των 24 μιλών. Επιπλέον, η επιφύλαξη σχετικά με τα δικαιώματα των εξακριβωμένων ιδιοκτητών και το δίκαιο της ναυαγιαίρεσης (άρθρο 303(3)) δημιουργεί πολλά προβλήματα στην πράξη. Εάν ληφθεί υπόψη ότι σε ορισμένες έννομες τάξεις η νομιθεσία περί ναυαγίων εφαρμόζεται και σε ναυάγια ιστορικής ή αρχαι-

ολογικής αξίας, ο κανόνας του άρθρου 303(2) σχετικά με την επέκταση της δικαιοδοσίας του παράκτιου κράτους πέραν του ορίου της αιγαλίπιδας ζώνης μπορεί να αποδυναμωθεί. Τέλος, το άρθρο 149 παραλείπει να ορίσει έναν διεθνή οργανισμό αρμόδιο να εφαρμόσει το προβλεπόμενο καθεστώς στο διεθνή βιθό, ενώ δεν προσδιορίζεται η έννοια της διατήρησης, πολύ περισσότερο, της διάθεσης των πολιτιστικών αγαθών προς όφελος της ανθρωπότητας, ούτε προβλέπεται ο τρόπος χρηματοδότησης των σχετικών εργασιών. Ερμηνευτικές δυσχέρειες υφίστανται και ως προς τη φύση των δικαιωμάτων προτιμήσεως που αναγνωρίζονται στα κράτη προέλευσης, αλλά και τον προσδιορισμό των κριτήριων βάσει των οποίων θα διακρίνεται το "κράτος πολιτιστικής προέλευσης" από το "κράτος προέλευσης" ή το κράτος "αρχαιολογικής και ιστορικής προέλευσης".

Αντίστοιχα προβλήματα παρουσιάζονται και σε σχέση με τις διεθνείς και περιφερειακές συμβάσεις που προστατεύουν το σύνολο της πολιτιστικής κληρονομιάς. Εκτός ελαχίστων περιπτώσεων, οι πολιτιστικές συμβάσεις περιορίζουν το πεδίο εφαρμογής τους στα χωρικά ύδατα των συμβαλλομένων κρατών, ενώ στην πλειοψηφία τους δεν αναφέρονται ρητά στα υποβρύχια πολιτιστικά αγαθά. Εξαίρεση αποτελεί η Αναθεωρημένη Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς (1992), η οποία λαμβάνει υπόψη τις νεότερες εξελίξεις στον τομέα της προστασίας της αρχαιολογικής κληρονομιάς και επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής της σε "οποιαδήποτε περιοχή υπόκειται στη δικαιοδοσία των συμβαλλομένων μερών" [άρθρο 1(2)iii]. Όπως διευκρινίζεται στην Επεξηγηματική Έκθεση, ο όρος αυτός περιλαμβάνει την αιγιαλίτιδα ζώνη, τη συνορεύουσα ζώνη, την υφαλοκρηπίδα, την αποκλειστική οικονομική ζώνη (AOZ) ή την πολιτιστική ζώνη. Επαφέται λοιπόν στην κρίση των συμβαλλομένων μερών να καθορίσουν την περιοχή στην οποία θα επεκτείνουν τη δικαιοδοσία τους. Όσον αφορά στα ουσιαστικά μέτρα προστασίας, μεταξύ άλλων, προβλέπεται η υποχρέωση δήλωσης στις αρμόδιες αρχές της ανεύρεσης στοιχείων της αρχαιολογικής κληρονομιάς, η αμοιβαία τεχνική και επιστημονική συνεργασία και συνδρομή, η δημιουργία αρχαιολογικών ζωνών ακόμη και εκεί που δεν υπάρχουν ορατά κατάλοιπα, η χρηματοδότηση της αρχαιολογικής έρευνας από δημόσιους και

ιδιωτικούς φορείς και τέλος, η ενίσχυση των πηγών της σωστικής αρχαιολογίας.

Όσον αφορά στις διεθνείς πράξεις που προστατεύουν τα ενάλια πολιτιστικά αγαθά, η Σύσταση 848 (1978) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης προτείνει τη θέσπιση πολιτιστικών ζωνών 200 ν.μ., την υιοθέτηση μιας ευρωπαϊκής σύμβασης για την προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς και, σε παράρτημα, τα απαραίτητα μέτρα προστασίας που θα πρέπει να ληφθούν σε εθνικό επίπεδο. Επιπλέον, το Πρωτόκολλο για τις Ειδικά Προστατευόμενες Μεσογειακές Περιοχές (1982) αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στην προστασία περιοχών που παρουσιάζουν αρχαιολογικό ή πολιτιστικό ενδιαφέρον, αλλά εντοπίζει το πεδίο εφαρμογής του στα χωρικά ύδατα των συμβαλλομένων κρατών. Το Πρωτόκολλο του 1982 αναθεωρήθηκε με το Πρωτόκολλο του 1995 σχετικά με τις Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές και τη Βιολογική Ποικιλομορφία στην Μεσόγειο, το οποίο προβλέπει τη δυνατότητα καθορισμού ειδικά προστατευόμενων περιοχών ακόμη και στην ανοιχτή θάλασσα.

Τέλος, ειδική μνεία θα πρέπει να γίνει στο Σχέδιο Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Προστασία της Υποβρύχιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς (1985). Το Σχέδιο αυτό, αποτέλεσμα των εργασιών μιας *Ad Hoc* Επιτροπής Εμπειρογνωμόνων για την Υποβρύχια Πολιτιστική Κληρονομιά από το 1978-1985, υιοθετεί σχετικές ρυθμίσεις με τη Σύμβαση του 1982. Προτάσεις για την υιοθέτηση μιας πολιτιστικής ζώνης 200 ν.μ. ή την επέκταση της δικαιοδοσίας του παράκτιου κράτους στην υφαλοκρηπίδα, δεν έγιναν αποδεκτές. Θεωρήθηκε ότι οποιαδήποτε άλλη λύση, εκτός από αυτήν της αρχαιολογικής ζώνης των 24 ν.μ., δεν θα ήταν αποδεκτή από την πλειοψηφία των κρατών και ότι τα υιοθετούμενα μέτρα σε περιφερειακό επίπεδο θα έπρεπε να είναι σύμφωνα με τις ρυθμίσεις της Σύμβασης του 1982. Όσον αφορά τα μέτρα προστασίας, προβλέπεται αφενός η *in situ* διατήρηση των υποβρύχιων πολιτιστικών αγαθών και αφετέρου η υποχρέωση των συμβαλλομένων μερών να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα συντήρησης των ευρημάτων μετά την ανέλκυσή τους. Η δήλωση ανεύρεσης πολιτιστικών αγαθών μέσα στη ζώνη των 24 ν.μ. είναι υποχρεωτική. Τα

συμβαλλόμενα μέρη μπορούν, όμως, να υποχρεώνουν τους υπηκόους τους να δηλώνουν στις αρμόδιες αρχές και την ανεύρεση πολιτιστικών αγαθών στην ανοιχτή θάλασσα. Επίσης, τα συμβαλλόμενα μέρη δεσμεύονται να λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα έτσι ώστε να διασφαλίσουν την κατάλληλη τεκμηρίωση και καταγραφή των πολιτιστικών αγαθών και να προωθήσουν την υποβρύχια έρευνα. Ο έλεγχος του εμπορίου και ο περιορισμός της παρανομής διακίνησης των υποβρύχιων πολιτιστικών αγαθών αποτελούν έναν από τους βασικούς στόχους της Σύμβασης. Για το σκοπό αυτό, κάθε συμβαλλόμενο μέρος θα λαμβάνει όλα τα πρακτικά μέτρα για την απόδοση των πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται στην επικράτεια του και τα οποία, είτε έχουν ανελκυσθεί παράνομα από τη ζώνη δικαιοδοσίας άλλου συμβαλλόμενου κράτους, είτε έχουν εξαχθεί παράνομα από το έδαφός του. Συνεπώς, τα υποβρύχια πολιτιστικά αγαθά που έχουν αφαιρεθεί ή εξαχθεί παράνομα, θα επιστραφούν στο κράτος προέλευσης, μόνον όταν το επιτρέπει η νομοθεσία του κράτους προς το οποίο απευθύνεται η αίτηση και είναι δυνατή η απόδοσή τους στις συγκεκριμένες συνθήκες. Επιπλέον, στις περιπτώσεις εκείνες που τα ενάλια πολιτιστικά αγαθά έχουν ειδική σημασία για τα άλλα συμβαλλόμενα μέρη, θα εξετάζεται η δυνατότητα πληροφόρησής τους σχετικά με την ανεύρεση των αγαθών, καθώς και συνεργασίας στην έρευνα, ανασκαφή, τεκμηρίωση, συντήρηση, μελέτη και πολιτιστική ανάδειξη τους, στο βαθμό που επιτρέπεται από τη νομοθεσία τους.

Το Σχέδιο, επίσης, προβλέπει ότι το προτεινόμενο θεσμικό πλαίσιο δεν θίγει τα δικαιώματα των κυρίων, η ύπαρξη των οποίων είναι δυνατόν να εξακριβωθεί, το δίκαιο της ναυαγιαρέστης ή άλλες διατάξεις σχετικά με τις πολιτιστικές ανταλλαγές, ούτε και επηρεάζει τη δικαιοδοσία ή τα δικαιώματα που έχουν τα συμβαλλόμενα μέρη στο διεθνές δίκαιο σχετικά με την προστασία των υποβρύχιων πολιτιστικών αγαθών. Τέλος, ορίζεται ότι τα συμβαλλόμενα μέρη δύνανται να λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα για να προστατεύουν τα ενάλια πολιτιστικά αγαθά κατά την άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων τους στην υφαλοκρηπίδα, υποχρεώνοντας, για παράδειγμα, τους αναδόχους τους να αναφέρουν στις αρμόδιες αρχές την τυχαία ανεύρεση αρχαιολογικών αντικειμένων

και να τηρούν τη σχετική νομοθεσία περί προστασίας των αρχαιοτήτων. Ο έλεγχος της εφαρμογής της Σύμβασης ανατίθεται σε Ειδική Επιτροπή. 2. Ανάγκη υιοθέτησης μέτρων προστασίας των εναλίων πολιτιστικών αγαθών στην ανοιχτή θάλασσα.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι το ισχύον καθεστώς προστασίας των εναλίων πολιτιστικών αγαθών κάθε άλλο παρά είναι ικανοποιητικό. Η Σύμβαση του 1982 απέτυχε να υιοθετήσει ένα αποτελεσματικό και συνεκτικό σύστημα προστασίας, ενώ δεν υπάρχουν δεσμευτικοί κανόνες δικαίου που αφορούν αποκλειστικά τα ενάλια πολιτιστικά αγαθά. Δεδομένης, όμως, της έλλειψης ενός προσφορότερου καθεστώτος προστασίας, οι ρυθμίσεις αυτές και ειδικότερα η δυνατότητα επέκτασης της δικαιοδοσίας του παράκτιου κράτους επί των αρχαιοτήτων που βρίσκονται εντός 24 ν.μ. από τις ακτές, δεν θα πρέπει να αγνοθούν. Επισημαντείται ότι η Ελλάδα επικύρωσε τη Σύμβαση του 1982 στις 21 Ιουλίου 1995, έτσι ώστε να αποτελείται δίκαιο στη χώρα μας από την 21η Αυγούστου 1995 (βλ. κυρωτικό νόμο 2321/1995, ΦΕΚ Α' 130, 23 Ιουνίου 1995).

Παράλληλα, υπάρχει ανάγκη προστασίας των πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται στο βυθό πέραν του ορίου των 24 ν.μ. Είναι χαρακτηριστικό ότι έχουν ήδη αρχίσει διεργασίες σε διεθνή *fora* για την ανεύρεση λύσεων, οι οποίες θα υπερβαίνουν τα περιορισμένα πλαίσια προστασίας που θεσπίζει η Σύμβαση του 1982. Δύο είναι οι εναλλακτικές λύσεις: (α) Να επεκταθεί η δικαιοδοσία του παράκτιου κράτους επί των πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται στην υφαλοκρηπίδα, ή (β) να συσταθούν Διεθνείς και/ή Περιφερειακές Επιτροπές αρμόδιες για την προστασία και τη διαχείρηση του υποβρύχιου πολιτιστικού πλούτου στις περιοχές αυτές, δηλ. να ρυθμιστεί η άσκηση της υποβρύχιας αρχαιολογίας, ως μιας ελευθερίας της ανοιχτής θάλασσας. Ωστόσο, έχουν προταθεί και ενδιάμεσες λύσεις, όπως αυτή της καθέρωσης της Μεσογείου ως "θάλασσας πολιτισμού" ή της εναρμόνισης των εθνικών νομοθεσιών που προστατεύουν ενάλια πολιτιστικά αγαθά.

Τέλος, δεν θα πρέπει να λησμονείται ότι οι ενάλιες αρχαιότητες αποτελούν υλικά προϊόντα ενός δεδομένου πολιτισμού και ενσωματώνουν αξίες και παραδόσεις του λαού που τα δημι

ούργησε. Το στοιχείο αυτό σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η παρουσία των πολιτιστικών αγαθών σε μια ορισμένη περιοχή του βυθού είναι τυχαία, ενισχύει την άποψη ότι το νομικό καθεστώς προστασίας τους θα πρέπει να συνοδεύεται από την αναγνώριση συγκεκριμένων δικαιωμάτων στα κράτη προέλευσης. Τα δικαιώματα αυτά μπορεί να συνίστανται στην αξίωση συμμετοχής στις σχετικές εργασίες ανέλκυσης, συντήρησης και διαφύλαξης του ενάλιου πλούτου, αλλά ενδεχομένως και στη διεκδίκηση εκείνων των αντικειμένων που αποτελούν έκφραση της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι μια σειρά Αποφάσεων της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με την Επιστροφή ή την Απόδοση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στις Χώρες Προέλευσης προσκαλούν, εκτός των άλλων, "τα κράτη μέλη που ασχολούνται με την ανέλκυση πολιτιστικών και καλλιτεχνικών θησαυρών από το βυθό της θάλασσας, σύμφωνα με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, να διευκολύνουν, με αμοιβαία αποδεκτούς όρους, τη συμμετοχή των κρατών που έχουν ιστορική και πολιτιστική σχέση με αυτούς τους θησαυρούς". Εντούτοις, η πιο πρόσφατη σχετική απόφαση της Γενικής Συνέλευσης (A/RES/50/56 της 2ας Φεβρουαρίου 1996) δεν προβλέπει παρόμοια ρύθμιση.

3. Το Σχέδιο Σύμβασης για την Προστασία της Υποβρύχιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ενωσης Διεθνούς Δικαίου (1994)

Το Σχέδιο Σύμβασης της Ένωσης Διεθνούς Δικαίου, απόρροια των εργασιών της Επιτροπής Πολιτιστικής Κληρονομιάς από το 1990-1994, υιοθετήθηκε από την Ολομέλεια της Ένωσης κατά τη διάρκεια της 66ης συνόδου στο Μπουένος Άιρες στις 14-20 Αυγούστου 1994. Οι ρυθμίσεις του Σχεδίου αφορούν κυρίως την προστασία των πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται σε περιοχές που δεν υπόκεινται στη δικαιοδοσία των συμβαλλόμενων μερών. Ωστόσο, προβλέπεται η δυνατότητα υιοθέτησης ζωνών πολιτιστικής κληρονομιάς ("cultural heritage zone"), που εκτείνονται από το εξωτερικό όριο της αιγιαλίτιδας ζώνης ως το εξωτερικό όριο της υφαλοκρηπίδας (άρθρο 5). Εντός των ζωνών αυτών, τα συμβαλλόμενα μέρη θα ασκούν δικαιοδοσία επί των δραστηριοτήτων που αφορούν την υποβρύχια πολιτιστική κληρονομιά και θα λαμβάνουν όλα τα

απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλίσουν ότι οι δραστηριότητες αυτές θα είναι σύμφωνες κατ' ελάχιστον με τις ρυθμίσεις του "Χάρτη για την Προστασία και τη Διαχείριση της Υποβρύχιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς" (εφεξής "Χάρτης").

Ο Χάρτης, που αποτελεί παράρτημα στο Σχέδιο Σύμβασης, είναι έννοια-κλειδί για την κατανόηση της Σύμβασης, καθώς "νόμιμες" θεωρούνται όλες οι εκείνες οι δραστηριότητες που διενεργούνται σύμφωνα με τις αρχές και τα κριτήρια του Χάρτη. Τον Χάρτη εκπόνησε Ειδική Επιτροπή Εμπειρογνωμόνων του Διεθνούς Συμβουλίου Μνημείων και Τοποθεσιών (ICOMOS Sub-committee on the Underwater Cultural Heritage) και ενέκρινε η 11η Γενική Διάσκεψη του ICOMOS που πραγματοποιήθηκε στη Σόφια (Βουλγαρία), μεταξύ 5 και 9 Οκτωβρίου 1996.

Αν και η αιγιαλίτιδα ζώνη εξαιρείται από την έννοια της πολιτιστικής ζώνης, τα συμβαλλόμενα μέρη ενθαρρύνονται να εφαρμόσουν τις αρχές του Χάρτη και σ' αυτήν την περιοχή (άρθρο 6). Το ίδιο ισχύει και για τα εσωτερικά ύδατα. Θα πρέπει να υπογραμμισθεί, ωστόσο, ότι στο πλαίσιο του Σχεδίου Σύμβασης της Ενωσης Διεθνούς Δικαίου, δεν υποχρεούται ένα κράτος να θεσπίσει μια ζώνη πολιτιστικής κληρονομιάς. Για παράδειγμα, αν ένα κράτος επιθυμεί να περιορίσει τη δικαιοδοσία του σε θέματα προστασίας της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς στην αιγιαλίτιδα ζώνη, μπορεί να το πράξει και να γίνει παρ'όλα αυτά συμβαλλόμενο μέρος στη Σύμβαση. Επιπλέον, το άρθρο 7 απαγορεύει τη χρήση της επικράτειας των κρατών ή οποιασδήποτε άλλης περιοχής πάνω στην οποία ασκούν δικαιοδοσία για την ανάληψη δραστηριοτήτων που παραβιάζουν τον Χάρτη.

Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στα διεθνή ύδατα γίνεται με βάση την αρχή της ιθαγένειας. Τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεούνται να εμποδίζουν τους υπηκόους τους και τα πλοία που φέρουν τη σημαία τους να ενεργούν με τρόπο που δεν συμβιβάζεται με τις αρχές του Χάρτη (άρθρο 8). Επίσης, προβλέπεται η έκδοση αδειών για την είσοδο στην επικράτεια των συμβαλλομένων κρατών πολιτιστικών αγαθών που ανελκύσθηκαν μετά τη θέση της Σύμβασης σε ισχύ, υπό την προυπόθεση ότι κατά την ανέλκυση ή ανασκαφή τηρήθηκαν οι αρχές του Χάρτη (άρθρο 9). Άλλες ρυθμίσεις αναφέρο-

νται στη δυνατότητα κατάσχεσης των πολιτιστικών αγαθών που εισήχθησαν στην επικράτεια κράτους μέρους, άμεσα ή έμμεσα, αφού ανελκύσθηκαν με τρόπο που δεν συνάδει με τον Χάρτη (άρθρο 10), και σε ποινικές κυρώσεις για την εισαγωγή υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς που υπόκειται σε κατάσχεση (άρθρο 11). Μετά την κατάσχεση, κάθε συμβαλλόμενο μέρος αναλαμβάνει την υποχρέωση να καταγράψει, προστατεύσει και λάβει όλα τα εύλογα μέτρα για τη διατήρηση των εν λόγω αγαθών, καθώς επίσης να τα εκθέτει ή με κάποιο άλλο τρόπο να εξασφαλίζει την πρόσβαση του κοινού σε αυτά (άρθρο 12). Είναι αξιοσημείωτό ότι το Σχέδιο της Ένωσης Διεθνούς Δικαίου δεν αναφέρεται ρητά στα άρθρα 149 και 303 της Σύμβασης του 1982, παρά μόνο στο Προσίμιο προβλέπει ότι αποσκοπεί στην κωδικοποίηση και την προοδευτική ανάπτυξη του δικαιού σύμφωνα με τους διεθνείς κανόνες και πρακτικές, συμπεριλαμβανομένων των διατάξεων της Σύμβασης του 1982. Επιπλέον, το άρθρο 3 ορίζει ότι τα συμβαλλόμενα μέρη λαμβάνουν όλα τα εύλογα μέτρα για να διατηρήσουν την υποβρύχια πολιτιστική κληρονομιά προς όφελος του συνόλου της ανθρωπότητας.

Στο άρθρο 13 προβλέπεται αφενός η συνεργασία με κράτη που έχουν εκδηλώσει ενδιαφέρον για συγκεκριμένα ενάλια πολιτιστικά αγαθά που θεωρούν ότι αποτελούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς τους ("patrimonial interest") όσον αφορά την έρευνα, την καταγραφή, τη διατήρηση, τη μελέτη και την πολιτιστική ανάδειξη τους, και αφετέρου η ανταλλαγή πληροφοριών ("information-sharing") με άλλα συμβαλλόμενα μέρη. Η ρύθμιση αυτή αποτελεί μια μετριοπαθή λύση στο θέμα της διευθέτησης των διεκδικήσεων των κρατών προέλευσης ανάλογη με αυτήν του άρθρου 4 του Σχεδίου Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης. Εντούτοις, οι συζητήσεις κατά τη διάρκεια των εργασιών της Επιτροπής Πολιτιστικής Κληρονομιάς δείχνουν ότι δεν ήταν αποδεκτή μια πιο ριζοπαστική ρύθμιση. Εξάλλου, η έννοια των δικαιωμάτων προτίμησης του άρθρου 149 θεωρήθηκε ανεπιτυχής για να χρησιμοποιηθεί ως υπόδειγμα για τα πολιτιστικά αγαθά που βρίσκονται στην υφαλοκρηπίδα. Μια επιπλέον αναφορά στα κράτη προέλευσης βρίσκεται στο Προσίμιο, όπου υπογραμμίζεται το γεγονός ότι η υποβρύχια πολιτιστική κληρο-

νομιά αποτελεί κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας και ότι συνεπώς υπεύθυνα για την προστασία της δεν είναι μόνον τα κράτη που εμπλέκονται σε μια συγκεκριμένη δραστηριότητα που την αφορούν, ή τα κράτη που έχουν ένα ιστορικό ή πολιτισμικό δεσμό με αυτήν, αλλά όλα τα κράτη και τα υποκείμενα του διεθνούς δικαίου. Ενδεχόμενες διαφορές σχετικά με την ερμηνεία ή την εφαρμογή της Σύμβασης υπόκεινται σε διαιτησία, σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 16, ενώ τα συμβαλλόμενα μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να θεσπίσουν εσωτερικές διαδικασίες για την επίλυση διαφορών σχετικά με το κατά ποσό οι ανασκαφές ή η ανέλκυση υποβρύχιων πολιτιστικών αγαθών συμφωνούν με τις αρχές του Χάρτη. Όσον αφορά τον προσδιορισμό της έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς, το Σχέδιο υιοθετεί έναν αρκετά εκτενή ορισμό, ο οποίος περιλαμβάνει όλα τα υποβρύχια ίχνη της ανθρώπινης υπαρξης [άρθρο 1(1)]. Ωστόσο, το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης περιορίζεται στα πολιτιστικά αγαθά που έχουν απωλεσθεί ή εγκαταληφθεί [σημ. Η Σύμβαση υιοθετεί ένα τεκμήριο εγκατάλειψης στο άρθρο 1(2)], και βρίσκονται στο βυθό περισσότερο από 100 χρόνια, με τη δυνατότητα συμπεριληφθεί νεότερων αντικειμένων [άρθρο 2(1)]. Η Σύμβαση δεν εφαρμόζεται σε πολεμικά πλοία, στρατιωτικά κατάλοιπα και άλλα κρατικά πλοία ή αεροσκάφη που ασκούν κρατική λειτουργία [άρθρο 2(2)]. Τέλος, η Σύμβαση εξαιρεί από το πεδίο εφαρμογής της το δίκαιο της ναυαγιαίρεσης. Συμπερασματικά, το Σχέδιο Σύμβασης της Ένωσης Διεθνούς Δικαίου αποτελεί μια αξιόλογη προσπάθεια αντιμετώπισης των πολύπλοκων προβλημάτων που εμπλέκονται στην προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνή ύδατα με έναν υπεύθυνο και επιστημονικό τρόπο. Ωστόσο, θα περίμενε κανείς μια πιο ριζοπαστική στάση στην αντιμετώπιση των διεκδικήσεων των κρατών προέλευσης, καθώς και αναγνώριση του θεσμού της αρχαιολογικής ζώνης των 24 ν.μ.

4. Διαπραγματεύσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο

4.1. Συμβούλιο της Ευρώπης.

Ο κύριος λόγος για τον οποίο το Σχέδιο Σύμβασης δεν εγκρίθηκε από την Επιτροπή Υπουργών το 1985, έτσι ώστε να ανοίξει για υπογραφή, ήταν η αντίδραση του Τούρκου Υπουργού. Η Τουρκία αντίτιθεται στη χρησιμο-

ποίηση του θεσμού της συνορεύουσας ζώνης ως βάση για την προστασία του ενάλιου αρχαιολογικού πλούτου και γενικότερα σε οποιαδήποτε ρύθμιση θα έδινε στην Ελλάδα τη δυνατότητα να επεκτείνει τη δικαιοδοσία της πέραν του ορίου της αιγαιαλίτιδας ζώνης στο Αιγαίο. Ωστόσο, μετά την τροποποίηση της διαδικασίας ψηφοφορίας με την οποία υιοθετούνται τα κείμενα των Συμβάσεων από την Επιτροπή Υπουργών και ανοίγουν προς υπογραφή από τα κράτη μέλη (βλ. Καταστατική Απόφαση 93 (27) της Επιτροπής Υπουργών της 14ης Μαΐου 1993) δεν απαιτείται ομοφωνία, αλλά αιχμένη πλειοψηφία. Συνεπώς, το θέμα μπορεί να ξανανοίξει, ιδίως εάν ληφθεί υπόψη ότι η σύνθεση του Συμβούλου της Ευρώπης έχει αλλάξει δραματικά τα τελευταία χρόνια, καθώς ο αριθμός των μελών του αυξήθηκε από 23 (1985) σε 40 (1996). Είναι χαρακτηριστικό, ότι ήδη συζητείται η επανασύγκληση της Επιτροπής Εμπειρογνωμόνων για την Προστασία της Υποβρύχιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Από την άλλη μεριά, υποστηρίζεται ότι η Αναθεωρημένη Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς (1992) αποτελεί επαρκή βάση για την προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς, ενδεχομένων σε συνδυασμό με ένα Πρωτόκολλο που θα ρυθμίζει θέματα ενάλιας αρχαιολογικής έρευνας. Επιπλέον, θα πρέπει να ενθαρρυνθούν τα συμβαλλόμενα μέρη να εφαρμόσουν τη Σύμβαση σε όσον το δυνατό ευρύτερες θαλάσσιες περιοχές που υπόκεινται στη δικαιοδοσία τους.

4.2. Ευρωπαϊκή Ένωση

Παρόμοιο ενδιαφέρον για την προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς έχει εκδηλωθεί και στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ήδη το 1994, η Τρίτη Ελληνική Προεδρία διοργάνωσε στη Βουλιαγμένη συνέδριο με θέμα: "Ευρωπαϊκή Διάσκεψη για την Προστασία της Υποβρύχιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς", ενώ τελευταία συζητείται το ενδεχόμενο συνεργασίας με το Συμβούλιο της Ευρώπης σε θέματα εκπαίδευσης και τεχνικής κατάρτισης, τη διοργάνωση σεμιναρίων, την υποβολή συστάσεων σχετικά με την προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και την ενημέρωση του κοινού για τη σημασία του ενάλιου αρχαιολογικού πλούτου και τους κινδύνους από τους οποίους απειλείται.

4.3. Ανεπίσημες (μη-κυβερνητικές) διαβουλεύσεις: οι συναντήσεις στο πλαίσιο του Εθνικού Ναυτικού Μουσείου του Greenwich

Το Ναυτικό Μουσείο του Greenwich διοργάνωσε δύο συναντήσεις εμπειρογνωμόνων για την προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς στα διεθνή ύδατα τον Φεβρουάριο του 1995 και τον Ιανουάριο του 1996 αντιστοίχως. Στο πλαίσιο αυτών των συναντήσεων, στις οποίες συμμετείχαν εμπειρογνώμονες σε θέματα υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και εκπρόσωποι του Διεθνούς Ναυτιλιακού Οργανισμού και των εταιρειών ναυαγιαίρεσης (*salvage companies*), συζητήθηκαν, μεταξύ άλλων, οι ρυθμίσεις του Σχεδίου Σύμβασης της Ένωσης Διεθνούς Δικαίου. Από τις συζητήσεις έγινε προφανές ότι η λύση της επεκτάσης της δικαιοδοσίας του παράκτιου κράτους επι της υφαλοκρηπίδας, μέσω της υιοθέτησης μιας νέας σύμβασης δεν ήταν αποδεκτή. Υποβλήθηκαν εναλλακτικές προτάσεις, όπως η υιοθέτηση μέτρων προστασίας σε εφαρμογή του άρθρου 303(1) της Σύμβασης του 1982, το οποίο θεσπίζει γενική υποχρέωση προστασίας των αρχαιολογικών και ιστορικών αντικειμένων που βρίσκονται στο βυθό της θάλασσας, ή η υιοθέτηση μιας Διακήρυξης Αρχών από τη Γενική Συνέλευση των Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών σχετικά με την προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Επισημάνθηκε ότι μέτρα για την εφαρμογή άλλων διατάξεων της Σύμβασης του 1982 έχουν ήδη ληφθεί στο πλαίσιο τόσο του ΟΗΕ όσο και των ειδικευμένων οργανώσεων του, π.χ. του Διεθνούς Ναυτιλιακού Οργανισμού (IMO).

Βλέπε σχετικά τις οδηγίες για την χάραξη των γραμμών βάσης που εκπόνησε ειδική επιτροπή εμπειρογνωμόνων του Γραφείου των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας, τις Κατευθυντήριες Γραμμές και Πρότυπα για την Απομάκρυνση των Εγκαταστάσεων και των Κατασκευών στην Υφαλοκρηπίδα και την Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη του Διεθνούς Ναυτιλιακού Οργανισμού και κυρίως τη Συμφωνία για την Εφαρμογή των Διατάξεων της Σύμβασης των ΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας σχετικά με τη Διατήρηση και Διαχείρηση των Ιχθυαποθεμάτων που Ευρίσκονται εντός των Αποκλειστικών Ζωνών Δύο ή Περισσοτέρων Κρατών ή εντός της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης και μιας Περιοχής Παρακείμενης σ'

Αυτήν ("Αλληλοεπικαλυπτόμενα Αποθέματα") και των Έντονα Αποδημητικών Ιχθυαποθεμάτων (1995).

Κατά τη γνώμη μας, αρνητικό στοιχείο αυτών των συναντήσεων ήταν η στάση ορισμένων συνέδρων οι οποίοι υποστήριξαν ότι, εφόσον στην προστασία της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς εμπλέκονται θέματα ανέλκυσης ναυαγίων, ο πλέον αρμόδιος διεθνής οργανισμός για τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων είναι ο Διεθνής Ναυτιλιακός Οργανισμός. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η εφαρμογή του κοινού ναυτικού δικαίου και ειδικότερα των διατάξεων περί ναυαγιαίρεσης δεν θα δημιουργήσει προβλήματα στην προσπάθεια διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Είναι γνωστή, στους κύκλους τουλάχιστον των αρχαιολόγων, η πολιτική των εταιρειών ναυαγιαίρεσης, το κίνητρο των οποίων δεν είναι άλλο από το εύκολο κέρδος και τη βεβιασμένη ανέλκυση των αντικειμένων εκείνων που έχουν μεγάλη οικονομική αξία, πολλές φορές χωρίς την τηρήση υποτυπωδών μέτρων προστασίας. Τα τελευταία χρόνια έχουν φιλοξενηθεί συχνά στις σελίδες ειδικευμένων περιοδικών, όπως το *International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration*, άρθρα σχετικά με τον ρόλο των αρχαιολόγων που προσλαμβάνονται από τις εταιρείες ναυαγιαίρεσης ως υπεύθυνοι των σχετικών εργασιών και τα προβλήματα περι θητικής και δεοντολογίας που προκύπτουν.

5. Διαπραγματεύσεις στο πλαίσιο της UNESCO

Το Σχέδιο Σύμβασης της Ενωσης Διεθνούς Δικαίου υποβλήθηκε στην UNESCO προς εξέταση από Επιτροπή Εμπειρογνωμόνων για να διαπιστωθεί εάν μπορεί να αποτελέσει τη βάση για την υιοθέτηση μιας νέας Σύμβασης στο θέμα. (Βλ. σχετικά την απόφαση 28C/29 της 28ης Γενικής Διάσκεψης τον Νοέμβριο του 1995). Η πρώτη συνάντηση της Επιτροπής έγινε στις 22-24 Μαΐου 1996 στο Παρίσι στην οποία συμμετείχαν και εμπειρογνώμονες της UNESCO, του Διεθνούς Ναυτιλιακού Οργανισμού και του Γραφείου των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας. Όπως όμως διαφένεται από τις πρώτες αντιδράσεις και σχόλια των κρατών στη μελέτη της UNESCO σχετικά με την σκοπιμότητα ("feasibility study") της υιοθέτησης μιας νέας Σύμβασης για την Προστασία της Υποβρύχιας Πολιτιστικής Κληρονο-

μιάς (Docs. 28 C/39 της 4ης Οκτωβρίου 1995 και 28 C/39 Add. της 31 Οκτωβρίου 1995), η λύση της επέκτασης της δικαιοδοσίας του παράκτιου κράτους επί της υφαλοκρηπίδας δεν είναι αποδεκτή. Τα περισσότερα κράτη θεωρούν ότι η Σύμβαση του 1982 αποτελεί επαρκή βάση προστασίας για την προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς και ότι οποιαδήποτε νέα ρύθμιση θα έπρεπε να είναι σύμφωνη με τις διατάξεις της. Όσον αφορά στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται πέραν της αρχαιολογικής ζώνης των 24 ν.μ., προτάθηκε αφενός η λήψη μέτρων από τα παράκτια κράτη κατά την άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων τους επί της υφαλοκρηπίδας και αφετέρου η κατ' αναλογίαν εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 149 στην ανοιχτή θάλασσα.

6. Συμπεράσματα

Από τα παραπάνω είναι προφανές ότι υπάρχουν δύο διαφορετικές αντιλήψεις για την προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς στα διεθνή ύδατα. Σύμφωνα με την πρώτη άποψη, είναι αναγκαία η επέκταση της δικαιοδοσίας του παράκτιου κράτους επί των πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται στην υφαλοκρηπίδα (ή στην AOZ ή στην πολιτιστική ζώνη των 200 ν.μ.) πέραν του ορίου των 24 ν.μ. με διεθνή σύμβαση, ενώ σύμφωνα με τη δεύτερη αρκεί η υιοθέτηση προστατευτικών μέτρων με τη μορφή συστάσεων, σε συνδυασμό με την προώθηση της διακρατικής συνεργασίας σε θέματα έρευνας, εκπαίδευσης και τεχνικής κατάρτισης, καθώς και δημιουργίας δικτύου πληροφοριών. Συνεπώς, η άποψη αυτή αφήνει στη διακριτική ευχέρεια των επιψέρους κρατών τη λήψη και την εφαρμογή των μέτρων προστασίας και διατήρησης, χωρίς τη συμβατική ανάληψη υποχρεώσεων.

Κατά τη γνώμη μας, η πλέον αποτελεσματική λύση είναι αυτή της επέκτασης της δικαιοδοσίας του παράκτιου κράτους επί των αρχαιολογικών αντικείμενων που βρίσκονται στην υφαλοκρηπίδα με διεθνή σύμβαση. Η ρύθμιση αυτή θα πρέπει να προτιμηθεί, διότι δεν αφήνει καμμία περιοχή του βυθού ακάλυπτη. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, μετά την υφαλοκρηπίδα αρχίζει ο διεθνής βυθός, όπου, σύμφωνα με το άρθρο 149, όλα τα αρχαιολογικά και ιστορικά αντικείμενα θα διατηρούνται ή θα διαφυλάσσονται προς όφελος του συνόλου της ανθρωπότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι ορισμένα

κράτη, όπως η Τουρκία, δεν αναγνωρίζουν ούτε καν την επέκταση της δικαιοδοσίας του παράκτιου κράτους επί της αρχαιολογικής ζώνης των 24 ν.μ.

Επιπλέον, θα πρέπει να ληφθούν συμπληρωματικά μέτρα προστασίας για τα πολιτιστικά αγαθά που βρίσκονται στο διεθνή βυθό, καθώς οι διατάξεις του άρθρου 149 εμφανίζουν πολλά προβλήματα εφαρμογής στην πράξη. Για παράδειγμα, ο καθορισμός ενός διεθνούς οργανισμού ως αρμόδιου να εφαρμόσει το προτεινόμενο από τη Σύμβαση του 1982 καθεστώς προστασίας ή η υιοθέτηση νέων ρυθμίσεων βάσει της αρχής της ιθαγένειας θα είναι ιδιαίτερα χρήσιμοι. Σε κάθε περίπτωση, είναι απαραίτητος ο αποκλεισμός του κοινού ναυτικού δικαίου και ειδικότερα του δικαίου της ναυαγιάρεσης, από το πεδίο της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Για το λόγο αυτό, το Σχέδιο Σύμβασης της Ένωσης Διεθνούς Δικαίου αποτελεί ένα σημαντικό βοήθημα και αφετηρία για την εκπόνηση μιας νέας σύμβασης.

Ο χρόνος θα δείξει εάν τα κράτη είναι αποφασισμένα να υιοθετήσουν ρυθμίσεις που θα προστατεύσουν ουσιαστικά και αποτελεσματικά τις ενόλιες αρχαιότητες ή θα αρκεστούν στη συμβιβαστική λύση που κατέληξαν οι διαπραγματεύσεις της Τρίτης Συνδιάσκεψης για το Δικαίο της Θάλασσας το 1982, πριν από 16 χρόνια.

Υστερόγραφο

Μετά την ολοκλήρωση της μελέτης αυτής, η Γενική Διάσκεψη της UNESCO, με απόφασή της στις 12 Νοεμβρίου 1997, κατά την διάρκεια της 29ης συνόδου της, ανέθεσε στον Γενικό Διευθυντή της UNESCO να καταρτίσει σχέδιο σύμβασης για την προστασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς και να συγκαλέσει μια ολιγομελή επιτροπή κυβερνητικών εμπειρογνωμόνων προς εξέταση του εν λόγω σχεδίου από κοινού με τους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς. Η πρώτη συνάντηση των κυβερνητικών εμπειρογνωμόνων, σε διευρυμένη σύνθεση, έγινε διηναυτική στην Αγορά της Καραϊβικής τον Ιούνιο του 1998, ενώ δεύτερη συνάντηση έχει προγραμματισθεί για τον Απρίλιο του 1999. Οι τελικές προτάσεις θα υποβληθούν στην επόμενη 30η Γενική Διάσκεψη της UNESCO τον Οκτώβριο/Νοέμβριο του 1999.

Σημείωση

1. Η Αναστασία Στρατή είναι Λέκτωρ Διεθνούς Δικαίου, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

INTERNATIONAL LAW ASSOCIATION:
DRAFT CONVENTION ON THE UNDERWATER
CULTURAL HERITAGE

Preamble

States party to the present Convention,
Acknowledging the importance of the underwater cultural heritage as an integral part of the cultural heritage of humanity and a particularly important element in the history of peoples, nations, and their relations with each other concerning their shared heritage;

Noting growing public interest in the underwater cultural heritage;

Perceiving that growing threats to the underwater cultural heritage include increasing construction activity, advanced technology that enhances identification of and access to wreck, exploitation of marine resources, and commercialization of efforts to recover underwater cultural heritage;

Determining that the underwater cultural heritage may be threatened by irresponsible activity and that therefore cooperation among States, salvors, divers, their organizations, marine archaeologists, museums and other scientific institutions is essential for the protection of the underwater cultural heritage;

Considering that exploration, excavation, and protection of the underwater cultural heritage necessitates the application of special scientific methods and the use of suitable techniques and equipment as well as a high degree of professional specialization, all of which indicates a need for uniform governing criteria;

Recognizing that the underwater cultural heritage belongs to the common heritage of humanity, and that therefore responsibility for protecting it rests not only with the State or States most directly concerned with a particular activity affecting the heritage or having an historical or cultural link with it, but with all States and other subjects of international law;

Bearing in mind the need for more stringent supervision to prevent any clandestine excavation which, by destroying the environment surrounding underwater cultural heritage would cause irremediable loss of its historical or scientific significance;

Realizing the need to codify and progressively develop the law in conformity with international rules and practice, including provisions in the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea;

Convinced that information and multidisciplinary education about the underwater cultural heritage, its historical significance, serious threats to it, and the need for responsible diving, deep-water exploration and other activity affecting the underwater cultural heritage, will enable the public to appreciate the importance of the underwater cultural heritage to humanity and the need to preserve it; and

Committed to improving the effectiveness of measures at international and national levels for the preservation in place or, if necessary for scientific or protective purpose, the careful removal of the heritage that may be found beyond the territorial sea;

Have agreed as follows:

Article 1: Definitions

For the purpose of this Convention:

1. "Underwater cultural heritage" means all underwater traces of human existence including;

(a) sites, structures, buildings, artifacts and human remains, together with their archaeological and natural contexts; and

(b) wreck such as a vessel, aircraft, other vehicle or any part thereof, its cargo or other contents, together with its archaeological and natural context.

2. Underwater cultural heritage shall be deemed to have been "abandoned":

(a) whenever technology would make exploration for research or recovery feasible but exploration for research or recovery has not been pursued by the owner of the heritage within 10 years after discovery of the technology and at least 50 years have elapsed since the heritage became submerged underwater; or
 (b) whenever no technology would reasonably permit exploration for research or recovery and at least 50 years have elapsed since the last recorded or other public assertion of interest by the owner in the underwater cultural heritage.

3. "Cultural heritage zone" means an area beyond the territorial sea of the State up to the outer limit of its continental shelf as defined in accordance with relevant rules and principles of international law.

4. "Charter" means the "Charter of the Protection and Management of the Underwater Cultural Heritage" prepared by the International Council for Monuments and Sites (ICOMOS) and annexed to this Convention.

Article 2 : Scope of the Convention

1. This Convention applies to underwater cultural heritage which has been lost or abandoned and is

submerged underwater for at least 100 years. Any State Party may, however, protect underwater cultural heritage which has been submerged underwater for less than 100 years.

2. This Convention does not apply to any warship, military aircraft, naval auxiliary, or other vessels or aircraft owned or operated by a State and used for the time being only on government non-commercial service, or their contents.

Article 3 : General Principle

States Party shall take all reasonable measures to preserve underwater cultural heritage for the benefit of humankind.

Article 4 : Non-Applicability of Salvage Law

Underwater cultural heritage to which this Convention applies shall not be subject to the law of salvage.

Article 5 : Cultural Heritage Zone

1. A State Party to this Convention may establish a cultural heritage zone and notify other States Party of its action. Within this zone, the State Party shall have jurisdiction over activities affecting the underwater cultural heritage.

2. A State Party shall take measures to ensure that activities within its zone affecting the underwater cultural heritage comply at a minimum with the provisions of the Charter.

Article 6 : Internal and Territorial Waters

States Party shall transmit a copy of the Charter to all relevant authorities within their jurisdiction, requiring them to take appropriate measures to apply the Charter, at a minimum, to activity within their internal and territorial waters.

Article 7 : Prohibition of the Use of Territory in Support of Activities Violating the Charter

No State Party shall allow its territory or any other areas over which it exercises jurisdiction to be used in support of any activity affecting underwater cultural heritage and inconsistent with the criteria of the Charter. This provision shall apply to any such activity beyond that State's territorial sea but not within a territorial sea or cultural heritage zone of another State Party.

Article 8 : Prohibition of Certain Activities by Nationals and Ships

Each State Party shall underwater to prohibit its

nationals and ships of its flag from activities affecting underwater cultural heritage in respect of any area which is not within a cultural heritage zone or territorial sea of another State Party.

The prohibition shall not apply to activities affecting the underwater cultural heritage that comply with the Charter.

Article 9 : Permits

A State Party to this Convention may provide for the issuance of permits allowing entry into its territory of underwater cultural heritage excavated or retrieved after the effective date of this Convention so long as the State has determined that the excavation and retrieval activities have complied or will comply with the Charter.

Article 10 : Seizure of Heritage

1. Subject to Article 9, on the request of any Party or on its own initiative, each State Party shall, in accordance with its constitutional procedures, shall seize any underwater cultural heritage brought within its territory, directly or indirectly, after having been excavated or retrieved in a manner not conforming with the Charter.

2. A State shall seize underwater cultural heritage known to have been excavated or retrieved from a cultural heritage zone or territorial sea of another State Party only after obtaining the consent of that State.

Article 11 : Penal Sanctions

1. Each State Party underwater to impose penal sanctions for importation of underwater cultural heritage which is subject to seizure under Article 10.

2. Each State Party agrees to cooperate with other Parties in the enforcement of these sanctions. Such cooperation, consistent with national procedures, shall include but not be limited to, production and transmission of documents, making witnesses available, service of process and extradition.

Article 12 : Notification Requirements and Treatment of Seized Heritage

1. Each State Party undertakes to notify the State or States of origin, if known, of its seizure of underwater cultural heritage under this Convention.

2. Each State Party undertakes to record, protect and take all reasonable measures o conserve underwater cultural heritage seized under this Convention.

3. Each Party undertakes, wherever possible, to keep

underwater cultural heritage seized under this Convention on display or otherwise ensure the fullest reasonable access to it for the benefit of the public.

Article 13 : Collaboration and Information - Sharing

1. Whenever a State has expressed a patrimonial interest in particular underwater cultural heritage to another State Party, the latter shall consider collaborating in the investigation excavation, documentation, conservation, study and cultural promotion of the heritage.

2. To the extent compatible with the purposes of this Convention, each State Party undertakes to share information with other States Party concerning underwater cultural heritage, such as but not limited, to discovery of heritage, location of heritage, heritage excavated or retrieved contrary to the Charter or otherwise in violation of international law, pertinent scientific methodology and technology, and legal developments relating to heritage.

3. Whenever feasible, each State Party shall use appropriate international databases to disseminate information about underwater cultural heritage excavated or retrieved contrary to the Charter or otherwise in violation of international law.

Article 14 : Education

Each State Party shall endeavour by educational means to create and develop in the public mind a realization of the value of the underwater cultural heritage as well as the threat to this heritage posed by violations of this Convention and non-compliance with the Charter.

Article 15 : Revision of the Charter

Revisions in the Charter by the International Council for Monuments and Sites shall be deemed to be revisions in the annexed Charter, binding on States Party except for those State Parties that notify their non-acceptance to the Director-General of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization within six months after the effective date of a revision. Unesco shall inform the States Party of such revisions prior to the effective date of the revision.

Article 16 : Dispute Resolution

1. States, on becoming Parties to this Convention, undertake to establish an internal procedure or procedures for resolving disputes concerning whether an activity resulting in excavation or retrieval of the underwater cultural heritage did or did not comply with the Charter.

2. Any dispute between two or more States Party concerning the interpretation or application of the present Convention that is not settled by negotiation shall, at the request of one of them, be submitted to arbitration. If, within six months from the date of the request for arbitration, the States Party are unable to agree on the organization of the arbitration, any one of those States Party may refer the dispute to the International Court of Justice, or a special chamber thereof, by a request in conformity with the Statute of the Court.

Article 17 : Official Languages

This Convention is drawn up in Arabic, Chinese, English, French, Russian and Spanish, the six texts being equally authoritative.

Article 18 : Ratification of Acceptance

1. This Convention shall be subject to ratification or acceptance by States in accordance with their respective constitutional procedures.

2. The instruments of ratification or acceptance shall be deposited with the Director-General of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Article 19 : Applicability to Territorial Units

1. If a State Party has two or more territorial units in which different systems of law are applicable in relation to the matters dealt with in this Convention, it may, at the time of ratification, acceptance, approval or accession, declare that this Convention is to extend to all its territorial units or only to one or more of them, and may substitute its declaration by another declaration at any time.

2. These declarations are to be notified to the depositary and are state expressly the territorial units to which the Convention extends.

Article 20 : Reservations, Understandings and Declarations

1. The Director-General of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization shall receive and circulate to all States Party the text of reservations, understandings and declarations made by States at the time of ratification or accession.

2. A reservation incompatible with the objects and purposes of the present Convention shall not be permitted.

3. Reservations may be withdraw at any time by notification to that effect addressed to the Director-

General of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, who shall then inform all States. Such notification shall take effect on the date on which it is received by the Director-General of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Article 21 : Accessions

1. This Convention shall be open to accession by all States not Members of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

2. Accession shall be effected by the deposit of an instrument of accession with the Director-General of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Article 22 : Entry into Force

This Convention shall enter into force three months after the date of the deposit of the tenth instrument of ratification, acceptance of accession, but only with respect to those States which have deposited their respective instruments of ratification, acceptance or accession on or before that date. It months enter into force with respect to any other State three months after the deposit of its instrument of ratification, acceptance or accession.

Article 23 : Denunciations

1. Each State Party to this Convention may denounce the Convention.

2. The denunciation shall be notified by an instrument in writing, deposited with the Director-General of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

3. The denunciation shall take effect six months after notification.

The foregoing is the authentic text of the Convention duly adopted by the General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization during its ... session, which was held in ... and declared closed on the ... day of

IN FAITH WHEREOF we have appended our signatures this ... day of

The President of the The Director - General
General Conference

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Blake, J., 1996: "The Protection of the Underwater Cultural Heritage, 455 *ICLQ*, 819-839.
- Brown, E.D., 1984: "Protection of the Underwater Cultural Heritage: Draft Principles and Guidelines for Implementation of article 303 of the UN Convention on the Law of the Sea, 1982". Paper presented at the *Second National Maritime Museum Conference on the Protection of the Underwater Cultural Heritage*, London, 25-26 January.
- Leanza, U., 1983: "The territorial scope of the Draft European Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage" in *Council of Europe, International Legal Protection of Cultural Property, Proceedings of the Thirteenth Colloquy on European Law*, Delphi 20-22 September 1983, Strasbourg.
- Lund, C., 1992: "Report on the protection of the underwater cultural heritage - the rules of the UN Law of the Sea Convention" in *Council of Europe, Parliamentary Conference on the UN Convention on the Law of the Sea, 1983*, AS/JUR/MAR/CONF.35(7), 1-10.
- ILA, 1994: *Report of the Sixty-fifth Conference Cairo*, Egypt, 338-365.
- ILA, 1993: *Report of the Sixty-sixth Conference*, Buenos Aires, Argentina, 432-451.
- O'Keefe, P.J., 1994: "The International Law Association Draft Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage". Paper presented at a seminar on the underwater cultural heritage organised by the Italian Association of ex-Parliamentarians and the European University, 25 May 1993.
- O' Keefe, P.J., Nafziger, J.A.R., 1978: "Report: The Draft Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage", 25 *Ocean Development and International Law* (1994), 391-418.
- Pratt, L.V., O' Keefe, P.J., 1984: "Final report on the legal protection of the underwater heritage" in *Council of Europe, The Underwater Cultural Heritage, Report of the Committee on Culture and Education* (Rapporteur Mr. John Roper), Doc. 4200-E, Strasbourg, 1978,
- Pratt, L.V., O' Keefe, P.J., 1994: *Law and the Cultural Heritage, vol. 1, Discovery and Excavation*, Professional Books Ltd.
- Στρατή, Α., 1995: "Το διεθνές νομικό πλαίσιο προστασίας της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς", *Περιβάλλον και Δίκαιο*, τ.2, Φθινόπωρο 1994, 7-34.
- Στρατή, Α., 1995: "Η υποβρύχια αρχαιολογία και το νέο δίκαιο της θάλασσας", *ΕΝΑΛΙΑ*, IV, 1/2 (1992), 26-29.
- Strati, A., 1993: *The Protection of the Underwater Cultural Heritage: An Emerging Objective of the Contemporary Law of the Sea*, Martinus Nijhoff Publishers.
- Vedovato, G., 1993: "La tutela del patrimonio archeologico subacqueo", *LX Rivista di Studi Politici Internazionali* 1993, 569-590.

**ΕΡΕΥΝΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ
ΣΤΗ ΝΟΤΙΑ ΣΑΛΑΜΙΝΑ**
(ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ 1996-1997)

Γιάννου Γ. Λώλου

Ερευνητική περίοδος 1996

Συνεχίσθηκε κατά τον Αύγουστο και Σεπτέμβριο του 1996, για τρίτο κατά σειράν χρόνο, η συστηματική αρχαιολογική ανασκαφή σε ιστορικό σπήλαιο κοντά στον Όρμο Περιστέρια στη νότια ακτή της Σαλαμίνος, σε συνδυασμό με επιφανειακή έρευνα στην γύρω περιοχή.

Η ανασκαφή διενεργήθηκε από ερευνητική ομάδα υπό τη διεύθυνση του Γιάννου Γ. Λώλου, Επίκουρου Καθηγητή της Προϊστορικής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και μέλους του Δ.Σ. του I.E.N.A.E, με τη συνεργασία της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας του ΥΠ.ΠΟ, και με οικονομική υποστήριξη προερχόμενη κυρίως από την Κοινότητα Αιαντείου Σαλαμίνος.

Τα εξαιρετικά ευρήματα από την πρόσφατη ανασκαφή, αλλά και από αυτές των προηγουμένων ετών, αποκαλύπτουν τις διαφορετικές λειτουργίες του σπηλαίου στην διάρκεια των αιώνων, από την Νεότερη Νεολιθική εποχή έως την Φραγκοκρατία.

Στη Νεολιθική εποχή ανήκουν πολλά όστρακα αγγείων, λίθινα εργαλεία, αιχμές βελών και ένα μαρμάρινο γυναικείο ειδώλιο εξαιρέτης τέχνης.

Στα ευρήματα της Κλασικής εποχής περιλαμβάνονται μικρά μελαμβαφή και άλλα αγγεία, από τα οποία τρία φέρουν επιγραφές (graffiti).

Στην Ρωμαϊκή εποχή, κατά την οποία ο χώρος χρησιμοποιήθηκε ως λατρευτικό άντρο, χρονολογούνται μεγάλες ποσότητες κεραμεικής, θραύσματα πήλινων ειδωλίων και πλακιδών, κοσμήματα από διάφορες ύλες, ένας άθικτος νομισματικός θησαυρός και άλλα διάσπαρτα νομίσματα του 3ου αιώνα μ.Χ.

Ανάμεσα στα ενεπίγραφα αγγεία των Κλασικών χρόνων, εύρημα μείζονος σημασίας αποτελεί μελαμβαφής σκύφος, μερικώς σωζόμενος, με το όνομα του Ευριπίδη στην εξωτερική πλευρά του (Εικ. 1). Αν και το ίδιο το αγγείο χρονολο-

Εικ. 1. Περιστέρια Σαλαμίνος. Τμήμα μελαμβαφούς σκύφου του 5ου αι. π.Χ., με τό όνομα του Ευριπίδη χαραγμένο ανάστροφα στην εξωτερική πλευρά σε μεταγενέστερους (Ελληνορωμαϊκούς) χρόνους. Βρέθηκε στον Θάλαμο IV Γ του σπηλαίου (Αρχαιολ. Μουσείο Πειραιώς). (Φωτογραφία Κ. Ξενικάκη, 1996).

γείται με βεβαιότητα στον ύστερο 5ο αιώνα π.Χ., η επιγραφή, αφιερωματικό πιθανότατα χαρακτήρα, πρέπει να χαράχθηκε σε Ελληνορωμαϊκούς χρόνους.

Η κρίσιμη αυτή μαρτυρία, σε συνδυασμό με άλλα στοιχεία, επιτρέπει την ασφαλή ταύτιση του χώρου με το περίφημο σπήλαιο-ησυχαστήριο του μεγάλου τραγικού στην Σαλαμίνα, στο οποίο αναφέρονται τρεις αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς και ένας Ρωμαίος.

Πέρα από τις βάσιμες υποθέσεις που μπορούν να διατυπωθούν για την ταυτότητα του πρώτου κατόχου του Αττικού σκύφου και την αρχική χρήση του, η παρουσία του αγγείου με το όνομα του τραγικού ποιητή στον συγκεκριμένο χώρο προσδίδει στο σπήλαιο στα Περιστέρια μια εντελώς ξεχωριστή σημασία. Πρόκειται,

εδώ, για μία από τις ελάχιστες περιπτώσεις, ίσως την μοναδική από την Κλασική Αρχαιότητα, όπου ένας καθαρά ιδιωτικός χώρος, και μάλιστα χώρος πνευματικής συγκεντρωσης και δημιουργικής συγγραφής, μπορεί με βεβαιότητα να συνδεθεί με μία από τις μεγάλες μορφές του 5ου αι. π.Χ.

Πιστεύουμε ότι μετά την ολοκλήρωση της συστηματικής ανασκαφής και τη λήψη μέτρων προστασίας και ανάδειξης του σπηλαίου και του περιβάλλοντος χώρου του, η Σαλαμίνα, που συχνά παραλείπεται από τους τουριστικούς χάρτες και οδηγούς, θα ανακτήσει στο αξιοθέατο αυτό, το μνημείο του ποιητή της. Ας σημειωθεί ότι αναφορά στο ιστορικό σπήλαιο γίνεται στην πρόσφατη έκδοση του Οδηγού της Ελλάδος της γνωστής διεθνούς σειράς Cadogan Guides.

Ερευνητική περίοδος 1997

Η έρευνα του 1997 στο Σπήλαιο του Ευριπίδη και στην περιοχή του, διενεργήθηκε από 20μελή επιστημονική ομάδα με τη συμμετοχή φοιτητών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, αρχαιολόγων και ειδικών συνεργατών, υπό τη διεύθυνση του Επικ. Καθηγητή κ. Γιάννου Γ. Λώλου, με την σταθερή υποστήριξη της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας, της Β' Εφορείας Αρχαιοτήτων Αττικής και της Διεύθυνσης Αρχαιοτήτων του ΥΠ.ΠΟ.

Η πραγματοποίηση της μακράς έρευνας του 1997 (διαρκείας 50 ημερών) και του προγράμματος συντήρησης, φωτογράφησης, σχεδίασης και μελέτης των ευρημάτων στάθηκε δυνατή χάρη σε γενναία επιχορήγηση του Υπουργείου Πολιτισμού που εγκρίθηκε για τους παραπάνω σκοπούς.

Τομείς του συνολικού Σαλαμινιακού ερευνητικού προγράμματος ενισχύθηκαν οικονομικά και από την Κοινότητα Αιαντείου Σαλαμίνος και το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, ενώ πολύπλευρη βοήθεια στην ερευνητική ομάδα προσέφερε και το Πολεμικό Ναυτικό -Διοίκηση Ναυστάθμου Σαλαμίνας.

Στο μεγάλο σύνολο των Νεολιθικών ευρημάτων από την ανασκαφή του 1997 στο εσωτερικό του σπηλαίου, περιλαμβάνονται δόστρακα αγγειών, λίθινα εργαλεία, έξι (6) αιχμές βελών και διάφορα κοσμήματα από θαλάσσιο όστρεο, οστούν, λίθο και άργυρο. Εύρημα μεγάλης αρχαιολογικής αξίας (συντηρημένο, τώρα, από την Τατιάνα Πλαναγοπούλου του Μουσείου Πειραιώς), αποτελεί ένα δακτυλίσχημα αστημένιο περιάπτο (pendant): το δεύτερο του είδους αυτού από την Ελλάδα που χρονολογείται με βεβαιότητα στη Νεολιθική εποχή.

Άφθονα κεραμεικά ευρήματα και κοσμήματα διαφόρων ειδών από την έρευνα του 1997 αναγονται στην Ρωμαϊκή εποχή (2^ο-3^ο αιώνα μ.Χ.), εποχή κατά την οποία το σπήλαιο αναδείχθηκε σε αξιοθέατο και ιερό χώρο.

Εύρημα ιδιαίτερης σημασίας αποτελεί αναμφισβήτητα ένας ερυθρωπός ανάγλυφος Ρωμαϊκός σκύφος (Εικ. 2), πολύτιμο προφανώς αφιέρωμα στο λατρευτικό άντρο, που ανήκει σε γνωστή (από την Κόρινθο, κυρίως, και άλλες

Εικ. 2. Περιστέρια Σαλαμίνος. Ρωμαϊκός ανάγλυφος σκύφος, πιθανότατα από εργαστήριο της Κορίνθου, με σκηνές από την λατρεία του Διονύσου. Συγκολλημένος από 19 θραύσματα, από τον Κώστα Βασιλειάδη. Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιώς (Φωτογραφία Κ. Ξενικάκη, 1998).

θέσεις) αλλά περιορισμένη κατηγορία πολυτελών ανάγλυφων κυπέλλων ή σκύφων της εποχής. Η ανάγλυφη διακόσμησή του, σε ολόκληρη την εξωτερική επιφάνεια, περιλαμβάνει αποκλειστικώς στερεότυπες, αλλά ζωηρές σκηνές από την υπαίθρια λατρεία του Διονύσου (Βάκχου), του θεού-προστάτη του αρχαίου δράματος και κορυφαίου προσώπου στο αριστούργημα του Ευριπίδη, τις «Βάκχες», με την συμμετοχή Σατύρων, Μαινάδων και λατρευτών. Η παρουσία του συγκεκριμένου σκύφου στον χώρο δεν είναι καθόλου συμπτωματική: ερμηνεύεται στο πλαίσιο της αναγνώρισης της λειτουργίας του σπηλαίου ως αξιοθέατου και τόπου ηρωϊκής λατρείας του Ευριπίδη κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους, με βάση, κυρίως, την μαρτυρία του Aulus Gellius (του 2ου αι. μ.Χ.) και το κρίσιμο επιγραφικό εύρημα του 1996.

Τέλος, από την συνδυασμένη μελέτη της χερσαίας και θαλάσσιας τοπογραφίας του σπηλαίου και του ευρύτερου χώρου του, της σωζόμενης βιογραφίας του Ευριπίδη (Γένος Ευριπίδου και Βίος) και του έργου «Ιππόλυτος» (που κέρδισε το πρώτο βραβείο στους δραματικούς αγώνες του 428 π.Χ.), εκτιμώ ότι η έμπνευση για το συγκεκριμένο δράμα πρέπει να δόθηκε στον ποιητή στο άνδηρο του σπηλαίου της Σαλαμίνας, τοποθετημένου γεωγραφικά ανάμεσα σε καίρια ορόσημα από τον μυθικό κύκλο του Ιππολύτου.

Έτσι, μέσα στο πλαίσιο της αναγνώρισης του σπηλαίου στα Περιστέρια ως «ποιητικού εργαστηρίου» του Ευριπίδη, του πρώτου «εργαστηρίου» του είδους αυτού που τεκμηριώνεται από την Κλασική Ελλάδα, έχουμε πιθανότατα ανακτήσει και τον χώρο σύλληψης και επεξεργασίας ενός κορυφαίου έργου του.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ: 1973

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ηλίας Σπονδύλης

ΤΑΜΙΑΣ

Χρήστος Αγουρίδης

ΕΠΙΤΙΜΑ ΜΕΛΗ

† Σέμινη Καρούζου
Βάσος Καραγιώργης
† Κωνσταντίνος Βάρφης
† Jacques-Yves Cousteau
Ιωάννης Κωστόπουλος

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Νίκος Τσούχλος

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

Γιάννος Λώλος
(επί αρχαιολογικών θεμάτων)
Σταύρος Βοσυνιώτης
(επί τεχνικών θεμάτων)

ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Χαράλαμπος Κριτζάς
Χάρος Τζάλας
Γιώργος Μασσέλος

ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

Γιάννης Βήχος

ΕΙΔ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

Δημήτρης Κουρκουμέλης

ΤΜΗΜΑΤΑ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ
Υπεύθυνος: Αχιλλέας Λαγοπάτης
ΝΟΜΙΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ
Χρήστος Πετρόπουλος

ΕΥΕΡΓΕΤΕΣ

Ίδρυμα Ά. Γ. Λεβέντη (The A. G. Leventis Foundation)
Ίδρυμα Ι. Φ. Κωστοπούλου
Παπαστράτος Α.Β.Ε.Σ

ΧΟΡΗΓΟΙ 1993 - 1999

Ευρωπαϊκή Επιτροπή - The Stavros S. Niarchos Foundation - Institute for Aegean Prehistory
Κουτσουράκης-Ελευθεριάδης ΕΠΕ - Shell Company (Hellas Ltd) - Nasco Karaoglan - Κοινοπραξία Υδροπτερύγων
Σπύρος & Φιλιππος Νιάρχος - Άδωνις Κύρου - Φιλιππος Δεμερτζής - KODAK (Near East) Inc. - ΔΕΠ. Α.Ε.
I. Μπουτάρης & Υιός Α.Ε. - Young Presidents Organization (YPO) - Ελληνικό Κέντρο Καταδύσεων
Πανόραμα, Πολιτιστική Εταιρεία - Βήχος Ορολόγια Α.Ε. - Μπακάκος Α.Ε. - E. Καστριώτης & Σία Ο.Ε.
I. Κλουκίνας - I. Λάππας Α.Ε. - στήλβη - Ολυμπιακό Μετρό - Philips Ελλάς Α.Ε. - Ένωση Σπετσιωτών - Γ. Τρύφων
Ιονική Τράπεζα (Σπετσών) - Ι&Σ. Σκλαβενίτης Α.Ε.Ε. - Υπουργείο Υγείας, Πρόνοιας - A. Χατζόπουλος - X. Μαραγκοπούλου

I.EN.A.E., Αλεξάνδρου Σούτου 4, Αθήνα 106 71

Τηλ: 36 03 662 - Fax: 36 40 096, e-mail: hima@greeklink.com